İMAM GAZÂLÎ

MÜ'MİNLER İÇİN

YÜKSELME BASAMAKLARI

Hikmet
Neşriyat

Mü'minler İçin Yükselme Basamakları

Ofset Hazırlık
Elit

Baskı
Çevik

İstanbul 2004

ISBN 975-290-626-5

Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.
Sümer Mahallesi 24.Sokak No: 13
Zeytinburnu - İstanbul
Tel: (0212) 415 22 41 (pbx)
Fax: (0212) 415 33 35

www.hikmetnesriyat.com

MÜ'MİNLER İÇİN YÜKSELME BASAMAKLARI

Telif
İmam Gazalî

Tehzip ve tekmil
Abdulhalık Duran

Hikmet Neşriyat

İÇİNDEKİLER

2. RİSÂLE

MÜ'MİNLER İÇİN YÜKSELME BASAMAKLARI

GİRİŞ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Allah'ım! Sana hamd ve şükrediyoruz ve biliyoruz ki, ne hamd ve şükredilmeye senin ihtiyacın vardır, ne de bunlar senin nihâyetsiz olan büyüklüğünü arttırırlar. Ancak, bu böyle olmakla birlikte, sen hamd ve şükretmemizi emretmişsin, bozulmamış fıtrat ve vicdanlar da büyüklüğünün hakkını vermenin ve iyiliğini şükürle karşılamanın gerekliliğini duyarak senin bu emrini teyid etmişlerdir.

Ey merhametli olan Rab! Seni tesbih ve ta'zim ediyoruz. Kusurlarımızı bildiğin halde, hilim gösteriyor, bize gücün yettiği halde mühlet veriyor, açıkça günah işlediğimiz halde boğazımızı sıkıp rızkımızı kesmiyorsun. Kullarının nankörlüğü seni fevrî hareketlere itmiyor ve sen onların şah damarlarından daha yakın olduğun halde, senden gâfil davranmalarını hemen ceza-

landırmıyorsun. Sen hem çok yüksekte, hem de çok yakınımızdasın. İş ve eserlerinle çok açık ve belirgin, zat ve mahiyetinle de çok gizli ve muammasın.

Allah'ım! Senden rahmet nebîsi ve mü'minlerin kurtarıcısı olan, seni bize tanıtan, bizi de sana yönlendiren Muhammed için hep bereketlenip çoğalan salat ve selâm istiyoruz.[1]

Kardeşlerim! Bu risâleyi size nasihat etmek ve bazı tehlikelere karşı sizi uyarmak için yazdım. Fakat bilmiyorum, siz nasihat edenleri ve uyaranları seviyor ve hoş görüyor musunuz? Ben size, bazı doğruları açıkladım. Görev olarak bana bu düşüyor. Bundan

---

[1] -Kitapçıda bir kitabı karıştırırken, etrafa virüs gibi sapıklık dağıtan bir sapıktan nakledilen şu yazı gözlerime ilişti: "Müslümanlar, Allah'ın ismini yalın olarak söyledikleri halde, Muhammed isminden sonra ona salat ve selâm okurlar. Bu, Muhammed'i Allah'tan daha üstün tutmaktır." "Allah Allah!" dedim, "Bu adamın cehâleti ve sapıklığı sınır tanımıyor. Bu ebleh bilmiyor mu ki, Muhammed'e salat ve selâm okumayı bizzat Allah teâlâ emretmiştir. (Bak: Ahzâb, 56) Sonra, salat ve selâm okumak, peygamber için Allah teâlâdan sevap ve merhamet dilemektir. Hal bu olunca, Allah teâlâ'nın emrini yerine getirmek ve peygamber için O'ndan merhamet dilemek hangi mantıkla Muhammedi Allah'tan üstün tutmak anlamına gelir? Kaldı ki, müminler Allah'ın ismini de yalın olarak zikretmezler. Allah teâlâ derler; Allah teâlâ hazretleri derler; Allah celle celâluhu derler. Kendisi Allah teâlâ'yı bu şekilde tazim etmediği için, herkesi de kendisi gibi zannetmiştir. Bu da bir anlamda normaldir. Çünkü kör herkesi kör, sersem de âlemi sersem sanır.

yararlanıp yararlanmamak ise sizin sorununuzdur. Biliniz ki, hastalık (cehâlet ve gaflet) alabildiğine yayılmış, doktorlara (gerçekleri bilip anlatması gereken âlimlere) bile bulaşmış, bu yüzden tedavi yanlış ilaçlarla yapılır hale gelmiş, körlük görmeye tercih edilmiş, kalpler bozulmuş, günahların kiri ve karanlığıyla örtülmüş, basiret sahibi olmak ayıp ve kusur sayılır olmuş, bütün bunların sonucunda da dinin ta'zim edilmesi gereken emir ve hükümleri küçümsenmiş ve dindarlığın âhirete yönelik fayda ve sevapları dünyada aranır olmuştur. Dine gelen bütün bu musibetler kol gezerken, ne bu konularda uyarı görevi yapanlar ve yanlışları düzeltenler var ortada, ne de nasihat, irşad ve doğru sözü dinleyenler ve bu yolla kendilerine gelenler kalmıştır.

Şiir:

İnsanlar hayra ve fayda veren şeye karşı isteksiz ve aheste

Deniz olmuş helâket ve felâkette batıp boğulmuş vaziyette

Türlü rezil ve kötü işlere karşı ise istekli ve hevesli

Akıl ve fikirleri tümünden altın, gümüş, çıkar ve menfaatte

Nefisleri ne ister, şeytan ne derse büyük hırsla ona uymuşlar

Var oluşlarının maksadından habersizce baş koyup uyumuşlar

Uykuları uzun sürmez, bugün veya yarın elbet ki uyanırlar

O zaman anlarlar ne kaybetmişler şimdi yaşadıkları gaflette

Bir yoldan sakındırırken, o yolun bizzat yolcusu olmaktan ve kendisi daha iyi durumda değilken, "İnsanlar bozulmuş, helâk olmuş." demekten de Allah teâlâ'ya sığınıyoruz.

Bilin ki, bu zamanda bozulma artmış, yanlış akîdeler (inançlar) ve bozuk fikirler yayılmış, buna mukabil, bunları ehliyetle ve etkileyici bir şekilde çürüten ve önüne geçen âlimler de azalmıştır. Müslüman sultanların basiretli yönetimleri ve tedbirleri, bozuklukları kuvvet yoluyla bastırmaları da olmasaydı, bunlar (yanlış akîdeler ve bozuk fikirler) her tarafı işgal ve istilâ eder ve karanlıklarıyla yeryüzünde nur ve ışık bırakmazlardı.[2] Allah teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de açıkça va'dettiği gibi, dinini bunlara (yanlış akîde ve bozuk fikirler) karşı şimdiye kadar korumuş, bundan sonra kıyamete kadar da koruyacaktır. Ancak dinin korunma-

2 -Bizim şimdiki zamanımızda ise, bu türlü basiretli sultanlar ve yönetimler de yoktur. Onun için her türlü kötülük ve dalâletlerin önü alabildiğine açılmıştır.

sıyla müslümanlar da korunmuş olmazlar. Bunların korunması, Allah teâlâ'nın yardım ve teyidiyle birlikte kendi çabalarını da gerektirir. Fakat zamanın uzayıp gitmesi (Asr-ı saâdet ve ondan sonraki hayırlı asırlardan uzaklaşılması), çeşitli olaylarla karşılaşılması ve dünyaya âit meşguliyetlerin oldukça artması din konusundaki himmetleri gevşetmiş, çabaları azaltmış ve bundan faydalanan bozukluğun sere serpe yayılıp açılmasını sağlamıştır. Bu suretle, hastalık ve iman zayıflığı şiddetlenmiş, günahlar artmış ve bunları körükleyip teşvik eden sapık fikirler çoğalmıştır.

İnsanlarda yeni şeylere karşı fıtrî bir ilgi bulunduğu için, yanlışlık, kötülük ve zararları açık seçik görülmeyen bir takım fikirler ve görüşler kolayca yayılma imkânını bulmuşlardır. Bu fikir ve görüşlerin dış parıltısına aldanan cahiller, katranı bal zannedip içine düşen ve orada boğulan sinek gibi, bunların bataklığına düşüp boğulurken, çoğu bilginler bile, onların iç yüzlerini ve gerçek durumlarını yeterince anlamaktan âciz kalmışlar, bu yüzden de onlara sempati duymuş, ya da en azından (fikir özgürlüğü, çeşitlilik gibi mulâhazalarla) onları kendi hallerine bırakmışlardır.[3] Dinî hamiyyeti olup da ilmî ehliyeti bulunma-

---

[3] -Fikir özgürlüğü ve çeşitlilik elbette ki, güzel şeylerdir. Ancak, bunun için fikrin hakikaten fikir olması, sapıklık olmaması, çeşitliliğin de gerçekten hayata zenginlik kazandırması, onu kökünden kurutup çürütmemesi lâzımdır.

yan bazı kimselerin eksik, yetersiz ve hatta yanlış bir şekilde mudâhale etmeleri de bozuk ve zararlı fikirleri daha da güçlendirmiş ve çoğu kimselerin nazarında bunlara haklılık kazandırmıştır.[4] Bizim, "Hastalık şiddetlenip yayılmış, buna karşı doktor yok." deyişimizden maksadımız da bu durumları ifade etmektir. Vahamet bu aşamaya varınca, bu risâleyi hazırlayıp doktor yokluğunu bir ölçüde telâfi etmek istedik.

Biz, çürütmek isterken, bozuk olan fikirleri bir ölçüde zikretmek ve okuyucuları onlarla tanıştırmak zorunda kaldık. Çünkü doğru ve yanlışlar karşılaştırılınca, birbirinden daha iyi ayrılırlar ve doğruların doğru-

---

4 -Batıl fikirlerle mücâdele etmek için dinî hamiyet yeterli değildir;bunun yanında ilmî ehliyet ve birikimin de olması şarttır. Bu da şu demektir: Dinî hamiyyeti olup da ilmî ehliyeti olmayan kimseler, ilmî ehliyet sahibi olan âlimlerin etrafında toplanmalı ve onların emir ve direktifleriyle hareket etmelidirler. Kendi başlarına bir iş yaptıkları takdirde ise, Arapların deyimiyle çamuru daha da cıvıklaştırmaktan ve sulandırmaktan başka bir iş yapmış olmazlar. Onun için, İslâm adına yürütülen hizmet ve hareketlerin başında mutlaka ve mutlaka çok dirayetli, ehliyetli, ihlâslı bir âlimin veya âlimler cemaatinin bulunması şart ve farzdır. Bu şart ve farzı dinlemeyenler, indellah vebal ve günah altında kalırlar. Bir önemli husus da şudur: Bir âlimin emri altında hareket ederken, diğer âlimlerin de tavsiye, telkin, nasihat ve eleştirilerini dinlemek ve bunlardan yararlanmak lâzımdır. Bu hususlara riâyet edilmediği için, İslâm adına yürütülen hizmetlerin çoğu yanlış sonuçlar vermekte ve en samimî müslümanları bile bıktırıp "İllallah!" ve "İnnâ lillâh!" dedirtmektedir.

luğuyla yanlışların yanlışlığı daha açıkça anlaşılır. Bu da doğru fikirlere sahip olmanın kıymetini bilmeye ve bundan dolayı Allah teâlâ'ya şükretmeye vesile olur. Bu mülâhaza ile biz doğru ve selâmetli olan yolu gösterirken, onun yanında uzanan ve ona rakip olma iddiasında olan eğri ve sapık yolu da gösterdik. Selef âlimleri, bozuk olan şeyleri anlatmadıkları halde, bizim bu yöntemi takip etmemizin mazereti budur.[5]

Bu kısa girişten sonra diyoruz ki, kelime-i şehâdeti[6] telaffuz edenler yedi taife'ye (kısma) ayrılırlar.

Birinci taife, kelime-i şehâdeti söylerler. Fakat, ne onun kapsadığı hakikatleri, ne de söyleyene yüklediği sorumluluk ve vazifeleri önemsemezler. Bunlar hayvanlar gibi ve hatta daha anlayışsız ve idrâksiz olan kimselerdir. Arap ve acem'in bedevî ve kaba kısmı bu taifedendirler.[7] Allah teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurmuştur:

---

5 -Selef âlimlerine göre, bâtılı tasvir edip tanıtmak kafaları karıştırmak ve masum olan zihinleri kötülüklere uyandırmak demektir. Bu sebeple, bundan sakınmak lâzımdır. Biz de, bu görüşte olduğumuz için, bozuk olan inanç ve akîdeleri mümkün mertebe atlamayı veya onlara bir iki kırık sözle atıfta bulunup geçmeyi tercih ettik.

6 -Kelime-i şehâdet, "**lâ ilâhe illellah. Muhammedür'resûlüllah**" sözüdür. Mânası ise, Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun elçisidir, demektir.

7 - Bizim şimdiki zamanımızda ise, aydın kesim denilen okumuşlar bunlardandırlar. Çünkü bunlar da sıkıştıkça "Allah",

"Bedeviler, "İman ettik." dediler. De ki: Siz iman etmemişsiniz ve kalplerinize iman girmemiştir. Onun için, yalnıza, "İslâm olduk." deyin..."[8] "İman edenler ise onlardır ki, Allah ve Resûluna inanırlar, ondan sonra bu konuda hiç şüpheye düşmezler, mallarıyla ve canlarıyla da Allah yolunda cihad ederler. Gerçekten iman edenler bunlardır."[9] Bu taifeyi doğru çizgiye getirmek ve onları zabt-u rapt altında tutmak ilim ve nasihatle değil, kılıç ve devlet gücüyle mümkündür. Bunların âhiretteki durumları ise Allah teâlâ'nın bilgi ve takdirine bağlıdır. Kendisi onları nasıl bilir ve onlara nasıl davranmak isterse, öyle davranacaktır.

İkinci taife, âilelerini ve büyüklerini taklid ederek kelime-i şehâdeti söylerler. Bunlar bu sözün manasını iyice bilmemekle beraber, onun yüklediği sorumluluk ve vazifeleri yerine getirirler. Bunlar gerçekten de müslümandırlar. Allah teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah İslâma giren, iman ve itâat eden, doğru ve sabırlı olan, huşu' duyan, sadaka veren, oruç tutan, if-

---

"Muhammed" derler ve ölüleri olunca, dostlar alış verişte görsün kabilinden mevlid de okuturlar. Fakat, bunun ötesinde dindar olduklarını gösteren hiç bir hal ve hareketleri yoktur. Aksine, dine inanmadıklarını gösteren pek çok tavır ve hareketleri vardır.

[8] -Bu âyetteki İslâm olmaktan maksad, müslüman görünmek ve zevâhiri kurtarmaya çalışmaktır.

[9] -Ahzâb, 14/15

fetini koruyan ve kendisini (Allah teâlâ'yı) çokça zikreden erkek ve kadınlara mağfiret (bağışlamak) ve büyük bir mükâfât hazırlamıştır."[10]

"Müslüman olup Allah'a teslim olan ve iyi davranan kimseler, en sağlam kulpa sarılmış olurlar."[11]

Üçüncü Taife, kelime-i şehâdeti söyleyip şeriatın hak ve gerçek olduğunu kabul ve tasdik eden ve bununla yetinmeyip ilim ve tefekkür yoluyla inandığının delillerini arayan ve bu delillerle inancını savunanlardır. Ehl-i sünetten olan hadis ve kelâm âlimleri bu taifedendirler. Bunlar hem müslüman, hem de mümindirler. Çünkü mümin olmak müslüman olmaktan daha üstün bir derecedir.[12] Mümin olmakla müslüman olmanın aynı şey olmadıkları ise Cibril hadisinden anlaşılmıştır.[13] Allah teâlâ bunlar hakkında da şöyle buyurmuştur:

---

10 -Ahzâb, 35

11 -Lukmân, 22

12 - Kullanıma göre, müslüman olmakla mümin olmak bazen aynı şeylerdir. Bazen de birisi diğerinden daha üstündür.

13 - Cibril hadisi şudur: Cebrail aleyhisselâm, ashâbın da hazır bulunduğu bir sırada Allah Resûlunu ziyâret etti ve ona bazı sorular sordu. Önce, "Ey Muhammed! Bana İslâmın (müslüman olmanın) ne demek olduğunu söyle." dedi. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, "İslâm (müslüman olmak) Allah'tan başka ilâh bulunmadığını ve Muhammed'in O'nun elçisi olduğunu söylemek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve gücün yetmesi halinde haccetmektir." diye cevap

"Gerçek mü'minler onlardır ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer, O'nun âyetleri kendilerine okunduğu zaman, imanları artar ve Allah'a güvenip tevekkül ederler. Namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızktan (zekât, sadaka ve hayır olarak) harcarlar. Bu vasıfları hâiz olanlar hakikî müminlerdir. Bunlar için Rableri yanında dereceler, bağışlanma ve bolca rızık vardır."[14]

Dördüncü taife, üçüncü taifeden de üstün olanlardır. Çünkü üçüncü taife, inandıklarının doğruluğunu aklî ve ilmî delillerle ispat etmeye çalışırken, bu taife, inançlarının doğruluğunu bu vesile ile kazandıkları yakîn ve itmi'nân ile anlar ve bunu içlerinde duyarlar. Bunlarda şeriatın hak olduğunu tasdik etmek kemâl derecesindedir. Çünkü tasdik etmek tam ve eksik olmak üzere iki kısımdır. Eksik olan tasdik, bir şeyin gerçek olduğunu kalbinde duymaksızın, yalnızca haricî delile bakarak onu tasdik etmektir. Bu tasdikin eksik olması şundandır ki, onun arkasındaki delilin çü-

---

verdi. Bundan sonra, Cebrâil aleyhisselâm, "Bana imanın (mü'min olmanın) ne demek olduğunu söyle." dedi. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, " Mü'min olmak Allah'a, O'nun meleklerine, O'nun indirdiği kitaplara, O'nun peygamberlerine, âhiret gününe ve kaderin acı ve tatlısının Allah tarafından yazılmış olduğuna inanmaktır." diye karşılık verdi. Bundan sonra Cebrâil aleyhisselâm, "ihsanın ne olduğunu ve kıyâmetin ne zaman kopacağını sordu." Et-Taç, 1/24-25.

[14] -Enfâl, 2-4

rütülmesi, çekilmesi veya onun zıddı olan daha kuvvetli bir delilin ortaya çıkması halinde, bu tasdik boşlukta kalır ve çöker. Tam olan tasdik ise, haricî delillerle beslenmekle birlikte, asıl gücünü kalbin işin öyle olduğunu duyması, buna yakîn hasıl etmesi ve o şekilde kanaat oluşturmasıdır. Böyle bir tasdikte, haricî delillerin çekilmesi, değişmesi veya başkalaşması hiçbir olumsuzluk, şüphe ve tereddüd ve daha kötüsü inançsızlık doğurmaz. Onun için, bazı âlimler, kalplerinin kanaatiyle iman eden câhillerin imanının sadece delile bakarak iman eden bir kısım âlimlerin imanından daha kuvvetli olduğunu söylemişler ve buna Allah Resûlunun, "Yaşlı kadınların inandığı gibi inanın." hadisini delil göstermişlerdir. (Ancak, bu hadis rivayet yönünden sahih değildir.) Bir kimse bu şekilde tasdik sahibi olursa, ondan sonra, farz-ı muhâl büyük bir âlim veya veli işin böyle olmadığını söylese, o yine de inancının doğruluğu hususunda şüpheye düşmez, bunun yerine, muhalif söyleyenin hata ettiğine veya meselenin aslını bilmediğine hükmeder.[15]

---

[15] -Bu cümleden yanlış bir mâna çıkarmamak için şunu belirtmek lâzımdır: Evvelâ burada, "farz-ı muhâl" kaydı vardır. Farz-ı muhâl, muhâl ve imkânsız olan şeyi farz etmektir. Bir şeyi farz etmek, bir meseleyi mantık kuralları içinde sonuca götürmek için uygulanan bir yöntemdir. Hal bu olunca, yukarıdaki sözden ne gerçek bir âlim veya velinin İslâmın doğru olan akîdesine ters düşen bir şey söyleyebilecekleri, ne de bunların sözlerini dinlememek gibi bir sonuç çıkmaz. Bu kaydı düşmeyi şun-

Eğer denilse ki, tasdik iman demektir. Tasdikin derecelere ayrılması, imanın da derecelerinin bulunmasını gerektirir. Halbuki bazı âlimlere göre, iman tek bir şeydir ve bütün müminlerde aynıdır. Onun kişilere göre dereceleri, fazlası ve eksiği yoktur.

Biz de deriz ki, doğru olan görüş, imanın da derecelerinin bulunmasıdır. Çünkü Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "İman yetmiş küsur çeşittir."[16]

"Kalbinde hardal tanesi kadar iman bulunan bir kimse cehennemde ebedî kalmaz."

Eğer denilse ki, bu ve benzeri hadislerdeki iman-

---

dan dolayı zorunlu gördük: Bazı tam câhil veya yarı câhil kimseler, hakikatini bilmedikleri bazı meseleler hakkında eksik ve yanlış kanaat oluştururlar. Ondan sonra da, kim ne söylerse söylesin sağır kesilirler. Bu tutum yanlıştır. Çünkü Kur'ân'a göre, ilim ehlini ve nasihat edenleri dinlemek farzdır. Fert ve toplumu zararlara sokan yanlışlardan sakınmak ancak bu suretle mümkün olur.

İslâmda prensip şudur: "Dinî zaruretler" denilen kesin gerçekler konusunda hiçbir muhalif söze iltifat edilmez. Bu sebeple, farz-ı muhal, bir âlim veya veli namazın farz olmadığını, hacca gitmek gerekmediğini, oruç ve zekâtın günümüz için olmadığını söylese, sözü reddedilir. Fakat nazarî meselelerde, teferruâta âit konularda, yol ve yöntem mevzularında, muhalif gibi görünse de âlim ve sâlih kimseleri dinlemek lâzımdır. Bu seviyedeki doğrular ancak, muhalif olan görüşlerin karşılaştırılmasıyla ortaya çıkarlar.

16 -Buharî, Müslim

dan maksad ameldir. Amel ise çok çeşitlidir ve onun bir kısmı diğer bir kısmından üstündür.

Biz de deriz ki, iman sözcüğü Arapların dilinde tasdik etmek demektir. Bu sebeple, onun amel mânasında olduğunu söylemek delil ister.

Eğer denilse ki, imanın tasdik etmek demek olduğunu kabul edelim. Fakat tasdik etmenin kısım ve derecelere ayrıldığının delili nedir?

Biz de deriz ki, tasdik etmek bir şeyin şöyle veya böyle olduğunu itikat etmektir. İtikat etmek ise, dayandığı aklî ve vicdanî delillerin kuvvetine göre güven ve itmi'nan verici olur. Çünkü kuvvetli olmayan bir delile dayanan itikat, yanlış olma ihtimalini de beraberinde taşır. İtikat ve dolayısıyla tasdik, bu ihtimali taşıyıp taşımama durumuna göre derecelere ayrılır. Bu derecelerin en üstünü ise, haricî delillerin ötesinde bir kalp yakîni ve duyuşu ile itikad ve tasdik etmektir.

Beşinci taife, İslâm dininin hak olduğuna iman eden, fakat Allah teâlâ'nın zat ve sıfatları konusunda bid'at ve fısk sayılan görüşler taşıyan kimselerdir.[17]

---

17 -Bid'at, Peygamberimiz zamanında dinde bulunmayan inançlar ve ibadetlerdir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, "Bid'at dalâlettir. Dalâlet de cehenneme götürür." buyurmuştur. İbadetteki bid'atlar, sahibini fıska, inançtaki bid'atlar ise onu küfre götürürler. Bu sebeple, vahiy döneminde dinde bulunmayan her hangi bir inanç veya ibadeti dine sokmamak ve ona sahip çıkmamak lâzımdır.

Altıncı taife, uluhiyyet ve nübüvvet[18] konularında küfür sayılan görüşler taşıyan kimselerdir. Bu taifeden olan bazı filozoflar, örneğin peygamberliğin hak bir kurum olduğunu kabul etmişler, fakat peygamber olan zatın peygamberliği vahiy yoluyla Allah teâlâ dan almadığını, onu temiz ve nurlu olan kendi kalp ve dimağından (ve yüksek olan himmet ve ideâlinden) aldığını söylemişlerdir. Uluhiyyet ve nübüvvet konularında bu türlü yanlış görüşlerle doğru ve geçerli olan bir iman kazanılmaz.

Yedinci taife, Allah teâlâ'nın yok olduğu sonucunu doğuran görüşler taşıyan kimselerdir. Bu kimselerden bazıları, zahire göre Allah teâlâ'yı tenzih etmek (yüceltmek) kaygısıyla bu yola girmişlerdir. Fakat sebebin bu olması da, onları taifelerin en kötüsü olmak durumundan kurtaramaz. Bunlar cehennemin en alt tabakasında olurlar. Müşrikler bile, bunlardan daha iyi durumdadırlar. Çünkü müşrikler, Allah teâlâ'ya ortak tanımak gibi büyük bir hatayı işleseler bile, hiç olmazsa, bu arada O'nun varlığını da kabul ederler.

Allah teâlâ'nın varlığını açık bir şekilde inkâr edenlerin sayısı ise her zaman çok azdır ve bunlar bü-

---

18 -Uluhiyyet ilâhlık, nübüvvet de peygamberlik demektir. Uluhiyetten maksat, Allah teâlâ'nın zat ve sıfatlarıyla ilgili akîde ve inançlardır. Nübüvvetten maksad da peygamberlerle ilgili inançlardır.

tün toplumlarda azınlıktadırlar. Çünkü ilim, akıl, vicdan ve fıtrat insanları Allah teâlâ'ya iman etmeye zorlarcasına sevk ederler. Bu sebeple, O'na iman etmemek için, bütün bunların sesini duymayacak kadar sağır ve ışıklarını görmeyecek kadar kör olmak lâzımdır. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'de inkârcılar hakkında şöyle buyurulmuştur:

"Allah onlara lânet etmiş, kulaklarını sağır ve gözlerini kör etmiştir."[19]

"Onlar sağır, lâl ve kördürler. Onun için doğru yola dönmezler."[20]

"Onun için akıllarını kullanmazlar."[21]

"Biz kıyâmet gününde onları kör, lâl ve sağır olarak haşrederiz ve yüzleri üstünde süründürürüz."[22]

Biz bu risâleye "Mü'minler İçin Yükselme Basamakları" ismini verdik. Şimdi bu basamakları açıklayacağız. Allah teâlâ, kuvvet ve keremiyle bizi hak olan inanç ve görüşlere yönlendirsin.

---

19 -Muhammed, 23
20 -Bakara, 18
21 -Bakara, 171
22 -İsrâ, 97

BİRİNCİ BASAMAK

Bil ki, basamak yukarı doğru çıkma ve yükselme aracıdır. Bu araç maddî olabildiği gibi, manevî de olabilir. Hakikatlere ve Allah teâlâ'ya doğru yükselmek ise manevî basamak olan ilim ve sağlam itikad yoluyladır. Bu basamakta da kişilere göre değişen dereceler vardır. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de bu basamak çoğul şeklinde kullanılmış ve onun uzun bir yol olduğuna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Allah'a doğru yükselme basamakları vardır. Melekler ve Ruh (Cebrail) da bu basamaklarda yükselirler. Bu basamaklardaki yükseliş müddeti elli bin sene kadardır."[23] Ancak bu basamakları yanlışlıkla maddî şeyler zannedenler de vardır. Firavun da bu zannı taşımış ve bu yüzden vezir'i Haman'a şunu emretmiştir: "Bana yüksek bir kule yap, onun basamaklarında yükselip Musa'nın Rabbine ulaşmak istiyorum."[24] Allah teâlâ, Firavun'un bu zannının ona ayak bağı olduğunu ve onu gerçek anlamda yükselmekten alıkoyduğunu bildirerek şöyle buyurmuştur: "Onun yanlış düşüncesi ona parlak bir buluş gibi geldi. Bu yüzden, Allah'a doğru yükselmenin gerçek basamağı

---

23 -Maâric, 3, 4

24 -Gâfir, 37

olan iman ve ibadet yolundan ayrıldı. Onun kuleye çıkışı da sonuçsuz kaldı."[25]

Bu âyet de gösteriyor ki, Allah teâlâ'ya doğru yükselmek taş ve tahtadan olan basamaklarla değil, aklî ve ilmî delillerle ve bunların desteklediği iman, ibadet ve takva iledir. Allah teâlâ'ya doğru yükselmenin basamakları olan bu şeylerden yüz çevirmek ise, O'ndan uzaklaşmak ve O'na karşı örtü ve hicap altına girmektir. Kur'ân-ı Kerim'de bu durumda olan kimseler için şöyle buyurulmuştur:

"Onlar Rablerine karşı örtü ve hicap içindedirler."[26]

Bu örtü ve hicap boğucu bir denize, onu besleyen şübheler de arka arkaya gelen ürkütücü dalgalara benzetilmiş ve örneğin şöyle buyurulmuştur:

"Örtü altındakilerin iç dünyası engin bir denizdeki karanlıklar gibidir. Denizi arka arkaya gelen, üst üste binen dalgalar kaplamıştır. Üstünde de kara bulutlar vardır. Karanlıklar böyle yığılmıştır... Allah bir kimseye nur vermezse, onun için nur yoktur."[27]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Allah ile kul arasında yetmiş adet ışıklı ve ka-

25 Gâfir, 37
26 -Mutaffifîn, 15
27 -Nûr, 40

ranlıklı örtüler vardır."[28] Bu örtülen maksad, basamaklardır. Bu basamakların iman yönleri ışıklı, küfür ve inkâr tarafları ise karanlıklıdır. Müminler, bunların ışıklı yönlerinde yükselir ve yükseldikçe Allah teâlâ'ya daha çok yaklaşırlar, inkârcılar ise onların karanlık taraflarında aşağıya iner ve indikçe de Allah teâlâ dan uzaklaşırlar. Kur'ân-ı Kerim'de mü'minlerin yükselişi ile inkârcıların alçalışı şu âyetlerle de bildirilmiştir:

"Allah iman eden ve kendilerine ilim verilen kimseleri derecelerce yükseltir."[29]

"Biz istediğimiz kimseleri derecelerce yükseltiriz."[30]

"Sâlih amel sahibini yükseltir."[31]

"Biz inkârcıları aşağıların aşağısına indirdik. İman edip salih amel işleyenleri ise yükselttik."[32] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

---

[28] -Bu hadis-i şerif Müslim ve Müsned'te şöyledir: "Allah teâlâ'nın örtüsü nurdur. O bu nuru aradan çekseydi, yüzünün ışıkları gözlerinin gördüğü bütün yaratıkları yakardı." Bu hadis-i şerif, doğru bir tevil ve tefsir gerektirir. Bu sebeple, onun zahir lafızları üzerinde fazla durmamak lâzımdır. Bu hadiste Allah teâlâ'ya yüz ve göz de izafe edilmiştir.

[29] -Mücâdele, 11

[30] -En'âm, 83; Yûsuf, 76

[31] -Fâtır, 10

[32] -Tîn, 5, 6

"Allah teâlâ, Kur'âna iman ve hizmet sayesinde bazı fert ve milletleri yükseltir; ona sırt çevirmeleri yüzünden de bazı fert, topluluk ve toplumları alçaltır."[33]

Yukarıda geçen hadis-i şerifteki yetmiş örtüden maksad, marifet çeşitleri de olabilir. Buna göre, Allah teâlâ'yı sıfatları itibarıyla tanımak ve bu marifette yetmiş derece ilerlemek mümkündür. Ancak O'nun zatını tanımak ve zatı hakkında marifet kazanmak yetmiş derece, yani sonsuz olarak imkânsızdır.[34]

Bu anlamıyla hadis-i şerif, Allah teâlâ'nın mahiyetini anlamanın imkânsız olduğunu, akıl ve ilmin onu anlamaktan sonsuz derecede uzak olduğunu, bu sebeple O'nu Kur'ân-ı Kerim'de bildirilen sıfatlarıyla tanımaya çalışmanın ve bununla yetinmenin gerektiğini anlatmıştır.

Bazı kimselerin anladığı gibi, hadisin lafzından Allah teâlâ'nın önünde hakikaten yetmiş perdenin bulunduğunu anlamak ise yanlıştır. Çünkü perde maddî olan şeyler için geçerlidir. Maddî olmayan şeyler ise perdelenmezler. Bu yüzden örneğin, ışık ve ha-

---

33 -Müslim; İbnu Maceh

34 -Kur'ân-ı Kerim'de "yetmiş" sayısı sonsuzluk mânasında kullanılmıştır. Örneğin bir âyette şöyle buyurulmuştur: "Sen inanmış gibi görünen inkârcı kimseler için yetmiş def'a af dilesen, Allah onları yine de affetmeyecektir." (Tevbe, 80) Bütün tefsir âlimlerinin ittifakıyla buradaki yetmiş sayısı sınırsız sayı anlamındadır.

va, tamamiyle maddî olmadıkları için bütünüyle örtülemezler. Allah teâlâ ise, ışık ve havanın da çok ötesinde mücerred (soyut, maddî olmayan) özelliklere sahiptir. Bu lâhûtî özelliklerinden dolayı O, hiçbir mekân, cihet ve hal ile sınırlı değildir. O aynı anda hem Arş'ın üzerinde, hem de her şeyin yanındadır. Bunun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Rahmet sahibi olan Allah, Arşın üzerinde hükümranlık kurmuştur. Göklerde ve yerde olan, bunların aralarında bulunan ve yerin altında duran şeyler O'nun hâkimiyeti altındadır. O, açıkça konuştuğunuz sözleri, gizlice konuştuklarınızı ve hiç konuşmadığınız düşüncelerinizi bilir."[35]

"Rabbin meleklere, "Ben sizinle beraberim." diye vahyetti."[36]

"Allah, Musanın kavmine, "Ben sizinle beraberim." dedi."[37]

"Ey müslümanlar! Sizler en yüksektesiniz. Allah da sizinle beraberdir."[38]

"Siz nerede olursanız, Allah sizinle beraberdir."[39]

"Sabır gösterin ve namaz kılın. Allah sabreden-

35 -Tâhâ, 5, 6
36 -Enfâl, 12
37 -Mâide, 12
38 -Muhammed, 35
39 -Hadîd, 4

lerle beraberdir."[40]

"Allah'a karşı takva gözetin. Allah takva sahipleriyle beraberdir."[41]

(Hiç şüphesiz ki, Allah teâlâ'nın beraberliği maddî anlamda bir beraberlik değildir. O bilmek, görmek, işitmek, hükmetmek, gücü yetmek gibi mânaları ifâde eder. Bu mânaların dışındaki beraberliğin nasıl olduğunu bilmek ve tasavvur etmek mümkün değildir. Bazı sufiler, bunu keşf yoluyla anladıklarını söylemişlerdir. Ancak, bu sufilerin keşiflerinde yanılmadıklarını ve hayal görmediklerini hiç kimse temin edemez. Onun için, böyle belirsiz keşiflerle Allah teâlâ hakkında görüş oluşturmak ve fikir beyan etmek câiz değildir.)

Geçen hadisin işaretlerinden birisi de şudur: Çeşitli delillerle Allah teâlâ'yı tanıdığını zanneden bir kimse, şayet O'nun gerçek marifetine (bilgisine, O'nu bilip tanımaya) erişseydi, bu delillerin hepsinin de O'nu tanımanın önünde perde ve engel oluşturduklarını görecekti. Ancak bu dünyada bu gerçek marifet ve bilgiye erişmenin mümkün olmaması karşısında,[42] deliller O'nu (Allah teâlâ'yı) bir ölçüde tanımak için basamaklar görevini ifâ ederler. Bu deliller, âlemdeki varlıklar ve bu varlıklarda tecelli eden ilâhî kudret ve

---

40 -Bakara, 153

41 -Bakara, 194

42 - Allah teâlâ konusunda gerçek marifet ve bilgiyi, mü'minler âhirette O'nu kendi gözleriyle görünce kazanırlar.

azametten akıllara yansıyan izlerdir. Âlem, Allah teâlâ'nın eseri ve O'nun kudret kalemiyle yazdığı bir kitaptır. Varlıklar bu kitabın fasılları, cümleleri, kelimeleri ve harfleridir. Bunların içine Allah teâlâ'yı sıfatlarıyla (ilim, kudret, rahmet, kahır, cömertlik gibi) tanıtan mânalar yerleştirilmiştir. Akıl ve ilim sahipleri, kendi seviyelerine göre varlıklardaki bu mânaları okuyup anlamaya çalışırlar. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur.

"De ki: Göklerde ve yerde olan yaratıklarda tefekkür edin."[43]

"Göklerde ve yerde nice deliller vardır."[44]

"Etraflarında ve kendi içlerindeki delillerimizi onlara göstereceğiz."[45]

GAYB ÂLEMİ VE GAYBI BİLMEK

İnsan maddeden ve maddî özelliklerden oluştuğu için, gayp âlemine karşı örtülmüş ve bu âlem e nüfuz etmesi engellenmiştir. Gayp âleminden maksad ise, beş duyu organlarıyla bilinmesi mümkün olmayan şeylerdir. Bu şeylere ancak bazı kimseler, Allah teâlâ'nın kendilerine bağışladığı kalp aydınlığı ve ze-

43 -Yûnus, 101
44 -Yûsuf, 105
45 -Fussılet, 53

kâ kuvvetiyle bir ölçüde ulaşabilirler. Bu bahtiyar kimselerin başında da peygamberler gelir. Bu hususu bildiren Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"İnsanlar, Allah'ın dilediği şeyler dışında O'nun bildiği gayp ilmini bilmezler."[46]

"Gaybı yalnız Allah bilir. O, gayp ilmini, seçtiği kimseler dışında hiçbir kimseye açmaz."[47]

Gayp ilmine bir ölçüde ulaşmanın yolu ise, küfürden uzak olmak ve günahlardan sakınmaktır. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'a karşı takva gözetin (küfür ve günahlardan uzak durun) ki, Allah size bilmediklerinizi bildirsin."[48]

Gayp âlemini de şehâdet âlemi (madde âlemi) gibi Allah teâlâ yaratmıştır. Bu sebeple, bu iki âlemde de Allah teâlâ'nm koyduğu kanunlar ve kurallar hâkimdir. İki âlemin farklı olan özellikleri dışında, ikisinde de aynı kanunlar ve kurallar geçerlidir. Bu se-

---

46 -Bakara, 255

47 -Cin, 26, 27. Not: Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, şöyle buyurmuştur: "Kim, gaypten haber verdiğini söyleyen kâhin, medyum ve falcılara inanırsa, bana indirilen Kur'ân'a inanmamış olur." Çünkü Kur'ân'da, "Gaybı yalnız Allah bilir." buyurulmuştur. Tabiatiyle, kâhin, medyum ve falcılar Allah teâlâ'nın bazı şeyleri bildirdiği seçkin kimselerden de değildirler. Çünkü O'nun seçtiği kimseler peygamberler ve takva ehlidirler.

48 -Bakara, 282, 251

beple, şehâdet âlemine bakarak gayp âlemi hakkında bazı ön bilgiler edinmek mümkündür. Ancak bu bilgiler hiçbir zaman nihâî bilgiler değil ve kesin hükümlere mesned teşkil etmezler. Bu ihtiyat kaydını koyduktan sonra diyoruz ki, cennetteki nimetlerle cehennemdeki azaplar da dünyadakilere benzerler. Bunu şu âyetlerden de anlamak mümkündür: "Cennettekilere bir meyve ikramı yapıldıkça, kendi aralarında, "Bu, daha önce de (dünyada da) bize verilmişti." derler. Çünkü, orada kendilerine verilenlerle dünyada onlara verilenler birbirine benzerler."[49] Hal bu olunca, maddî şeyleri manevî şeylerin taslakları veya maketleri gibi düşünülebilirler. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'de maddî ve manevî şeyler birbirine benzetilmiş ve birinin ismi diğeri için de kullanılmıştır. İnkârcılık için körlük, inkârcı için kör deyimlerinin kullanılması, küfür ve dalalet için hastalık, Kur'ân için şifa isimlerinin istimâl edilmesi bunun çok olan örneklerindendir. Bunlarla ilgili bazı âyetler şöyledir:

"Biz Semud kavmine de peygamber gönderip gerçekleri gösterdik. Fakat kendileri, körlüğü tercih ettiler. Bunun üzerine, onları alçaltıcı bir azabın yıldırımları çarptı."[50]

"Rabbinizden size gerçekler gelmiştir. Kim onları görürse bundan kendisi yararlanır. Kim körleşirse de

---

49 -Bakara, 25

50 -Fussılet, 18

kendisi zarar görür."[51]

"De ki: Kur'ân iman edenler için hidâyet ve şifadır. Ona iman etmeyenlerin ise kulaklarında sağırlık ve gözlerinde körlük vardır."[52]

"İman edenlerle etmeyenlerin misâli kör ve sağır olanla gören ve duyanın misâli gibidir. Bunlar bir olurlar mı? Düşünemiyor musunuz?"[53]

"Rabbinden sana indirilenin hak olduğunu bilen, bunu bilmeyen kör gibi midir? Ancak bozulmamış akıl sahipleri kendilerine gelirler."[54]

"Onlardan (münafıklardan) bazıları sözde seni dinliyorlar. Fakat, sağır oldukları, üstelik akıllarını da kullanmadıkları için sen onlara duyuramazsın. Onlardan bazıları da sana bakıyorlar. Fakat kör oldukları ve basiretleri de bağlandığı için sen onlara ışık gösteremezsin."[55]

"Bu dünyada kör olan, âhirette de kördür ve daha da şaşkındır."[56]

"Münafıkların kalplerinde hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını arttırdı. Onlar için elem veri-

51 -En'âm, 104
52 -Fussılet, 44
53 -Hûd, 24
54 -Ra'd, 19
55 -Yûnus, 42, 43
56 -İsrâ, 72

ci bir azap vardır."[57]

"Onlar kalplerinde hastalık taşırlarsa, Allah da hastalıklarını arttırır ve onları kâfir olarak öldürür."[58]

"Ey insanlar! Rabbinizden size bir nasihat, kalplerdeki hastalıklara şifâ, müminlere hidayet ve rahmet gelmiştir."[59]

Peygamberler de avam halkı gayp âlemi hakkında bilgilendirmek için, gerektiğinde benzetmeli sözler ve ifadeler kullanmışlardır.[60] Çünkü bunların

---

57 -Bakara, 10

58 -Tevbe, 125

59 -Yûnus, 57

60 - İncillerde Hz. İsa'nın Allah teâlâ'dan bahsederken, "baba" dediği yazılıdır. Elde mevcut olan İnciller sağlıklı olmadıkları için, bu peygamberin hakikaten böyle deyip demediğine hükmedilemez. Ancak, şayet öyle demişse, bu söz bir teşbih ve benzetmedir. Hz. İsâ, bu deyişle, Allah teâlâ'nın kendisine ve bütün insanlara babadan daha yararlı ve daha çok merhametli olduğunu anlatmak istemiştir. Fakat, ondan sonraki hıristiyanlar, bu sözün teşbih değil, hakikat olduğunu zannetmişler ve onu söyleyen Hz. İsa'nın Allah teâlâ'nm oğlu olduğu inancını oluşturmuşlardır. Bizin dinimize göre ise, Allah teâlâ için teşbih yoluyla da olsa, baba demek câiz değildir. Çünkü bu dinde Allah teâlâ kendi isimlerini kendisi bildirmiş ve buna ilâveler yapılmasını nehyetmiştir. Bir âyet şöyledir: "Allah'ın güzel isimleri vardır. O'nu bunlarla çağırın. Onun isimlerini saptıranlara (O'na başka isim uyduranlara) uymayın. Bunlar bu yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır." (A'râf, 180) Bir hadis de şöyledir: "Allah teâlâ'nın doksan dokuz ismi vardır. Onları ezberleyen cennete gider."

(avam halkın) idrâk seviyesi mücerredleri (soyut gerçekleri) kavramanın altındadır. Bu sebeple, hadis-i şeriflerde de temsil ve teşbihler vardır. Bu teşbihlerden bir tanesi şöyledir:

"Allah teâlâ uyumaz ve uyumak O'na yakışmaz . O, teraziyi indirir ve kaldırır."[61] Gerek Kur'ân'daki ve gerek hadislerdeki teşbih ve temsillerin gerçek mânalarını ancak ilim ehli bilebilirler. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Biz insanlar için misâller verdik. Fakat, bu misallerin ne anlama geldiklerini ancak âlimler bilirler."[62]

"Sana bu kitabı indiren Allah'tır. Onun bir kısım âyetleri muhkemdirler (benzetmesiz ve açık ifadelerdir). Bunlar onun temel ve esası durumundadırlar. Bir kısım âyetleri ise benzetmelidirler. (Bunların öncekilere göre tefsir ve tevil edilmeleri lâzımdır. Fakat) kalplerinde fitne (karıştırıcılık hevesi) bulunan kimseler, gerçekleri saptırmak ve fitne çıkarmak için, bu kısımdan olan âyetlere uyarlar. Halbuki bunların gerçek manalarını yalnızca Allah ve ilimde derin olanlar

---

61 -Müslim. Teraziyi indirip kaldırmaktan maksat, kulların hayatında değiştirmeler yapmak ve onları değişik kader tecellileriyle halden hale sokmaktır. Terazi lafzından maksat ise, bu işlerin hesap ve adâlet ölçüleriyle yapılması, gelişigüzel ve rast gele yapılmamasıdır.

62 -Ankebut, 43

bilirler. Diğer müminler ise şöyle demelidirler: Biz (gerçek mânalarını bilmesek de) bunlara da iman ettik. Hepsi Rabbimizdendirler."[63]

Hal bu olunca, gayb âleminden bazı şeyler şehâdet âlemindeki bazı şeylere benzetilmişse, nassın ifâde ettiği ve kasdettiği sınırın ötesine taşmaktan ve kıyas yapmak yoluyla bu şeylerin bütün özelliklerini birbirine kazandırmaya çalışmaktan sakınmak gerekir. Çünkü örneğin, "Falan adam aslan gibidir." dediğimizde, adamın bütün yönleriyle aslanın bir benzeri olduğunu, onun da dört ayağı, kuyruğu ve yelesi bulunduğunu ifade etmiş ve kasdetmiş olmayız. Kasdettiğimiz şey, adamın da aslan gibi cesur ve güçlü olduğunu belirtmektir. Hatta, onun cesaretinin ve gücünün de aynen aslandaki cesaret ve güç cinsinden olduğunu veya onun kadar olduğunu da kasdetmeyiz. Maddî olan şeylerin birbirine benzetilmesi böylesine sınırlı bir anlamda olduğuna göre, bir tarafın manevî ve gayp âleminden olduğu durumlardaki benzetmelerin sınırının bulunması daha da tabiidir. Bu sebeple, aslan benzetmesinde olduğu gibi, manevî olan bir şeyin maddî olan bir şeyle benzetilmesi durumunda da benzetme yönünü bulmak, onunla kalmak ve onun ötesine geçmemek lâzımdır. Çünkü ötesi meçhuldür. Meçhul hakkında fikir oluşturmaya çalışmak veya hayal kurmak, hedefi görmeden kurşun at-

---

63 -Âl-i İmrân, 7

mak veya görüp dokunmadığı şeyi tartıp ölçmeye çalışmak gibi olur.

İnsanlar merak etseler de, gayp âleminden olan şeylerin detay ve ayrıntılarını bilmekte onların yarar ve maslahatı yoktur. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de bir olay münasebetiyle şöyle buyurulmuştur:

"Ey iman edenler! Sizden gizlenmiş olan bazı şeyleri sorup durmayın. Bunlar açıklanırsa, sizi üzerler."[64] Ve şu emir verilmiştir: "Bilginin taalluk etmediği şeyleri kurcalama!"[65] Şehâdet âleminin aksine, gayp âleminin tafsilât ve ayrıntılarının bilinmesinde yarar bulunsaydı, kerem sahibi olan Allah teâlâ, şehâdet âlemini yaprak yaprak nazarlara açtığı gibi, gayp âlemini de o şekilde açardı. Çünkü O, hiç bir maslahatı kullarından esirgemez. Şu kadar var ki, insanlar bazen neyin kendileri için maslahat olup bilmezler. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Bazen bir şeyden hoşlanırsınız, halbuki o şey sizin için zararlıdır. Bazen de bir şeyden hoşlanmazsınız, halbuki o şey sizin için yararlıdır. Allah (her şeyi) bilir. Fakat siz (bazı şeyleri) bilmezsiniz."[66]

Allah teâlâ'nın bazı şeyleri gizli tutmasındaki hikmetlerden birisi de, insanın bilgisinin sınırlı oldu-

---

64 -Mâide, 101

65 -İsrâ, 36

66 -Bakara, 216; Nisâ, 19

ğunu görüp haddini bilmesidir. Bu hikmete binaen Allah teâlâ, insanı kendi öz vücudu, ruhu ve varlığı hakkında bile çok meçhuller karşısında bırakmıştır. Bu suretle, kendi kendisini çözüp anlayamayan insanın, ondan sonra ortaya çıkıp her şeyi bildiğini iddia etmesinin yolunu kesmiştir.

Gaybın gizli tutulmasındaki bir hikmet de, insanların Allah ve peygamberleri tarafından haber verilen ve fakat akıl ve bilgilerinin ulaşmadığı şeylere, onlar haber verdikleri için inanıp inanmadıklarını tesbit ve tescil etmektir. Bu şeylerin başında da bizzat Allah teâlâ'nın varlığı ve yaratıcılığı vardır. Allah teâlâ, kendisini bu dünya gözüyle de insanlara göstermeye kadirdir. Fakat O bunu yaptığı takdirde, artık kendi varlığına ve yaratıcılığına iman edip etmemek sorunu ortadan kalkardı. Çünkü, o zaman ister istemez herkes onu kabul ederdi. Güneş ortada olduğu için, ne onun varlığını inkâr eden, ne de bu konuyu tartışan vardır. Allah teâlâ ise, kendisini güneş gibi göstermek yerine, güneşi ve nice benzerlerini yaratıp gözler önüne koymuş ve "Bunlara bakıp benim varlığımı anlayın ve bana iman edin. Bunlardan bu sonucu çıkaramazsanız, o zaman da benim haber vermeme ve peygamberlerimin bildirmesine inanın." buyurmuştur.

Allah teâlâ, gönderdiği kitaplarda kendi kendisini tarif etmiş, isim ve sıfatlarını belirtmiş, kendisi hakkında neyin düşünülüp neyin düşünülemeyeceğini net olarak açıklamıştır. Bu açıklamalarda Allah te-

âlâ'nın tenzihi ve hiçbir şeye benzemediği hususu titizlikle belirtilmiş ve O'nun misil ve benzerinin bulunmadığı bildirilmiştir. Ancak, buna rağmen daha önceki bazı semâvî kitaplarda da, bazı hadis-i şeriflerde de Allah teâlâ benzetme yoluyla anlatılmıştır. Örneğin bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Allah Âdem'i onun suretinde yaratmıştır."[67] Bu hadisteki benzetmeden hem doğru, hem de yanlış mânalar çıkarmak mümkündür. Onun için, hadisi mânalandırırken, yukarıda geçen açıklamayı göz önünde tutmak ve onun ölçülerini korumak son derecede önemlidir. Bu itibarla her şeyden evvel, hadiste söz konusu edilen benzetmenin sınırını bilmek ve o sınır içinde kalmak lâzımdır. Çünkü bu hadiste benzetme suretle sınırlı tutulmuştur. Ancak bu suretin kimin sureti olduğu da açık bir şekilde bildirilmemiş, belirsizlik doğuran bir zamir ("onun" zamiri) kullanılmıştır.

Bu sebeple çoğu yorumcular, hadisi şöyle mânalandırmışlardır: Allah teâlâ, Âdem'i olgun halindeki yapısıyla yaratmıştır. Onun nesli olan diğer insanları ise, meni damlasından başlayarak aşamalı bir şekilde vücuda getirmiştir. Buna işaret edilen Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Neden Allah'a saygı duymuyorsunuz! Halbuki

---

67 -Buharî, Müslim, Ahmed

sizi aşamalardan geçirerek O yaratmıştır."[68]

"Allah sizi annelerinizin karnında karanlıklar içinde aşamadan aşamaya geçirerek yaratır. İşte, tapmanız gereken Rabbiniz O'dur. Siz mülk olarak da O'nunsunuz. O'ndan başka tapılacak ilâh yoktur. Neden bunu anlamıyorsunuz?! Buna rağmen, inkârcılık yaparsanız, Allah sizden müstağnidir (size muhtaç değildir). Fakat O, kulları için inkârcılığa râzı olmaz. O'na iman edip şükrederseniz, O sizden râzı olur."[69]

Bazı yorumcular da şöyle demişlerdir: "Bir adam kölesinin veya bir çocuğunun yüzüne vuruyordu. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, bunu görünce rahatsızlık duydu ve yukarıda geçen hadisi söyledi. Buna göre hadisin mânası şudur: "Allah, babanız olan ve aynı zamanda peygamber olan, bu sebeple saygı duyduğunuz Âdem'i de bunun suretinde yaratmıştı. Bu itibarla, bunun suretine vurmak bir anlamda Âdem'in suretini vurmak gibidir. Onun için, vurma hakkınız olduğu zaman bile suret ve yüze vurmayın."

Zihinlerin hadis lafzından yanlış bir sonuç çıkarmamaları için en emniyetli ve tercih edilen mânalar bunlardır. Ancak bazı tasavvuf mensupları, hadis için üçüncü bir mâna daha denemişler ve onu, "Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı." şeklinde yorumlamışlardır. Bağlayıcı olmayan ve tercih de dilmeyen bu

68 -Nûh, 13, 14
69 -Zümer, 7

yorum doğru kabul edilse bile, bundan insanın Allah teâlâ'ya benzediği veya Allah teâlâ'nın insan gibi olduğu sonucunu çıkarmak, hadisin çizip çerçevelediği sınırı aşmak ve çok tehlikeli ve hatta küfür olan bir alana girmek olur. Çünkü Kur'ân-ı Kerim açık ifadelerle, Allah teâlâ'nın hiçbir yaratığa ve hiçbir yaratığın da kendisine benzemediğini bildirmiştir.[70] Bu ifâdelerden kaynaklanan dinî inanç akîde kitaplarında şöyle formüle edilmiştir. " Akıl ve hayaline ne gelirse, Allah teâlâ ondan başkadır." O halde, hadisteki benzetmeden ne kasdedilmiştir? Bundan kasdedilen şey şudur: Allah teâlâ, insanı hem ruh, hem de suret yönünden[71] diğer canlıların hepsinden üstün ve mümtaz yaratmıştır. Onun ruh ve suretinde yüce yaratıcının taklidi mümkün olmayan sanatı ve gücü açıkça görülür. Bu sebeple, onun ruhu da, sureti de Allah teâlâ'yı hatırlatır ve O'nu gösterir. Bu ince anlamı ifade etmek için de, bu iki şey yüce yaratıcıya izafe ve nisbet edilmişlerdir. Ruh, Kur'ân-ı Kerim'de, suret de bu hadis-i şerifte O'na izafe ve nisbet edilmişlerdir.[72] Al-

---

70 -Şurâ, 11; Rum, 27

71 -Suret, bedenin yüz kısmıdır. İnsanın diğer canlılardan en büyük farkı ve üstünlüğü yüzündedir. Çünkü yüzünde müstesna bir sanat ve güzellik vardır. Bundan dolayı, hakikisi yapılamayan yüzün resminin çizilmesi ve onun bir anlamda basit gibi gösterilmesi de yasaklanmıştır.

72 -Ruhun Allah teâlâ'ya izafe edilmesi konusu ve bununla ilgili âyetler birinci risâlede geçmiştir.

lah teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de, "Ruh benimdir." dediği gibi, O'nun adına konuşma yetkisine sahip olan peygamber de, "Allah, Âdem'i kendi suretinde yaratmış." demiştir. Bunun dışında yaratıcı ile yaratılan arasında bir münasebet, yakınlık ve benzerlik daha kurmak gerekirse o da şudur: Allah teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'in bir çok âyetlerinde ve âyet fezlekelerinde bildirildiği gibi, görendir, işitendir, konuşandır, bilendir ve güzeldir.[73] O, insanları da gören, işiten, konuşan ve güzel olan bir mahiyette yaratmıştır. Diğer canlılar ise bu mahiyette yaratılmamışlardır. Hal bu olunca, insanlar Rablerini düşünürken, O'nun da kendileri gibi gören, duyan ve konuşan olduğunu tasavvur edebilirler. Ancak, göz ardı etmemeleri gerekir ki, bu sıfatlar ve özellikler O'nda yaratıcı sıfatları, kendilerinde ise yaratılan sıfatlarıdır. Bu sebeple, aralarında bir yönden benzerlik var gibi görünse de, bu benzerliğin içinde ayrılık, başkalık ve farklılık vardır. Bu durum karşısında kul, kendi maddî ve manevî suretine[74] bakıp, "Rabbimin sureti de böyledir." diye düşünmeye başladığı zaman, yaratan ile yaratılan arasındaki sonsuz farkları hatırlayıp ilk düşüncesinden dolayı tevbe ve istiğfar etmesi lâzımdır.

---

73 -Kur'ân-ı Kerim'de, "En güzel isimler Allah'ın isimleridir." buyurulmuş, hadis-i şerifte de, "Allah güzeldir." denilmiştir.

74 -Kulun manevî sureti bilen, gören, konuşan, işiten olmasıdır.

İNSANI OLUŞTURAN UNSURLAR

Kendi sınırları içinde tutulması gereken hadisi bu şekilde bir nebze açıkladıktan sonra diyoruz ki, insan konuşan, düşünen, gülen,[75] amudî (dikey, yukarıya doğru dik olan) boya sahip olan canlı bir varlıktır. Bu yaratık üç unsurdan yaratılmıştır. Bunlar cisim (ceset), nefs ve ruhtur.

İnsan cesedi tıp ilminin konusudur. (Bu ilim geliştikçe, yüce yaratıcının bu sanatındaki incelikler ve harikalar da arka arkaya meydana çıkıyor. Tıp ilminin dürbünüyle insan cesedine baktığı halde, gördüğü bu harikalarla dolu sanatın harikalar yaratan bir yaratıcısı olması gerektiği sonucunu çıkarmayan bir kimse, at gözleriyle gören ve katır dimağını taşıyan bir mahluktur.)

Ruh, damarlara üflenen hayat iksiridir. O, cesetten daha ince bir ilâhî sanat eseridir. İlim cesedin inceliklerine nüfuz edebildiği halde, hiçbir şekilde ruha nüfuz edemez ve onun ne olduğunu bilemez. O, anne rahminde iken cenine yaratıcının emriyle gelip girer ve ölüm anında yine O'nun emriyle çıkıp gider.

---

75 -Gülmek, sevinç ve taaccüpten ileri gelir. Allah teâlâ, gülmeye sebep olacak derecede sevinci ve taaccüp duyacak kadar akıl ve idrâki yalnız insanlara vermiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de, beşerin ruh konusundaki âcizliğine dikkat çekmek için şu tablo çizilmiştir:

"Sevdiğiniz birisinin ruhu gırtlağına gelir. Siz de, yanındasınız ve ona bakıp durursunuz. Siz görmezsiniz, fakat biz ona sizden daha yakınız. Eğer bize karşı koyacak gücünüz varsa, neden onun ruhunu bizden geri almazsınız?"[76]

Nefs, insan varlığının üçüncü unsurudur. Ancak o, ne ceset gibi açıkta, ne de ruh gibi damarlardadır. Diğer bir ifade ile, o, kendi kendine varlık oluşturan ve ayakta duran bir şey değildir. Bu sebeple, insan ruh ve ceset bütünlüğü halinde yaşadığı sürece, nefs vardır. Bunlar birbirinden ayrıldıkları zaman o yok olur. Bundan sonra, ceset yerde kalıp çürür, ruh ise lâyık veya müstahak olduğu yere gidip orada ya nimet veya azap içinde ebedileşir.

Kur'ân-ı Kerim, ruh gibi, nefsin de mahiyetini anlatmamıştır. Çünkü ona (Kur'ân-ı Kerim'e) yüklenen misyon, yaratıkların mahiyetini veya işleyiş tarzını açıklamak değil, onların kimin tarafından ve hangi gaye ve maksatlarla yaratıldığını ve bu gaye ve maksatları gerçekleştirmenin yollarını açıklamaktır. Bu sebeple o, misyonunun gereği olarak bu hususları enine boyuna işlerken, önceki konuyu insanların ilmî çalışmalarına bırakmış ve hatta bu yöndeki çalışmaları

---

76 -Vakıa, 83-87

onlara görev olarak yüklemiştir.

Kur'ân-ı Kerim'in açıklamasına göre, nefisler üç çeşittir.

Birincisi, hep kötülüğü isteyen ve onu emreden "emmâre" nefistir.[77] Bu nefis, inkârcı ve fâsık insanların nefsidir. Bu nefsin özelliği, kötülüğü ve kötü şeyleri (işleri) istemek ve sahibine hâkim durumunda olduğu için, bunları devamlı olarak ona yaptırmaktır.

İkincisi, "levvâme" nefistir.[78] Bu nefis orta derecedeki mü'minlerin nefsidir. Bu nefis de arada sırada kötülüğü ister ve bütünüyle hâkim durumda olmamakla birlikte, onu bir ölçüde sahibine yaptırmayı da başarır. Ancak, bunu yaptırdıktan sonra pişmanlık duyar ve sahibini tevbe ve istiğfar etmeye sevk eder.

Üçüncüsü ise, iyice olgunlaşmış, kötülük isteme huyunu terk etmiş ve Rabbinin emir ve iradesine tamamiyle boyun eğip teslim olmuş nefistir.[79] Bu nefis peygamberlerin ve onları yakın mesafeden takip eden veli ve mukarreplerin[80] nefsidir.

Kur'ân-ı Kerim'de nefisler bu şekilde üç kısma ayrıldığı halde, bazı tasavvuf sahipleri nefislerin sayı-

---

77 -Bak: Yûsuf suresi, 53

78 -Bak: Kıyâmet suresi, 2

79 -Bak, Fecr, 27-30

80 -Mukarrep, Allah teâlâ'ya en yakın olan demektir. İnsanlar nesep veya maddî bir sebeple Allah teâlâ'ya yakın olamazlar. O'na yakın olmanın tek yolu iman ve salih ameldir.

sını yediye kadar çıkarmışlardır. Ancak bunların saydıkları nefis türleri, Kur'ân-ı Kerim'de belirtilen nefislerin daha ayrıntılı bir tasnifinden ibarettir. (Bizim kanaatimize göre, eğitim ve terbiye amacıyla da olsa böyle ayrıntılı bir tasnif yapılmasına lüzum yoktur. Çünkü lüzum olsaydı, eksiksiz bir ilâhî terbiye ve eğitim kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'de bu yapılırdı.)

Hayvanlarda ruh ve nefs yoktur.[81] Onlarda tabiî

---

[81] -Kur'ân-ı Kerim, ruhun yalnızca insana üflendiğini ve insanın diğer canlılardan üstün olmasının da ruh sayesinde olduğunu bildirmiştir. Allah Resûlu da, "hayvanlara merhamet etmekte sevap var mıdır? sorusuna verdiği cevapta şöyle buyurmuştur: "Evet, ıslak ciğer taşıyan bütün canlılara merhamet etmekte sevap vardır." Bu cevapta dikkat çeken husus, hayvanlar için "ruh taşıyan" değil, "ıslak ciğer taşıyan" ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Bu da hayvanlarda ruh değil, canlılık anlamında ıslak bir ciğer veya onun yerini tutan bir organ bulunduğunu gösterir. Hal bu iken, bazı âlimler hayvanlarda da ruh bulunduğunu söylemişlerdir. Bunların hayvanlarda varlığını iddia ettikleri ruhun, insan ruhu cinsinden olması mümkün değildir. Çünkü o takdirde, şeref ve üstünlük yönünden insanlarla hayvanlar arasında fark kalmazdı. Ayrıca, hayvanların da insanlar gibi akıl ve ince duygular taşımaları lâzım gelirdi. Çünkü ruh akıl ve bu türlü duyguların da merkezidir. İhtimal ki, bu sonuçlardan daha önemlisi, o takdirde hayvanların da ebedî ve ölümsüz olmalarının gerekmesidir. Çünkü ruh ölümsüzdür. Başı vardır, fakat sonu yoktur. Bu sonuçlar batıl olduklarına göre, hayvanların da insan ruhu cinsinden bir ruh taşımalarının imkânsızlığı ortaya çıkar. Hayvanların canlılığı kanlarından ibaret olduğu için, başı kesilen hayvan, damarları boşalıp kanı tükeninceye kadar çırpınır. Eğer, başı kesilen insan da bu şekilde çırpınmıyor ve şah da-

bir canlılık ve tabiî istekler vardır. Tabiî istekler ise, canlı olmanın ve bazı ihtiyaçlara sahip bulunmanın zorunlu sonuçlarıdır. Bu sebeple, hayvanlar özellikle ve kasıtlı olarak kötülük ve kötü iş yapmazlar. Onlar, ne şekilde olursa olsun ihtiyaçlarını gidermeye çalışırlar. Nefislerinin emrine uyan insanlar ise, bazen ihtiyaçtan dolayı değil, zevk ve keyf almak için kötülük ve kötü iş yaparlar. Hatta bunlar özellikle ve kasıtlı olarak bu yolu seçerler. Hayvanların kasıtlı olarak kötülük yapma arzuları bulunmadığı için, onların istekleri ve davranışları iyi ve kötü şeklinde ikiye ayrılmamıştır. Bu sebeple, onlara ihtiyaçlarının gerektirdiği şekilde hareket etme serbestliği tanınmıştır. İnsanlar ise, kasıtlı olarak kötülük yapma arzusunu taşıdıkları ve bundan zevk aldıkları için, istek ve hareketlerinin önüne sınırlar konulmuş ve bu sınırları aşmamaları emredilmiştir. Fakat nefisleri baskın çıktığı zaman, bu sınırları keyfî olarak aşar ve gayr-i meşru işler yaparlar. ("Keyfî" kaydı burada önemli bir anlam ifade ediyor. Çünkü keyfî olmayıp mecburiyetten ileri gelen sınır aşımları nefse uymak şeklinde değerlendirilmezler. O durumlarda zorunluluk derecesine göre, gayr-i meşru olan şeyler meşruluk kazanırlar.

---

marının kesilmesiyle birlikte hareketsizleşiyorsa (bunun şahsen böyle olup olmadığını bilmiyorum), o zaman bu iki ölüm arasındaki fark da, hayvanda kanın, insanda ise ruhun hayat merkezi olduğunu ispat eden bir delil olarak değerlendirilebilir.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kim mecbur kalırsa, kasıt taşımamak ve mecburiyet derecesini geçmemek şartıyla, haram olan bir şeyi yiyebilir. Allah bağışlayıcı ve merhametlidir.)[82]

İnsan cesedi, maddî âlemin temel unsurları (elementleri) olan su, hava, ziya ve ateşten oluşturulmuştur.[83] Vücuttaki kemikler, kıvamını bulduktan sonra, tıpkı tabiattaki taşlar ve benzeri cansızlar gibi sabitleşir. Et kısmı (dokular ve hücreler), tıpkı bitkiler gibi, hareket ve değişim halindedir. Damarlardaki kan, tabiattaki nehirler gibi akıcıdır. Kalbe girip çıkan damarlardan kılcal damarlara kadar büyüklü küçüklü bir çok damar çeşitleri vücudu bir ağ gibi sarmıştır. Vücudu besleyen bu damarlar, toprak ve arazileri besleyen nehirler ve bunlardan ayrılan kollar ve kanallar gibidirler. Nehirler, bulutlardan inen yağmurlardan oluşurlar. Damarlardaki kan ise, insanların yiyip içtiği gıdalardan (ve kemiklerdeki iliklerden, fakat sonuçta yine gıdalardan) meydana gelir. İnsanların yiyip içtikleri de büyük oranda sulardan oluşur. Sular da yağmur halinde, insanların elinin yetişmediği, sadece ihtiyaç duyunca, başlarını kaldırıp görmeye çalıştıkları bulutlardan iner. Bundan dolayı,

---

82 -Bakara, 173; Nahl, 115; En'âm, 145

83 -Bunlar basit elementler değildir. Çünkü meselâ su; oksijen, ve hidrojen denilen iki basit elementten terkip edilmiştir. Diğer unsurlar da mürekkeptirler.

Kur'ân-ı Kerim'de, "Rızkınız göktedir."[84] buyurulmuştur. Bu âyetteki gökten maksad, bulutlardır. Rızktan maksad da onun ilk maddesi olan sudur. Su da Allah teâlâ'nın lütuf ve merhameti sayesinde buluttan iner. Buradan da anlaşıldığı gibi, insanlar dönüp dolaşıp sonunda elleri böğründe, muhtaç ve fakat güçsüz ve çaresiz bir halde Allah teâlâ'nın merhamet ve lütuf kapısına dayanırlar. Bu mânayı anlatmak ve bu gerçeği hatırlatmak için Kur'ân-ı Kerim'de mükerreren, "Dönüşünüz Allah'adır.", "Allah'a dönersiniz.", "İşler yalnızca Allah'a döner." gibi cümleler kullanılmıştır.

Mide vücudun kazanıdır. Yiyip içilen şeyler bu kazanda kaynatılıp pişirilir. Ondan sonra da barsaklara sevk edilir. Yarım üflenmiş bir küçük balon gibi olan midede ve onun süzgeci olan barsaklarda olup biten işler akıllara durgunluk verecek çaptadır. Eğer bu işler yüce bir yaratıcının ilim ve kudretiyle yürütülmeseydi, o takdirde bunların yapılabilmesi için, bu balon gibi midede ve hortum gibi barsaklarda dünyanın en büyük akıllarının ve en büyük güçlerinin karargâh ve ordugâh kurmaları lâzım gelirdi. (Sindirim organları olan mide ve barsaklar da diğer organlar gibi, günümüz dünyasında bağımsız birer ilmin ve hatta birkaç ilmin özel konusu haline gelmişlerdir. Allah teâlâ'nın diğer işleriyle ilgili ilimler gibi, mide ve bar-

---

84 -Zâriyât, 22

saklarla ilgilenen ilimlerin boyutları da durmadan derinleşmektedir. Çünkü Allah teâlâ'nın iş ve sanatlarındaki incelikler, özellikler ve güzellikler O'nun sonsuz olan ilim, hikmet, kudret ve güzelliğinden beslenirler.)[85]

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah bunları yaratmış. O'ndan başka taptığınız ve O'na ortak ettiğiniz putlar ne yaratmışlar, onu bana gösterin! Zâlimler (inkârcı putperestler), açık bir sapıklık içindedirler."[86]

---

[85] -Mide ve diğer uzuvların zaman içinde arızalanmaları bu gerçeği (Allah teâlâ'nın sanatının mükemmel olduğu hakikatini) değiştirmez. Çünkü, mükemmel olmak ebedî olmak demek değildir. Allah teâlâ, bu dünyanın ebedî olmasını isteseydi, o zaman mükemmelliğe ebedî olmak unsuru da eklenirdi. Fakat yüce yaratıcı, bu dünyanın ebedî olmasını istememiştir. Bir husus da şudur: Uzuvlarda ve bu arada midede oluşan hastalık ve rahatsızlıkların bir kısmı insanların bu cihazları yanlış kullanmalarından kaynaklanır. Bu sebeple, bunlar caydırıcı ve dikkatli olmaya zorlayıcı birer ceza durumundadırlar. Örneğin Allah teâlâ mide konusunda şu talimâtı vermiştir: "Yiyin, için, fakat israf etmeyin." Bu talimatta geçen israf maddesi mideyi bozan illetlerin başında gelir. Çünkü israf ölçüsüz, dengesiz ve hesapsızca yemek ve içmek demektir. Uzuvların arızalanması dünyadaki şeylere güvenmemenin ve onlara fazla değer vermemenin gerektiğini anlatması ve tüm vücudun arızalanması olan ölümün de bir uzvun arızalanması gibi bir gün gerçekleşeceğini öğretmesi gibi önemli misyonları da vardır.

[86] -Lukman, 11

"Bu, Allah'ın sanatıdır. Allah her sanatını mükemmel yaratır."[87] Çünkü mükemmel olan, mükemmel işler yapar. Allah teâlâ'nın işleriyle kulların işleri arasındaki fark (O'nun işlerinin mükemmel, bunların işlerinin eksik ve kusurlu olması), O'nun kendisinin mükemmel, bunların ise bizzat eksik ve kusurlu olmalarındandır. Bunun ikinci bir sebebi de şudur: Allah teâlâ, yarattığı her şeyi kendi varlık ve büyüklüğünü gösteren bir delil haline getirmek istemiştir. Hal bu olunca da, O'nun yarattıklarının insanların yaptıklarından açık farklarla üstün olması gerekir. Nitekim de öyle olmuştur. Bundan dolayı, Allah teâlâ kendi varlığını ve büyüklüğünü bildirirken, özel deliller seçmemiş, önüne geleni alır gibi, bazen göklerin yaratılışını, bazen yerin ve yerde bitenlerin yaratılışını, bazen insanın yaratılışını, bazen de gözle görülen en küçük bir varlık olan sineğin yaratılışını nazara vermiş ve meselâ bu sonuncu yaratıkla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Ey insanlar! Bir misâl verildi, onu dinleyin. Allah'tan başka taptığınız kuvvetler bir sineği bile yaratamazlar. Hepsi bir araya gelseler de bunu başaramazlar. Hatta sinek, onlardan bir şey kapıp götürse, onu kendisinden geri alamazlar. Allah'ın kudreti karşısında siz de, taptıklarınız da âciz ve zayıfsınız."[88]

Maddeperest inkârcılar, gözlerini kamaştıran ya-

---

87 -Neml, 88

88 -Hac, 73

ratıkların büyük yaratıcısını kabul etmemek için (fakat niçin!!!)[89], tabiat diye bir kavram uydurmuşlardır. Ancak, uydurdukları bu kavramın ne olduğunu ve her şeyi yaratabilme güç ve kudretini nereden bulduğunu izah edememişlerdir. Tabiat dedikleri şey, eşya ve olayların bir birlerini etkilemeleri ise, ilmin de tesbit ettiği gibi, büyük bir düzen ve disiplin içinde ve sabit kanunlara bağlı olarak cereyan eden bu etkileme ve etkileşmelerin arkasında üstün bir ilim, kudret ve gözetimin bulunması lâzımdır. Bunlar ise, Allah teâlâ'nın sıfatlarıdır ve O'nun varlığını gösterirler.

Ve eğer tabiattan kasdettikleri şey, bu sıfatlara sahip olan yüce bir varlık ise, o takdirde bu varlık Allah teâlâ'nın kendisidir. O zaman da O'nun ismini doğru koymak ve O'nu tabiat isminin belirsizliği içinde dikkatten kaçırmaya çalışmamak lâzımdır.

Varlıkları Allah teâlâ'da sonlandırmak ve O'nun

---

89 -Evet, niçin, diye sordum. Gerçekten de niçin? Bu inkârcılar, Allah teâlâ dan az mı lütuf görmüşlerdir? Hayır! Tam tersine, bunlar müminlere göre bile daha çok lütuflara mazhar olmuşlar, mal, mevki, şöhret, ikbal ve itibar gibi konularda daha şanslı kılınmışlardır. Acaba, bu lütuflara karşı takınmaları gereken tavır ve vermeleri gereken karşılık, küfür ve inkâr mı olmalıdır? Övündükleri akılları bunu mu gerektiriyor? Medenî olmanın zarafet, incelik ve efendiliği bunu mu emrediyor? Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur: "Bunların Allah'a ve Resuluna kin duymalarının sebebi, Allah ve Resûlunun onları lütuflarıyla zenginleştirmiş olmalardır."(Tevbe, 74)

ilk yaratan varlık olduğunu kabul etmek dinin emri olduğu gibi, aklın da gereğidir. Çünkü O'nun ötesinde bir yaratıcı varlık daha bulunursa, bunun da ötesinde bir yaratıcı varlığın bulunması ve varlıklar zincirinin bu şekilde nihayetsiz bir şekilde uzayıp gitmesi lâzım gelir. Böyle bir nihayetsizlik ise aklen imkânsızdır. (Bu tıpkı sayı sisteminde bir'i ilk rakam olarak kabul etme zorunluluğu gibidir. Çünkü birden önce başka birbirin varlığı kabul edilirse, bunun da ötesinde bir bir kabul etmek ve böylece birler zincirini nihayetsiz bir şekilde uzatmak gerekir.) İnsanların ilk babası olan Âdem'den önce bir babanın daha bulunduğunu söylemek de aynı gerekçe ile bâtıldır. Çünkü böyle bir baba bulunursa, ondan önce bir babanın daha bulunması ve böylelikle babalar zincirinin sonsuza dek sürüp gitmesi gerekir. Akıl ise, eşya ve olayların böyle sonsuz bir şekilde sürüp gitmesinin mümkün olduğunu kabul etmez. Bunun bu şekilde mümkün olmaması, bir ilkin bulunmasını gerektirir. Çünkü bu ikisinden birisinin olması kaçınılmazdır.

Varlıklar içinde insanın farklı bir durumu vardır. Çünkü o, âlemin küçültülmüş bir şekli, maketi ve minyatürüdür. Onun için, âlem küçültülürse, ortaya bir insan çıkar. İnsan büyütülürse, o da âlem olur. Fakat, insan yapısındaki bu özellik ve mükemmellik onun kendi hüneri değil, onu bu özellik ve mükemmellikte yaratan kudretli yaratıcının hüneridir. İnsan ise, yaratılışındaki bu özellik ve mükemmelliği ya şü-

kürle karşılayıp onu kendisi için üstünlük haline getirir ya da onu nankörlük ve kibirle karşılayıp kendisi için alçalış sebebi yapar. İnsan diğer yaratıklardan farklı olduğu için, onların ortasında ve arasında yer bulamaz. Bu sebeple o, ya hepsinin üstüne çıkar veya hepsinin altına düşer.

Kısacası; hangi varlığa bakılırsa bakılsın, o bir pencere gibi açılır ve onun yaratılışında ve yaratılışının kapsadığı özellik ve güzelliklerde yüce yaratıcının ilim, kudret ve hikmeti görülür. Bunları görmemek için ise kör olmak lâzımdır. Ancak körlük yalnızca maddî varlıkları görmemekten ibaret değildir. O, aynı zamanda ve daha beter olmak üzere, varlıklardaki ilâhî sanatı, hüneri ve harikalığı görmemek ve bu sebeple yaratıcıyı inkâr etmektir. Kur'ân-ı Kerim'de bu ikinci körlüğe işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Bunlar (inkârcılar) yeryüzünde dolaşıp akıllarına, göz ve kulaklarına hitap eden şeyler (deliller) görmediler mi? Bunları görmeyenlerin gözleri kör değilse de, kalpleri kördür."[90]

"Allah bir insana ışık vermezse, onun gözleri de onu aydınlatmaz."[91]

"Allah bir kimseyi saptırırsa, kimse onu hidayet edemez."[92]

---

90 -Hac, 46
91 -Nûr, 40
92 -Gâfir33

"Allah bir kimseyi saptırırsa, o doğru olan yolu bulamaz."[93]

İKİNCİ BASAMAK

Bil ki, zındıklar, insanları diğer canlılar seviyesinde görür ve bunların hepsini bitki türünden sayarlar. Onlara göre, bütün bu varlık çeşitleri de tıpkı bitkiler gibi, tabiî bir canlılıkla yaşarlar ve bünyelerindeki dengeden oluşan bu canlılık bozulunca, aşırı soğuk veya sıcakta kuruyan bitkiler gibi ölüp yok olurlar.[94] Zındıklara göre ölmek yok olmak şeklinde olduğu için, ölen insanlar da tekrar dirilmez, hesap vermez, cennet veya cehennemde ebedileşmezler. Bunlar (zındıklar), gözlerinin üzerine geçirdikleri siyah bir gözlükle, insanların geleceğini böyle yokluk ve karanlık halinde gördükleri ve onlar için bir gelecek düşünmedikleri ve ümit etmedikleri için, ahlak, fazilet, dürüstlük, hak ve hukuk gibi dinlerin önemle üzerinde durduğu kavram ve değerleri de önemsiz bulurlar. Hatta bunları alaya alır ve onlarla eğlenirler. Bundan dolayı, örneğin zındık Ümeyye ibni

93 -Şura, 46

94 -Zındıklar, bitkilerin görünüşüne bakarak onların kuruyunca yok olduklarını zannederler. Halbuki, bitkiler bıraktıkları çekirdek ve tohumlarla varlıklarını sürdürürler. Bu itibarla, bir ölüp bin dirilirler.

Halef, kendisinden borcunu isteyen sahâbiyle istihzâ ederek şöyle demiştir: "Niye acele ediyorsun canım? Bu dünyada olmasa bile, öteki dünyada borcunu sağ salim sana öderim. Çünkü orada bana buradakinden daha çok mal ve evlat verilecektir." Kur'ân-ı Kerim, bu olayı kendi özel üslubuyla şöyle anlatmış ve yorumlamıştır: "Âyetlerimizi inkâr eden o kişiyi görüyor musun? Âhirete inanmadığı halde, "Orada kesinlikle bana çok mal ve evlat verilecektir." diyor. O, gayib perdesini açıp da mı bunu görmüş? Yoksa, Allah'tan bu konuda söz mü almış? Bunlardan hiç biri olmamış. O, aklınca, alay ediyor. Biz onun bu alaylı sözünü yazıp kaydedeceğiz ve (onu yakalamadan önce) kendisine bir süre mühlet de vereceğiz. Onun için, sen bu gibilerinin azabını çabuk isteme. Biz onlar için günleri sayıyoruz."[95]

İnsanın bitki ve diğer canılar gibi yok olmayıp ebedî olduğu hususu, dinin Allah inancından sonra üzerinde durduğu ve kesin delillerle ispat ve tesbit etmeye çalıştığı ikinci temel konudur. Çünkü, ebediyet ve âhiret olmazsa, gerçekten fazilet ve meziyetin de önem ve değeri kalmaz. O zaman, ne Allah teâlâ'ya iman etmek O'nu inkâr etmekten üstün olur, ne de iyiliğin kötülükten farklı bir yanı kalır. Böyle olunca da insan ilişkilerinde ahlâk, fazilet ve hukukun yeri kalmaz; zorbalık ve hilekârlık yegâne belirleyici etken

95 -Meryem, 77-84

haline gelir. Zorba ve hilekâr tabiatlı zındıkların dinî inançlara karşı çıkmaları, inkâr yoluyla fazilet ve hukukun etki ve belirleyiciliğini bertaraf ederek kendi mizaçlarını geçerli kılma ve bununla toplumda haksız üstünlük ve gayr-i meşrû avantaj sağlama düşüncesinden kaynaklanır.

İnsanların yaşamasını tabiî bir canlılıkla yorumlayan maddeci zındıkların yanında, onu bütün insanlar arasında müşterek olan ve hepsini kapsayan tek bir ruhla izah etmeye çalışanlar da olmuştur. Bu görüşün babası olan Eflatun, sözünü ettiği ruhu güneşe benzetmiş, ondan canlılık alan insanları da güneşten ışık ve hararet alan maddelerin yerine koymuştur. Bu filozofa göre, insan vücudu belli bir terkip oluşturunca, küllî (müşterek) ruhtan canlılık almaya başlar ve onun bu terkibi tekrar bozuluncaya kadar canlılığı devam eder. Terkip bozulunca, maddî olan vücudun küllî ruhtan aldığı canlılık kesilir, bu kesilince de vücut, yani ceset ölür.[96]

---

[96] -Bir putperest Yunanlının bu felsefî görüşü, büyük evliyâ sayılan, hakikatte ise mü'min oldukları bile şüpheli bulunan bazı tasavvufçular tarafından müslümanların akîdesine de sokulmuştur. Vahdet-i vücut nazariyesi, bu putperest felsefî görüşün keşif, şühud gibi İslâmî ambalajlara sarılmış mücrim halidir. Lâkin, maateessüf bazı müslümanlar, ambalajlara aldanır ve müslüman etiketi yapıştırılan kâsede en öldürücü zehiri bile kevser zannederler.

Şunu da memnuniyetle belirtelim ki, vahdet-i vücud naza-

Bazı filozoflar da, her insanın kendisine mahsus bir ruhu bulunduğunu, ancak bu ruhun da onun cesediyle birlikte ölüp yok olduğunu söylemişlerdir. Bütün bu görüşler (insanın tabiî bir canlılıkla yaşadığını söyleyen, bütün insanların müşterek bir ruh tarafından yaşatıldıklarını iddia eden ve herkesin ruhunun onun cesediyle birlikte öldüğünü ileri süren görüşler) ispat edici delillere dayanmayan ve tamamen hayal örünü olan bâtıl görüşlerdir. Akıllılar ve filozoflar hayatın yorumu konusunda bu bâtıl görüşler arasında bocalayıp dururken, yüce yaratıcı kendi sözü olan Kur'ân-ı Kerim'i indirerek bu konuyu aydınlığa kavuşturmuş ve görüş ihtilâflarını kaldırarak iman edenleri kendi varlıkları ve gelecekleri hakkında doğru bir şekilde bilgilendirerek rahat ve huzura kavuşturmuştur. Onun için, peygamberimize hitap edilerek şöyle buyurmuştur:

"Biz bu kitabı sana, ihtilâf edilen konuları açıklamak ve iman edenlere hidayet kılavuzu ve rahmet vesilesi yapmak için indirdik."[97]

---

riyesine inanan sufiler azınlıktadırlar. Çoğu sufiler ise, küfürden kaçar gibi bu nazariyeden kaçarlar.

Zamanımızda vahdet-i vücud felsefesine Allah teâlâ'ya inanmayan zındıklar sahip çıkmışlardır. Bunu onların sözlerinden ve yazılarından öğrenmek mümkündür. Demek ki, batıl yuvarlanıp sonunda hakikî sahiplerini bulmuştur.

[97] -Nahl, 64

"Biz bu kitabı ihtilâf edilen (hakkında ileri geri konuşulan) konuları açıklamak ve inkârcıların yanıldıklarını göstermek için indirdik."[98]

RUHU İNCELEMEK

Peygamberimize ruhun ne olduğu sorulduğunda, Allah teâlâ şu âyeti indirmiştir:

"De ki: Ruh Rabbimin bir emridir. Size (o konuda) ancak az bir bilgi verilmiştir."[99]

Bazı âlimler, bu âyetten ruh konusunu incelemenin yasaklandığı mânasını çıkarmışlardır. Bazıları ise, bu âyetten böyle bir mânanın çıkmadığını söylemişlerdir. Bu sonunculara göre, âyette nehiy sığası kullanılmamış, sadece ruhun maddî şeyler gibi kolayca anlaşılamayacağı ve onunla ilgili bazı bilgiler elde edilse bile, bütün hakikatinin bilinemeyeceği bildirilmiştir. Âyetin sonundaki, "Size ancak az bilgi verilmiştir." cümlesi de bu anlamı taşır.

Hal bu olunca, bizim de bu konu üzerinde bir nebze durmamız gayr-i şer'î (Şeriata aykırı) bir davranış olmayacaktır.

Bu hususta ilk söyleyeceğimiz şey şudur:

98 -Nahl, 39
99 -İsrâ, 85

Ceset için elbise ne ise, ruh için de ceset odur. Çünkü ruhsuz ceset de elbise gibi cansız ve hareketsizdir. Elbiseyi hareket ettiren ceset olduğu gibi, cesedi hareket ettiren de ruhtur. Bu o demektir ki, el ve ayakları kıpırdatan, dil ve çeneyi çalıştıran, görme ve duyma olaylarını gerçekleştiren, düşünme ve tefekkürü sağlayan şey; et, kemik ve kaslardan oluşan cesedin organları değil, ruhun bu organlardaki güç ve kuvvetidir. Bunun böyle olduğunun açık bir delili şudur: Her hangi bir organın damarlarında tıkanma oluşup ruhun geçişi önlendiği zaman, o uzuv ve organ görev yapmaz ve ölüp cansız hale gelir.

Cesedin belli noktalarında yoğunlaşan ruhun gücü, organların özelliklerine göre hareket, duyuş ve düşünce şeklinde onlara intikal eder.

(Ruhu elektrik akımına benzetirsek, onu bir parça daha iyi tanırız. Çünkü, elektrik akımı da, ruh gibi, kendisi görülmez, etkisi görülür. Onun gücü de âlet ve cihazların türüne göre ışık, ısı, hareket ve saireye dönüşür. Aralarındaki fark ise, ruhun şuurlu ve canlı, elektrik akımının ise şuursuz ve cansız olmasıdır. Bu böyle olduğu için, ruhu şuurlu ve canlı bir tür elektrik akımı, elektrik akımını da şuursuz ve cansız bir çeşit ruh olarak tasavvur etmek mümkündür. Aralarındaki bu farktan dolayıdır ki, ruhun gücü hem fiil ve eylem, hem de düşünce ve duyuşlara dönüştüğü halde, elektrik akımının gücü yalnızca fiil ve eyleme dönüşebilir.)

Eğer denilse ki, ruh varsa neden görülemiyor ve niçin tasavvur edilemiyor?[100]

Biz de deriz ki, bir şeyin var olması için, görülmesi şart değildir. Bu sebeple, bir şey görülmediği halde, var olabilir. Ancak, var olan bir şeyin görülmesinin mümkün olması şarttır. Bu itibarla, görülmesi mümkün olmayan bir şey yok demektir. Fakat fiilen görülmemekle görülmenin mümkün olmaması birbirinden ayrı şeylerdir. Çünkü bazı varlıklar, hadd-i zatında görülebildikleri halde, kendilerinden kaynaklanmayan sebepler ve engeller yüzünden görülmezler. (Meselâ, mikrop gibi çok küçük varlıklar, mikroskopla görüldükleri halde, çıplak gözlerle görülmezler. Çünkü gözlerde bu kadar küçük şeyleri görebilme yeteneği yoktur. Uzaktaki büyük şeyler de dürbün ve teleskoplarla görülürler, fakat çıplak göz onları görme yeteneğine sahip değildir. Hal bu olunca, bir şeyin var olduğuna hükmetmek için, her zaman onun görülmesi gerekmez. Kendisi yerine, etki ve eserlerinin görülmesi de yeterlidir. Nitekim, elektrik akımının

---

[100] - Tasavvur etmek, bir şeyi zihninde suretlendirmek, onu şekil ve resim haline getirmektir. Vehm etmek, bir şeyi şekil ve suret haline getirmeden mücerret (soyut) mâna olarak kurgulamak ve hayal etmektir. Tefekkür etmek ise, dağınık öğeleri bir araya getirip onlardan bir fikir çıkarmaktır. Tefekkür, sentez ve analiz yapma gücüdür. Ruha âit olan bu güçlerden birincisi dimağın ön kısmında, ikincisi dimağın arkasında, üçüncüsü de dimağın ortasındadır.

varlığı da, bizzat görülmesiyle değil, eserleriyle bilinir.) Ruhun cesetteki etki ve eserleri ise, açıkça görülürler. Bu etki ve eserler elbette ki, ruha âittirler. Çünkü ruhun henüz cesede girmediği ilk oluşum sürecinde (Bu süreç dört aydır) bu etki ve eserler mevcut olmadıkları gibi, ruhun cesedi terk ettiği ölüm halinde bunlar yok olurlar. Bu gerçek de, etki ve eserlerin cesede değil, ruha âit olduklarını gösterir.

Görme olayı, bir şeyin üzerindeki ışığın gözlere yansımasıyla gerçekleşir. Maddî olmayan şeyler ise, ışık tutmazlar. Işık tutmayınca da, o şeyler orta yerde de olsalar, tıpkı ışıksız bir gecede olduğu gibi, gözler onları görmez. Ruh bu sebepten dolayı görülmediği için, tasavvur da edilmez. Çünkü bir şeyi tasavvur edebilmek, önceden onu görmüş olmayı gerektirir. Veya en azından onu görülen bir şeye benzetmek lâzımdır.[101]

---

101 -Meselâ, cinler de görülmezler. Onun için bunlar tasavvur da edilmezler. Fakat bir kimse cinleri saçı başı dağınık delilere benzetirse, onları bu şekilde tasavvur edip resimlerini zihninde oluşturabilir. Ve şayet korku gibi zihni etkileyen şiddetli bir baskıya maruz kalırsa, o zaman da bir veya birkaç cinni saçı başı dağınık deliler gibi karşısında görebilir.

Cinlerin gerçekten görülüp görülmeyeceği konusunda ise farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre, bunlar hiçbir şekilde görülmezler. Nitekim, hava, rüzgâr ve elektrik de görülmezler. Fakat bunların hepsinin etkileri duyulabilir. Bir görüşe göre ise, cinler maddî bir kılığa girdikleri zaman görülebilirler. Nitekim, gördüklerini söyleyenler de onları hep maddî bir surette gördüklerini söylerler.

(Ruh bazı yönleriyle elektrik akımına benzerse de, önemli bir konuda ondan ayrılır. Çünkü elektrik akımı, ancak kablo veya âlet içinde varlığını koruyabildiği halde, ruh ceset olmadan da varlığını muhafaza eder.)[102] Onun için, berzah hayatı[103] boyunca, çoğu ruhlar cesetsiz bir halde yaşarlar. Bu ruhların gördükleri nimet ve azaplar da manevî rahatlıklar ve sıkıntılardan ibarettir. Ancak şehitlerin ve onların derecesinde olan kimselerin ruhları, maddî nimetlerden de yararlanabilmeleri için muvakkat cesetlere sokulurlar. Onun için Allah teâlâ şehidler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah yolunda öldürülenleri ölü zannetme. Onlar diridirler ve Rableri tarafından kendilerine verilen nimetlerden yararlanırlar. Allah'ın kendilerine nasip ettiği şehidlik mertebesiyle de sevinip övünürler."[104]

"Allah yolunda öldürülen kimselere ölü demeyin. Çünkü onlar diridirler. Fakat siz bunun nasıl olduğunu bilemezsiniz."[105]

---

102 -Arapçada birincisi için "kaimün bi gayrihi", ikincisi için ise, " kaimün bi nefsihi" denir.

103 -Berzah hayatı, öldükten sonra kıyamete kadar sürer.

104 -Âli İmrân, 170

105 -Bakara, 154

VARLIK ÇEŞİTLERİ

Varlıklar cisimler ve cevherler olmak üzere iki çeşittir. Cisimler mürekkep (bileşik) varlıklardır. Bunlar parçalardan oluşmuşlardır. Onun için de değişmeye, bozulmaya, çözülmeye ve biri diğerine dönüşmeye müsaittirler. Ceset de, cisim kategorisindendir. Çünkü o topraktan oluşur ve sonra tekrar toprağa dönüşür. Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Sizi topraktan yarattık, sonra toprağa iâde edeceğiz, sonra tekrar topraktan çıkaracağız."[106]

Cevherler ise, mürekkep olmayan varlıklardır. Bunlar, parçalardan oluşmadıkları için değişmezler, bozulmazlar ve başka bir şeye dönüşmezler. Onlar har zaman sabit bir vaziyette kalırlar. Melekler ve ruhlar bu kategoridendirler. Aynı kategoriden olmaları münasebetiyle Kur'ân-ı Kerim'in birkaç yerinde ruh da meleklerle birlikte zikredilmiştir. Meselâ şöyle buyurulmuştur:

"Melekler ve ruh Allah'a giden basamaklarda yükselip çıkarlar."[107]

---

106 -Tâhâ, 55

107 -Meâric, 4. Not: sözü edilen basamaklar maddî değil, manevidirler.

"Kıyamet gününde melekler ve ruh saf tutarlar."[108]

"Kadir gecesinde Rablerinin izniyle melekler ve ruh yere inerler."[109]

Melekler ve ruhlar cevher oldukları için ölümsüzdürler. Çünkü ölüm, mürekkep (bileşik) olan şeylerin çözülmeleri ve parçalara ayrılmalarıdır. Bu ise, sadece cisimlerde söz konusudur. Cevherler ise, mürekkep olmadıkları için çözülmeleri ve dolayısıyla ölmeleri söz konusu değildir.

Başka bir açıdan bakıldığında, varlıkların üç çeşit oldukları görülür. Birinci çeşit varlıklar, kesif (yoğun, katı, kalın, hacimli) olan varlıklardır. Bunlar bütün duyu organlarıyla (veya herkes tarafından) fark edilebilirler. İkinci çeşit varlıklar, latif (ince, şeffâf, saydam) olan varlıklardır. Bunlar ancak bazı duyu organlarıyla (veya bazı kimseler tarafından) fark edilebilirler. Üçüncü çeşit varlıklar ise, ruh gibi mücerred (soyut, maddesiz) olan varlıklardır. Bunlar, hiçbir duyu organlarıyla ve hiç kimse tarafından fark edilemezler.

***

Cesede giren ruh, orada meleklerden ve şeytanlardan telkinler alır. Ruhun derecesi, dinleyip uyduğu

108 -Nebe', 38

109 -Kadir, 4

telkinlere göredir. Melekleri dinleyen ruhlar gittikçe olgunlaşıp yükselirler, şeytanları dinleyen ve onlara uyan ruhlar da gittikçe bozulur ve alçalırlar. Allah teâlâ, birinci tür ruh taşıyanlar için şöyle buyurmuştur: "Allah bunların kalplerine imanı nakşedip yazmış ve onları kendi tarafından bir kuvvetle desteklemiştir. Onları, altından ırmaklar akan cennetlere yerleştirecek ve onlar burada ebedî olacaklardır. Allah onlardan râzidir, onlar da kendisinden râzidirler. Bunlar Allah'ın taraftarlarıdır. Bilin ki, Allah'ın taraftarları iflah olurlar."[110] İkinci tür ruh taşıyanlar için de şöyle buyurmuştur: "Biz bunlara şeytanları musallat ettik. Şeytanlar onlara her türlü kötülüğü süslü ve güzel gösterirler. Böylece onlar da, daha önce aynı yolda giden insanlar ve cinler gibi azap sözünü hakkederler. Bunlar, hüsrana uğrayanlardır."[111]

RUH KADÎM DEĞİL, FAKAT BÂKİDİR

Ruhun kadîm mi, muhdes mi[112] olduğu meselesi filozoflar arasında tartışılmıştır. Eflatun'a göre, ruh

---

110 -Mücâdele, 22

111 -Fussilet, 25

112 - Bir şeyin kadîm olması, başlangıcının olmaması ve hep var olması demektir. İslâm'a göre, kadîm olmak yalnızca Allah teâlâ'nın sıfatıdır. İbni Teymiye gibi bazı âlimler, kadîm olmayı çok eski olmak anlamında da kullanmışlardır. Muhdes olmak ise, daha sonra yaratılmış olmak demektir. Muhdes olana, hâdis

kadim'dir.[113] Çünkü onun var olmasının illeti (sebebi), Allah teâlâ dır. Allah teâlâ kadîm olduğuna göre, O'nun var oluşuna illet ve sebep teşkil ettiği ruhun da kadîm olması lâzım gelir. Çünkü illet ile ma'lûl (sebep ile onunla oluşan şey, sonuç) birlikte bulunurlar. İbni Sina gibi filozoflar ise, ruhun muhdes olduğunu söylemişlerdir. İslâm dinine göre de, ruh muhdes'tir. Çünkü Allah teâlâ, ruhun var oluşunun illeti değil, O'nun yaratıcısıdır. İllet ile yaratıcı arasındaki fark ise şudur: İllet, kendi var oluşuyla birlikte ma'lûl'un da var olmasını otomatik olarak gerekli kılar. Yaratıcı ise, ancak istediği ve dilediği takdirde yaratır.

Ruhun başlangıcı ve onun kadîm mi, muhdes mi olduğu meselesinde dinle felsefe arasında ihtilâf varken, ruhun sonsuzluğu ve bâkî oluşu konusunda ittifak vardır. Çünkü hem din, hem de felsefe ruhun ebedî ve kalıcı olduğunu söylemişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de ruhun ebedî oluşuna sık sık vurgu yapılmış ve cennet ehliyle cehennem ehli anlatılırken, hemen her seferinde, "Bunlar cennet ve cehennemde kalıcı ve ebedidirler." kaydı düşülmüştür.[114]

---

de denir. İslâm'a göre, Allah'tan başka bütün varlıklar muhdes ve hâdis'tirler.

113 -Daha önce de işaret edildiği gibi, Eflatun'a göre ruh bir tanedir ve o bütün insanların müşterek ruhudur.

114 - İslâma göre, âhirette ruhlar gibi, cesetler de kalıcıdırlar. İslâm, bu hususta da felsefeden ayrılır. Çünkü felsefe, yalnızca ruhun ebedi olduğunu, âhirette de yalnızca ruhların yaşadıklarını söylemiştir.

Ruhun fâni olduğunu ve dolayısıyla her hangi bir zamanda yok olacağını söylemek mümkün değildir. Çünkü fena bulmak ve yok olmak ancak iki yoldan birisiyle gerçekleşebilir. Bu yollardan birincisi, sözü edilen şeyin parçalanıp dağılmasıdır. Bu olay ise, ancak mürekkep ve bileşik olan cisimlerde görülür. Ruh ise, mürekkep ve bileşik olmayan, sade (tek parça) bir cevherdir. İkinci yol da yüce yaratıcının kendi gücüyle bir şeyi yok etmesidir. Halbuki yüce yaratıcı, peygamberlere gönderdiği vahiylerle ruhları yok etmeyeceğini, ceza ve mükâfat görmeleri için onları ebediyyen yaşatacağını bildirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BASAMAK

Filozoflar, kâinâtı yukarı (üst) âlem ve aşağı (alt) âlem olmak üzere ikiye ayırmışlardır.[115] Onlara göre, üst âlem kadîm'dir. Çünkü yaratıcı bu âlemin var oluşunun illetidir. Kendisi kadîm olduğu için bu âlem de kadîmdir. Bunlara göre, yüce yaratıcı ile üst âlemin misâli tıpkı güneş ile onun ışığının misâli gibidir. Güneş ışığının illeti olduğu için, ışık güneşle beraber bulunur ve var oluşta ondan gecikmez. Yukarı âlem de, bunun gibi, yüce yaratıcıdan ayrılmaz. Aşağı âlem

---

115 -Filozoflara göre, yukarı âlem aydan yukarı olan gökler ve yıldızlardır. Aşağı âlem ise, ayın altında kalan atmosfer ve yer yüzüdür. Buna "ay altı âlem" de demişlerdir.

ise, yukarı âlemin etkileriyle oluşmuş ve onun etkileriyle değişmeye maruz kalmıştır. Onun için, bu âlem kevn ve fesat (oluş ve bitiş) halindedir.

Filozoflar, hiçbir delile dayanmayan ve tamamen zan ve tahminden ibaret olan bu görüşleriyle Allah teâlâ'nın ilişkisini aşağı âlemden kesmişler ve bu âlemi yukarı âlemin keyfî tasarruflarına bırakmışlar, Allah teâlâ'nın yukarı âlemle olan ilişkisini de yalnızca O'nun bu âlemin varlığına illet olmasıyla sınırlandırmışlardır. Bu görüleri red ve iptâl etmek maksadıyla Kur'ân-ı Kerim'de Allah teâlâ'nın bütün kâinâtla ilişkisi olduğu bildirilmiş ve bu ilişkinin kâinâttaki büyük, küçük, yukarı aşağı her şeyi yaratmak ve yönetmekten ileri geldiği açıklanmıştır. Bu konudaki bazı âyetler şöyledir:

"Allah her şeyin (her varlığın) yaratıcısı ve O her şeyin (her varlığın) yöneticisidir. Göklerin ve yerin anahtarları O'nun yanındadır. Bu gerçekleri inkâr edenler hüsrana uğrayacaklardır."[116]

"Allah, dinlenmeniz için geceyi, çalışmanız için de gündüzü yarattı. Allah, insanlar için lütufkârdır. Fakat insanların çoğu şükretmezler. Rabbiniz her şeyi yaratmıştır. (Kâinâtta) O'ndan başka ilâh yoktur. Hal bu iken (bâtıl görüşlerle) nereye sapıyorsunuz?"[117]

---

116 -Zümer, 62, 63

117 -Gâfir, 61, 62

"Rabbin her şeyi yaratan ve her şeyi bilendir."[118]

"Allah gökleri, yeri ve aralarındaki her şeyi altı günde yarattı."[119]

"Allah gökleri ve yeri hak ölçüleriyle yarattı."[120]

"De ki: Ben Allah'tan başka rab mi edineceğim. Halbuki O, her şeyin Rabbidir."[121]

"Bilin ki, yaratmak da, yönetmek de Allah'ındır. O, bütün âlemlerin Rabbidir."[122]

"Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? diye sor. (Onlar yanlış cevap verirlerse,) sen, "O Allah'tır." de!"[123]

"Allah göklerin, yerin ve bunların aralarındaki her şeyin Rabbidir. O'na ibadet et ve O'na ibadette sebat et."[124]

"İlâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka ilâh yoktur. O merhamet ve rahmet sahibidir."[125]

"Allah gökte de tek ilâhtır, yerde tek ilâhtır. O hikmet sahibi ve bilendir. Göklerin, yerin ve aralarındaki şeylerin mülkiyeti elinde olan Allah çok yü-

---

118 -Hicr, 86; Yâsin, 81
119 -Secde, 4
120 -Zümer, 5
121 -En'âm, 164. Not: Rab, sahip ve yöneten demektir.
122 -A'râf, 54
123 -Ra'd, 16
124 -Meryem, 65
125 -Bakara, 163

cedir."[126]

"Biz onların (ashâb-ı kehf'in) kalplerini güçlendirince, ayağa kalkıp (zâlim hükümdara karşı) şöyle dediler: "Rabbimiz göklerin ve yerin Rabbidir. Biz O'ndan başkasına ilâh demeyiz. Aksi takdirde, yanlış konuşmuş oluruz."[127]

Filozoflar, göklerin (ve gökleri oluşturan yıldızların) diri olduklarını ve bunların da ruhlarının bulunduğunu söylemişlerdir. Onlara göre, göklerin (ve yıldızların) hareket etmekten maksatları da Allah teâlâ'ya ibadet etmek ve O'na yaklaşmaktır. Ancak, bu ibadet ve yaklaşmanın mânası, dinin telkin ettiği gibi, Allah teâlâ'nın emirlerini yerine getirmek ve O'nun rızasını istemek değil, O'nun sıfatlarını kazanmak[128] ve bu suretle O'na benzemeye çalışmaktır. Bu benzemenin, Allah teâlâ'nm zatı itibarıyla değil, sıfatları itibarıyla olması ise şundandır: Çünkü Allah teâlâ'nın zatı erişilmez derecede büyük ve yücedir. Bu sebeple O'na yetişmek ve benzemek mümkün değildir. Bunları söyleyen filozoflara göre, gökler gibi, insanlar da Allah teâlâ'nın sıfatlarını kazanabilirler. Ancak, onlar bu sıfatları kazanınca, Allah teâlâ'ya değil, göklerin ruhlarına benzemiş olurlar. Bu sebeple, göklerin ruh-

---

126 -Zuhrüf, 84, 85

127 -Kehf, 14

128 -Bu sıfatlar ilim, hilim, cömertlik, yararlılık, adalet ve olgunluk gibi şeylerdir.

ları Allah teâlâ'nın sıfatlarını kazanınca birer ilâh olurken, insanlar bundan dolayı ilâh olamazlar. Çünkü insanlar bu sıfatları benzerlik oluşturacak derecede tam olarak kazanamazlar. Filozoflar göklerin ruhlarının melekler olduklarını söylemişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'e göre ise, melekler Allah teâlâ'nın kullarıdır. Bir âyette şöyle buyurulmuştur:

"Hayır! (Melekler ilâh değildirler.) Onlar, Allah'ın değerli kullarıdır. Onun sözü üzerine söz söylemezler ve O'nun emirlerini yerine getirirler. Allah onların her türlü hallerini bilir. Onlar, ancak O'nun izin verdiği kimselere şefaat ederler. Onlar O'ndan çok korkarlar."[129]

Göklerin diri olduklarını söyleyen filozoflar, onların hareketliliğini buna delil göstermişlerdir. Ancak bu geçersiz bir delildir. Çünkü, yalnızca hareketlilik bir şeyin diri olduğunu göstermez. Bunun diri olmaktan başka sebepleri de bulunabilir. İslâm dinine göre ise, göklerin hareketliliği yüce yaratıcının büyük kudretine delildir. Çünkü onları yürüten kendisidir. Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Rabbiniz Allah'tır. O gökleri ve yeri altı günde yarattı, ondan sonra Arş'ın üzerine çıkıp hükmetmeye başladı. Gece ve gündüzü birbirinin arkasından

---

[129] -Enbiyâ, 26-28

koşturan (yerküresini sür'atlice döndüren), güneşi, ayı ve yıldızları da kendi emrine müsahhar eden (kendi emriyle gezdiren) O'dur. Âlemlerin Rabbi yüce ve büyüktür."[130]

"Gece ve gündüzü, güneşi, ayı ve yıldızları sizin için hizmete koşturan O'dur. Bu olanlarda düşünenler için deliller vardır."[131]

Filozoflar, saçmalığı daha da ileri götürerek diri kabul ettikleri göklerin (yıldızların) yeryüzünde olup biten her şeyi bildiklerini de söylemişlerdir. Çünkü onlara göre, bu şeylerin sebep ve illetleri (belki de yaratıcıları) gökler ve yıldızlardır.[132] Filozoflara göre, Kur'ân-ı Kerim'de geçen "Levh-i mahfuz" ve "imam-ı mübin" isimlerinden maksat da, göklerin ruhlarıdır. Kur'ân-ı Kerim'de imam-ı mübin için şöyle denilmiştir:

"Ağaçtan düşen bir yaprak, toprağın altında kalan bir tohum, yaş ve kuru ne varsa hepsi imam-ı mübindedir."[133] Ve İslâm inancına göre imam-ı mü-

---

130 -A'râf, 54

131 -Nahl, 12

132 - Bu paragrafı açmamızın sebebi şudur: Bir şeyin sebep ve illeti olmak, onu bilmeyi gerektirmez. Onu bilmeyi gerektiren yaratmaktır. Buna göre, filozoflar, ya göklerin yerde olanları bildiğini söylemekten vazgeçmeleri veya göklerin yerde olan şeyleri yarattığını söylemeleri lâzımdır.

133 -En'âm, 59

bin'den maksat, ya Allah teâlâ'nın her şeyi kuşatan ilmi, ya da her şeyi kaydedip yazdığı yüce bir kitaptır. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah teâlâ ilk olarak (gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene önce) kalemi yarattı ve ona, "Yaz!" diye emretti." Kalem, "Ne yazayım?" diye sordu. Allah teâlâ, "Kıyâmete kadar gelip geçecek şeylerin hepsini yaz!" dedi. Kalem de emredilen her şeyi yazdı."[134]

ALLAH TEÂLÂ'NIN İLMİ

Yüce yaratıcının varlığını kabul eden bütün filozoflar, O'nun âlim (ilim sahibi) olduğunu da kabul etmişlerdir. Bu hususta ihtilâf ettikleri şey, ilminin O'nun zatından ibaret mi olduğu, veya zatından ayrı ve ilâve bir şey mi olduğu meselesidir.

Allah teâlâ'nın ilim sahibi olduğu İslâm dininin de temel görüşlerindendir. Çünkü O yaratıcı olduğuna göre, ilim sahibi olması da zorunludur. Bu şundandır ki, bir şeyi yaratmak onun ne olduğunu ve onu nasıl yaratacağını bilmeyi de gerektirir. Bilmeden bir şeyi yoktan var etmek ve yaratmak mümkün olmadığı gibi, var olan unsurları bir araya getirip bir terkip yapmak ve yeni bir şey oluşturmak da mümkün de-

---

134 -et-Taç, 38, 39

ğildir. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Yaratan, yarattığı şeyleri bilmez mi? O her şeyi bilendir ve her şeyden haberdardır."[135]

Ancak bazı filozoflar, Allah teâlâ'nın yalnızca büyük varlıkları ve nisbeten sâbit olan şeyleri bildiğini, küçük olan, sürekli ve sür'atli bir şekilde değişen şeyleri ise bilmediğini ileri sürmüşlerdir. Bu filozoflar, göklerin ve yıldızların yer altı âlemde olup biten küçük ve cüz'î şeyleri de bildiklerini söylemelerine rağmen, Allah teâlâ'yı bunların da aşağısında tutarak O'nun bu âlemdeki cüz'î şeyleri bilmediğini söylemişlerdir. Ancak bunların bu görüşü bâtıldır. Çünkü yüce yaratıcı küçük şeyleri bilmeseydi, büyük şeyleri de bilemez ve yaratamazdı. Bu şundandır ki, büyük şeyler küçük şeylerin terkipleridir. Bu itibarla, küçük şeyleri bilmeyen onları terkip ederek büyük şeyler oluşturamaz.

Allah teâlâ'nın ilim, kudret ve irade gibi sıfatları mahlukların sıfatları gibi sınırlı değildir. Çünkü mahlukların sıfatları sonradan ortaya çıkar ve sıfırdan başlayıp bünye ve şartlarının müsait olduğu ve yaratıcının izin verdiği çizgiye kadar gelirler. Yüce yaratıcının sıfatları ise, O'nun zatıyla birlikte mevcut olup her zaman kemal noktasında bulunurlar. O'nun sıfat-

---

135 -Mülk, 13, 14

ları bu özellikte oldukları için, büyük ve küçük şeylere nisbet ve taallukları da aynıdır. Bu yüzden, Allah teâlâ büyük şeyleri bildiği gibi, küçük şeyleri de bilir, küçük şeylere gücü yettiği gibi, büyük şeylere de gücü yeter ve hayrı irade ettiği gibi, şerri de irade eder. Ancak şerri kullarına zarar versin diye değil, kendileri ondaki hayrı alsınlar diye irade eder. Buna bir örnek vermek gerekirse, meselâ zehir şerdir. Fakat o da ilaç ve şifa için kullanılabilir.

Allah teâlâ'nın ilim, kudret ve irade sahibi olduğunu ve bu sıfatlarının her şeyi kapsadığını bildiren bazı âyetler şöyledir:

"İçinizdekileri gizleseniz de, açıklasanız da Allah onları bilir. O, göklerde ve yerde olan şeyleri de bilir. Ve Allah her şeye kadirdir."[136]

"De ki: Kur'ân'ı göklerde ve yerde bulunan gizlileri de bilen Allah indirmiştir."[137]

"Allah gizlediğiniz ve açıkladığınız her şeyi bilir."[138]

"Allah, bütün geçmişleri ve gelecekleri bilir."[139]

"Gayp ve şehadeti (görünmeyen ve görünen âlemleri ve şeyleri) bilen Allah'ın huzuruna çıkarıla-

---

136 -Âl-i İmrân, 29

137 -Furkan, 6

138 -Nahl, 19

139 -Hac, 76

caksınız ve O, bütün yaptıklarınızı size haber verecektir."[140]

"Allah yere giren ve yerden çıkan şeyleri de, gökten inen ve göğe çıkan şeyleri de bilir."[141]

"Allah göklerde ve yerde gizli tutulan şeyleri de, sizin kalplerinizde sakladığınız şeyleri de bilendir. Sizi yeryüzünde birbirinize halef olacak (arka arkaya gelecek) şekilde yaratan da O'dur. O'nu inkâr eden, inkârının cezasına katlanacaktır. İnkârcıların inkârı Rablerin yanında sadece onlara nefret kazandırır, inkârcıların inkârı yalnızca onların zarar ve hüsranını arttırır."[142]

"Biz sizi basit görülen bir sudan yaratmadık mı? Sonra o suyu belli bir süreye kadar (doğum anma kadar) sağlam bir yerde (rahimde) barındırdık. Bu işlere gücümüz yetti. Biz çok güçlüyüz. Gücümüzü inkâr edenlerin vay haline!"[143]

"Görmüyorlar mı ki, Allah gökleri ve yeri hiçbir zorluk çekmeden yaratmıştır? O, ölüleri de diriltmeye muktedirdir. O her şeye kadirdir."[144]

"İnsan, onun kemiklerini toplayamayacağımızı

---

140 -Tevbe, 105
141 -Sebe', 2
142 -Fâtır, 28, 29
143 -Mürselât, 20-24
144 -Ahkaf, 33

mı sanıyor? Hayır! Biz onun parmak uçlarını da düzeltmeye muktediriz."[145]

"Biz gökten belli bir ölçüde su indiririz.[146] Ondan sonra o suyu (faydalanılmak için) yerde durdururuz. Biz onu götürmeye (tekrar bulutlara çıkarmaya veya sel yapıp taşırmaya ve bu suretle onu faydasız ve hatta zararlı bir hale getirmeye) de muktediriz."[147]

"De ki: "Rabbim! Onlara vad'dettiğin cezayı ben henüz yaşarken verirsen, beni zâlimlerle beraber bulundurma. (Beni de onların ateşinde yakma.)" Hiç şübhesiz, biz onlara va'dettiğimiz cezayı sen henüz hayatta iken de vermeye muktediriz."[148]

"Allah isterse, onların görme ve işitme duyuları-

---

145 -Kıyame, 4. Not: Bu âyet, parmak uçlarındaki giriftliğe de işaret etmiştir.

146 -Bu âyetteki "belli ölçüde" sözü, yağan yağmur tanelerinin de hesaplandığını gösterir. Bu hadd-i zatında zor bir iş de olsa Allah teâlâ için kolaydır. Çünkü Allah teâlâ'nın bütün işleri hadd-i zatında zor ve fakat kendisi için kolaydırlar. O, suyu damla hesabıyla indirdiği gibi, meselâ göz bebeğine de zerre hesabıyla gıda gönderir. Çünkü, yere fazla veya eksik su damlaları düşünce, yerde zarar doğduğu gibi, göz bebeğine birkaç zerre fazla veya eksik gıda girince, gözde de zarar meydana gelir. Bunlar gibi, diğer işler de ölçüsüz olsalar zararlı olurlar. Faydalı olmaları için ölçülü olmaları zorunludur.

147 -Mü'minûn, 18

148 -Mü'minûn, 93, 95

nı alır (ve onları kör ve sağır eder). Çünkü Allah, her şeye kadirdir."[149]

"Göklerin ve yerin mülkiyeti Allah'a âittir ve Allah her şeye kadirdir."[150]

"Bilmez misin ki, gökler ve yer Allah'ın mülküdürler. Allah istediğine azap verir ve istediğini bağışlar. Allah her şeye kadirdir."[151]

"Allah sana bir zarar dokundursa, kendisinden başka onu kaldıran bulunmaz ve O sana bir hayır dokundursa, bunu da kendisinden başkası kaldıramaz. O her şeye kadirdir."[152]

"Allah sizi yaratır, sonra öldürür, kiminizi de hiçbir şey bilmeyecek kadar kötü bir yaşlılık için bekletir. Allah, bilendir ve güçlüdür."[153]

"Kıyâmeti getirmek Allah için bir göz kırpmak kadar ve hatta daha da kolaydır. Çünkü O her şeye kadirdir."[154]

"Allah haktır ve O ölüleri de diriltecektir. O her şeye kadirdir."[155]

---

149 -Bakara, 20
150 -Âl-i İmrân, 189
151 -Mâide, 40
152 -En'âm, 17
153 -Nahl, 70
154 -Nahl, 77
155 -Hac, 6

"Allah yürüyen bütün canlıları sudan yaratmıştır. Bunların bazı türleri karınları üzerinde yürürler, bazı türleri iki ayak üzerinde yürürler, bazı türleri dört ayak üzerinde yürürler. Allah, istediği şeyi yaratır. Allah her şeye kadirdir."[156]

"Gökleri ve yeri yaratmak ve bunlara canlılar saçıp serpmek Allah'ın varlık ve azametinin delillerindendir. O istediği zaman, saçıp serptiği bu yaratıkları toplamaya da muktedirdir."[157]

"Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O diriltir ve öldürür. O her şeye kadirdir."[158]

"O gün müminlerin nurları önlerinde ve sağ yanlarında yürür ve onlar şöyle dua edeler: "Rabbimiz! Nurumuzu tamamla ve bizi bağışla. Hiç şübhesiz ki sen her şeye kadirsin."[159]

""Meryemin oğlu Mesih Allah'tır." diyenler küfre girdiler. De ki: Allah Meryemin oğlu Mesih'i, anne-

---

156 -Nur, 45

157 -Şura, 29. Not: Bazı yeni müfessirler bu âyetten esinlenerek göklerde de canlı türleri bulunduğunu söylemişlerdir. Ancak âyet, bu söylemi kesin bir açıklıkla kanıtlamaz.. Onun için Kadı Beydavî, burada şöyle demiştir: "Birlikte (bir tek isim veya zamirle) zikredilen iki şeyden birinde bir şey varsa, o şey ikisinde de varmış gibi onlara nisbet edilir." Meselâ, Ahmed'le Muhammet'ten birlikte bahsetsen, yalnızca onlardan birinde bulunduğu halde, "Onlarda falan şey var." diyebilirsin.

158 -Hadid, 2

159 -Tahrim, 8

sini ve yeryüzündeki bütün insanları helâk edip yok etmeyi irade etse, kim O'na karşı bir şey yapabilir? Göklerin, yerin ve aralarındaki şeylerin hükümranlığı Allah'a âittir. Allah her şeye kadirdir."[160]

"Bir topluluk halini değiştirip kendini bozmadıkça, Allah da ona karşı tutumunu (ihsan ve ikramını) değiştirmez. Haketmeleri üzerine Allah bir topluluğa bir kötülük irade etse, o zaman da hiç kimse ve hiçbir kuvvet onun önüne geçemez. Allah'tan başka insanların koruyucusu yoktur."[161]

"De ki: Allah size bir kötülük irade etse, sizi O'na karşı kim koruyabilir? Yahut O size bir iyilik irade etse, buna kim mâni olabilir? Gerçekte, insanlar kendilerine Allah'tan başka ne dost, ne de yardımcı bulabilirler."[162]

"Allah, bir şey irade ettiği zaman, sadece ona, "Ol!" der. O da oluverir."[163]

"Biz bir beldeyi helâk etmeyi irade ettiğimiz zaman, orayi üst tabakanın fısk ve ahlâksızlığı yüzünden helâk ederiz."[164]

---

160 -Mâide, 17
161 -Ra'd, 11
162 -Ahzâb, 17
163 -Yâsin, 82
164 -İsrâ, 16. Not: "Balık baştan kokar." diye bir söz vardır. Toplum da üst tabakadan ve kalbur üstü sınıftan başlayarak kokuşmaya başlar. Ondan sonra da hepsi birlikte umumî bir belâ ve cezayı hakederler.

"Allah bir takım kimseleri cezalandırmak isterse, sen onlar için Allah'a karşı bir şey yapamazsın. Allah küfür ve münafıklıkta ısrar edenlerin kalplerini temizlemeyi irade etmemiştir. Bunlar için dünyada mağlubiyet, âhirette de elem verici azap vardır."[165]

"Allah bir kimseyi hidayet etmeyi irade ederse, onun kalbini İslâma açar ve O bir kimseyi dalalette bırakmayı irade ederse, onun kalbini göğe doğru çıkıyormuş gibi sıkışmış ve sıkılmış hale getirir."[166]

"Allah sizin için kolaylık irade eder, zorluk irade etmez."[167]

"Allah size abdest almayı ve gusül yapmayı, zorluk çıkarmak için değil, sizi temizlemeyi ve üzerinizde nimetlerini tamamlamayı irade ettiği için emret-

---

[165] -Mâide, 41. Not: Kur'ân, bu tehdidlerle o dönemin müşrik ve münafıklarını kasdetmiştir. Ve bu tehdidler gerçekleşip bunlar dünyada Allah Resûluna mağlup olmuşlar, âhirette de azaba çarpılmışlardır. Bunların yolunda olup daha sonra gelenler ise, müslümanların zayıflığı, dağınıklığı ve daha da önemlisi galip olma liyakatine sahip olmaması yüzünden dünyada mağlubiyet görmeseler de âhirette kesin olarak aynı azaba çarpılırlar. Çünkü o azabın gerçekleştirilmesi dünya şartlarıyla şartlandırılmamıştır.

[166] -En'âm, 125. Not: Bu âyette, atmosferde yukarıya doğru çıktıkça oksijenin azaldığına ve bu sebeple nefes alıp vermenin zorlaştığına dair ilmî bir işaret de vardır.

[167] -Bakara, 185

miştir. Umulur ki, bundan dolayı şükredersiniz."[168]

Allah teâlâ'nın ilıninin O'nun zatından ibaret mi olduğu veya zatından ayrı ve fazla bir şey mi olduğu meselesine gelince, Mutezile âlimleri, O'nun ilminin zatının aynısı olduğunu, Eş'arî âlimleri ve diğer fırkaların (İslâmî ekollerin) çoğu ise O'nun ilminin O'nun zatının aynısı olmadığını söylemişlerdir. Bizim bu konudaki akîdemiz ise şudur:

Allah teâlâ, küllî (büyük) ve cüz'î (küçük) her şeyi bilir ve O'nun bu bilgisi ezelidir. Bu sebeple, O, her şeyi olmasından ve meydana gelmesinden çok önceden bilir. Bunun dışında, ilminin O'nun zatının aynısı olduğunu veya aynısı olmadığını söylemek Şeriat disiplinin dışına çıkmaktır. Çünkü Şeriata göre, Allah teâlâ'nın zat ve sıfatları hakkında mücerret akla göre konuşmak caiz değildir. Çünkü O'nun zatı ve sıfatları konusunda bilinmesi ve inanılması gereken gerçekleri bulmak için akıl yeterli değildir. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de bu konu en öncelikli konu olarak işlenmiş ve onunla ilgili olarak gerekli olan tüm bilgiler verilmiştir. Akıl, vahiy ile gelen bu bilgilerin hak ve doğru olduğunu idrâk edip kabul eder. Ancak, bu konuda kendi başına bilgi üretmeye kalkışırsa için-

---

168 -Mâide, 6. Not: Kur'ân, nimetlerin iki şeyle tamamlandığını bildirmiştir. Bunlardan birisi, bu âyette geçtiği gibi sağlık, diğeri ise Mâide suresinin üçüncü âyetinde anlatıldığı gibi, Müslümanlıktır.

den çıkamadığı bir labirente girer. Bunun için, Allah teâlâ'nın ilmine inanmanın ötesine gidip bunun zatla olan münasebetini bulmaya çalıştığı zaman da bu şekilde tıkanır. Çünkü, akla göre, ilmin Allah teâlâ'nın aynısı olması mümkün değildir. Çünkü ilim sıfattır, manadır. Zat ise ayndır. Bu itibarla, ikisi ayrı varlık kategorilerine dahildirler. Bu sebeple, "Allah ilimdir veya ilim Allah'tır." demek yanlış olur. İlim O'nun zatı değilse, akla göre O'ndan ayrı olması lâzım gelir. Ondan ayrı ise, ya kendi başına var olabilen bir şeydir veya ancak O'nunla var olabilir. Kendi başına var olabilen bir şeyse, o da ayrı bir ilâh olur. Ancak Allah teâlâ ile var olabilirse, bu durumda ilmin kadîm mi, hâdis mi olduğu sorusu gündeme gelir. Eğer ilim kadîm ise, kadîm bir şey başka bir şey sayesinde var olmaz Eğer hâdis ise, o zaman da hâdis olan bir şeyin Allah teâlâ'ya taalluk etmesi (O'na sıfat olması) câiz değildir. Çünkü bu, Allah teâlâ'nın zaman içinde değiştiği ve artıp azaldığı anlamına gelir. Bu da mümkün değildir.[169]

---

169 -İnsanlar mizaçları, çıkarları ve dünyaya âit beklentileri yüzünden bölünmeye, birbirinin karşısında yer almaya ve çarpışmaya müsait varlıklardır. Allah teâlâ, bunların birleşip anlaşmaları ve birbirine yanaşıp kaynaşmaları için kendi tarafından onlara din göndermiştir. Çünkü O'nun gönderdiği dine karşı hepsi aynı mesafede ve aynı çizgidedirler. Bu yüzden de o, hepsini toplayan ortak bir bağ ve müşterek bir nokta durumundadır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de hem müslümanlar, hem de hıristi-

ALLAH TEÂLÂ'NIN İRÂDESİ

Allah teâlâ'nın zatı ve sıfatları yaratıkların zat ve sıfatlarından farklıdır. Bu sebeple, yaratıklara âit ilim,

---

yan ve yahudiler dinde birleşip bütünleşmeye davet edilmişlerdir. Bu davet ve çağrıyı yapan âyetlerden birer örnek şöyledir: "Hepiniz Allah'ın dinine yapışıp onda birleşin ve (bu birleşme noktası varken) saçılıp dağılmayın." (Âl-i İmrân, 153), "De ki: Ey kitap ehli (yahudi ve hıristiyanlar)! Gelin, hepimiz aramızda ortak bir nokta ve müşterek bir çizgi olan dinde birleşelim." (Âl-i İmrân, 64) Bu ilâhî davet ve çağrıyı kalp ve vicdanlarında duyup icabet edenler bulunmakla birlikte, hem müslümanlardan, hem de daha önceki dinlerin mensuplarından çoğu dinde birleşmek yerine, hem eski ihtilâflarını sürdürmüşler, hem de bizzat İslâmı ihtilâf ve tefrika aracı haline getirmişlerdir. Bu dramatik olay, Allah teâlâ'nın zat ve sıfatlarına iman etme konusunda da yaşanmıştır. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, bu en önemli konuda herkesin inanıp anlaşabileceği genel bilgiler vermekle yetinmişken, başta Mutezile olmak üzere, müslüman ismini taşıyan bir çok fırka ve cemaatler bu bilgileri yeterli bulmamış ve onlardan her biri bu konuya kendi anlayış, zevk ve mizacına göre yeni yorumlar getirmiş ve bu suretle birbirinden kopup ayrılmışlar ve hatta düşman bloklar haline gelmişlerdir. Bu düşmanlık o kadar şiddet ve derinlik kazanmıştır ki, dünyadaki bütün düşmanlar anlaşsalar bile, -ki menfaatleri gerektiği zaman anlaşıyorlar- müslüman bloklar yine de barışıp anlaşmazlar. Onlar bu kin ve inadı Allah teâlâ yanında makbul bir amel sayarken, Allah teâlâ birbirine karşı bu türlü din düşmanlığı yapanları müşrik saymış ve bu tutumdan vazgeçmelerini emretmiştir.(Rûm, 32)

kudret ve irade için yapılan tanım ve tarifler, Allah teâlâ'nın sıfatlarını izah edemezler. Bunları, yaratıklar âlemi için konulmuş bulunan diğer kelime ve cümlelerle de tam olarak açıklamak mümkün değildir. Bunlar (bu kelime ve cümleler) bu konuda ancak birer işaret ve ip uçları sayılabilirler. Ancak muhakkak olan şudur ki, Allah teâlâ'nın sıfatları da birbirinin aynısı değildirler. Bunlardan her birinin ismi gibi mâna ve hakikati de ayrıdır. Onun için meselâ ilim kudret değil, kudret de irade değildir. İlim bilmektir. İrade bir şeyin var veya yok edilmesini ve bunlardan her birinin de şöyle veya böyle yapılmasını istemektir. Kud-

---

Bu elem veren realiteye karşı diyeceğim şudur: Hiç kimse dinde ihtilâf çıkararak müslüman kardeşlerine düşmanlık etmekle Allah teâlâ'nın yanında yakınlık kazanamaz. Aksine, O'nun gazap ve lânetine çarpılarak yüz üstü geri itilir ve müşriklerin bulunduğu cehennem gayyasına atılır. Onun için, kimin kalbinde yenemediği ve hakkından gelemediği kin, düşmanlık, ayrılık ve huysuzluk birikimi varsa, bu karanlık hislerini ayrılık ve düşmanlığa müsait olan dünya işlerine yönlendirsin ve karşı taraftan alacağı tepkilerle belâsını bulsun ve ne hali varsa görsün. Fakat kesinlikle bu hislere dindarlık ismini vererek onları din ortaklığını ve dindeki birlik ve bütünlüğü bozmaya yönlendirmesin. Ve dini fesatlık ve melanetine âlet ve araç etmesin. Bu cümleden olarak, fikir, cihad ve hizmet adına da müslümanlar arasında tefrika uyandıracak çıkışlar yapılmasın. Çünkü hiçbir fikir, hiçbir cihad ve hiçbir hizmet müslümanları parçalamanın ve birbirine düşman etmenin vebalini taşıyamaz ve müslümanlara tefrikanın verdiği zararı karşılayabilecek kadar fayda sağlayamaz.

ret ise, güç kullanıp bu isteği gerçekleştirmek ve o istek çerçevesinde ve ölçüsünde bir işi yapmak ve bir şeyi yaratmaktır.

Allah teâlâ'nın bir iş yapması ve bir şey yaratması ise iki türlüdür. Birincisi, sebepler zinciri içinde yapmak ve yaratmaktır. Bu türlü yapma ve yaratma türünde sebepler açıkta, ilâhî kudret ve irade ise gizli oldukları için, aklı gözünde, gözü de maddede olan kimseler bu türlü yaratmayı ortada olan sebeplerden zanneder ve onların bir eseri olarak algılarlar. İkinci yapma ve yaratma türü ise, araya sebep ve vasıta koymadan, yoktan yapmak ve yaratmaktır. Kâinât ilk olarak bu şekilde yaratılmış, ondan sonra yaratma sebepler zinciri içinde devam ettirilmiştir. Allah teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de bu iki türlü yaratma türlerine de dikkat çekmiş ve ikisinde de yaratıcının kendisi olduğunu bildirmiştir. Göklerin ve yerin yaratılmasını anlatan âyetler vasıtasız ve yoktan yaratmayı, mevcut âlemdeki tasarruf ve değişikleri anlatan âyetler ise, sebepler zinciri içindeki yaratmayı işlemişlerdir. Tevhid, bu iki tür yaratmayı da Allah teâlâ dan bilmek, araya sokulan sebepler için kudretin bir perdesi olmaktan öteye bir değer ve etki tanımamaktır. Çünkü sebepler yaratma gücüne ve ehliyetine sahip değildirler. Onun için, yer altındaki tohum ve çekirdekler gökten indirilen yağmur suları vasıtasıyla canlanıp filizlenseler bile, sular bu işi kendi başlarına yapmaktan âcizdirler. Çünkü yaratmak yaratıcıda ilim, kud-

ret, irade, hayat, görmek, duymak ve emir vermek gibi sıfatların varlığını gerektirir.

Eğer denilse ki, Allah teâlâ'nın bildiği şeyler sınırlı mı, yoksa sınırsız mıdır?

Biz de deriz ki, bütün şeyler Allah teâlâ'nın ilmi tarafından kuşatılmış ve sınırlandırılmıştır. Bu sebeple, hiçbir şey O'nun ilminin haricinde ve kapsamı dışında değildir. Bu yüzden, Allah teâlâ'nın bildiği şeylerin sınırlı olması, bazı şeylerin O'nun bilgisinin dışında olması anlamında ise, mümkün değildir. Fakat her şeyin O'nun bilgisi tarafından çevrilmesi anlamında ise doğrudur. Çünkü O, olan ve olabilen bütün şeyleri bilir. Onun diğer sıfatları da, ilmi gibi, olan ve olabilen bütün şeyleri kapsayıp kuşatmışlardır.

Eğer denilse ki, Allah teâlâ sonsuz derecede şeyleri bilir mi?

Biz de deriz ki, böyle bir soru yanlıştır. Çünkü Allah teâlâ, olan ve olabilen her şeyi bildiğine göre, bunlar O'nun bilgisi ve ilmiyle kuşatılmış ve sınırlandırılmışlardır. Bu itibarla, Allah teâlâ'nın ilmi açısından sonsuz derecede şeyler ne vardır, ne de tasavvur edilebilirler.

Eğer denilse ki, bilinen şeyler sınırlı olunca, onları bilen ilim de sınırlı olmaz mı?

Biz de deriz ki, çoğu kelâmcıların da dediği gibi, malûm'ların (bilinen şeylerin) sınırlı olmasıyla ilim de sınırlı olmaz. Çünkü ilim sınırlayan ve kuşatandır.

Onu dışarıdan sınırlayan ve kuşatan bir şey bulunmadığı takdirde, kendisi sınırsız olur. Allah teâlâ'nın ilmi böyledir. İnsanların ilmi ise sınırlıdır. Çünkü onların ilmi dışında kalan şeyler de vardır ve onların ilmi bu şeylerle kuşatılmış ve sınırlandırılmıştır.

HAREKETLERİN TANZİMİ

Varlık âlemindeki bütün hareketler Allah teâlâ tarafından düzenlenip tanzim edilmiştir. Yaratıkların hareketleri ağaçların meyveleri gibi onların yaratılış gayeleridir. Bu sebeple, Allah teâlâ, hem ağaçları, hem de meyvelerini yarattığı gibi, diğer varlıkların da hem kendilerini, hem de onların hareket ve davranışlarını yaratmış ve belli bir düzene koymuştur. Çünkü varlıkların ve hepsinin başında gelen insanların yaratılmasından maksat da, onların hareketleridir. Bu hususa işaret eden bazı âyet-i kerimelerde şöyle buyurulmuştur:

"Allah sizi de, amellerinizi de yaratmıştır."[170]

"Onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü. Sen (ok veya çakıl) atarken de sen atmadın, Allah attı. O, bununla sadece mü'minleri güzel bir sınavdan geçirdi. O işiten ve bilendir."[171]

---

170 -Sâffât, 96
171 -Enfâl, 17

"De ki: Dua etmeniz olmazsa, Allah sizi ne diye yaratsın?[172]

"Ben insanları ve cinleri yalnızca bana kulluk etsinler diye yarattım."[173] Dua ve kulluk etmek, iyi hareketlerden ibarettir.

"Bir nesil geçtikçe yeni bir nesil getirmemiz nasıl davrandığınızı, ne yaptığınızı ve nasıl hareket ettiğinizi görmek içindir."[174]

"Mülk elinde olan Allah çok yücedir. O, hanginizin daha iyi amel yaptığını denemek için ölüm ve hayatı yaratmıştır."[175]

Amel de denilen hareket iki kısımdır. Bir kısmı cansızların ve şuursuz canlıların hareketleridir. Allah teâlâ bu hareketleri vasıtasız olarak yaratır. İkinci kısım ise, şuurlu varlık olan insanların hareketleridir. Allah teâlâ bu hareketleri insanların kendi iradelerini araya koyarak ve bunu vasıta yaparak yaratır. Bu sebeple, bu hareketler, Kur'ân-ı Kerim'de bazen Allah teâlâ'ya isnat edilmiş, bazen de insanlara isnat ve izafe edilmiştir. Yukarıda geçenlere ilâve olarak, burada şu âyetleri de örnek olarak zikredebiliriz:

"Mekke civarında (Hudeybiye'de) sizi Mekkeli müşriklere karşı galip durumuna getiren ondan son-

---

172 -Furkan, 77

173 -Zâriyât, 56

174 -Yûnus, 14

175 -Mülk, 1, 2

ra da sizin ellerinizi onlardan, onların ellerini de sizden geri çeken Allah'tır."[176]

"Onların arasına kıyamete kadar süren düşmanlık ve buğz soktuk. Allah, yaptıklarının hesabını onlara soracaktır."[177]

"Kiminizi kâfir, kiminizi mü'min olarak yaratan Allah'tır. O, ne yaptığınızı görendir."[178]

"De ki: Kur'ân Rabbinizdendir. İsteyen buna inansın, isteyen de inanmasın. Biz inanmayanlara sarıp kuşatıcı bir ateş hazırladık."[179]

"Allah, dilediği kimseyi hidayet eder ve dilediği kimseyi dalalete sokar. Bu sebeple, sen dalâlette ısrar edenler için kendini üzme. Allah onların ne yaptıklarını bilir."[180]

"Kim hidayet yolunu seçerse, o bunu kendi iyiliği için seçmiş olur ve kim dalâlet yolunu tutarsa, o da bunu kendi zararına yapmış olur."[181]

---

[176] -El-Feth, 24

[177] -Mâide, 14. Not: Yaptıkları şey ise, birbirine düşmanlık ve buğz etmektir. Bu fiil hem Allah teâlâ'ya, hem de sahiplerine isnat edilmiştir.

[178] -Tegâbün, 2. Not: Kâfir ve mü'min olanların yaptıkları ise inkâr veya iman etmektir.

[179] -Kehf, 29

[180] -Fâtır, 8. Not: Onların yaptıkları, dalâleti tercih etmek ve onda ısrarcı olmaktır.

[181] -İsrâ, 15

"Onları siz değil, Allah öldürdü." âyetine karşı, "Kim bir müslümanı bile bile öldürürse onun cezası cehennemdir. Orda ebedî kalır. Allah ona gazap ve lânet eder. Ona büyük bir azap verir."[182] buyurulmuş, "Allah sizi ve amellerinizi yarattı." âyetine karşı da, "Kim zerre kadar hayır (yararlı amel) işlese, bunun karşılığını ve kim zerre kadar şer (zararlı amel) işlese, onun karşılığını bulur."[183] buyurulmuştur.

Allah teâlâ'nın doğrudan doğruya yaratıp yönettiği hareketlerde mutlak bir düzen ve intizam vardır. "Allah'ın yarattığı şeylerde bir düzensizlik göremezsin. Gözlerini kaldır ve bak, bir kusur ve bozukluk görebilir misin?" âyeti bunu bildirmiştir. İnsanların iradesi karıştırılan hareket ve işlerde ise düzensizlik ve kusurlar mevcuttur. Çünkü, "Çoğu insanlar doğruluk yolunu bulsalar onda yürümezler, bozukluk yolunu bulsalar onda yürürler. Delilleri görseler onları inkâr ederler veya görmezlikten gelirler."[184] Bundan dolayı, "Karada ve denizde onların kötü amelleri yüzünden bozukluk meydana gelmiştir."[185]

Bu sebeple, Allah teâlâ insanları şu âyetlerle uyarmıştır:

"Allah'ın rızkından yiyip için, fakat yeryüzünde

182 -Nisâ, 93

183 -Zilzal, 7-8

184 -A'râf, 146

185 -Rûm, 41

bozgunculuk yapmayın."[186]

"Allah'ın nimetlerini hatırlayın ve yeryüzünde bozgunculuk yapmayın."[187]

"Halkın malını çalıp çırpmayın ve yeryüzünde bozgunculuk yapmayın."[188]

"Allah'a ibadet edin, âhiretin hayrını umun ve yeryüzünde bozgunculuk yapmayın."[189]

Allah teâlâ'nın istediği her hareket ve iş meydana gelir, O'nun istemediği hiçbir şey de meydana gelmez. Bu gerçek, "Allah'ın istediği olur, istemediği olmaz." sözüyle formüle edilmiş ve hadis olarak da rivayet edilmiştir. Ancak O'nun istediği şeylerle istemediği şeyler arasında imtihan için serbest bıraktığı ve yaratılmasını kulun irade ve isteğine bağladığı (ancak bu şartla yarattığı) hareketler, davranışlar ve işler de vardır. Küfür, zulüm ve günahlar bu kabil hareket ve işlerdir. Kul kendi iradesiyle bu işlere talip olursa, Allah teâlâ, sorumluluğu ona yükleyerek bu işleri yaratır. Kendisi talip olmazsa, Allah teâlâ da onları yaratmaz. Bu türlü işlerde istemek ve bundan doğan sorumluluk kula âit olmakla birlikte, yaratmak Allah teâlâ'ya âittir. Çünkü kulun gücü, istediği iş ve hareket-

---

186 -Bakara, 60
187 -A'râf, 74
188 -Hud, 85
189 -Ankebut, 36

leri yaratmaya ve kendi başına oluşturmaya yeterli değildir. Hatta nihâî tahlilde kulun hiçbir gücünün olmadığı ortaya çıkar. Bu gerçeği ifade etmek üzere, Kur'ân-ı Kerim'de, "Allah'ın dediği olur. Güç ve kuvvet yalnız Allah'tandır." buyurulmuştur.[190] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da, "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" sözü cennet hazinelerinden bir hazinedir." Buyurmuştur. Bu sözün mânası da, güç ve kuvvet Allah'tandır, demektir.[191]

Âlemde ne Allah teâlâ'nın kudreti, ne de O'nun bilgisi dışında hiç bir iş ve hareket meydana gelmez. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Bunları yalnızca O bilir ve O, karada ve denizde olup biten şeyleri, ağaçtan düşen yaprağı, toprağın karanlıklarındaki taneyi, velhasıl yaş ve kuru ne varsa hepsini bilir."[192]

"Doğuların ve batıların Rabbine yemin olsun, biz mutlak güç sahibiyiz... Kimse bizim önümüze geçemez."[193]

---

190 -Kehf, 39.

191 - Daha ayrıntılı mânası ise şudur: Günahlardan dönmek ve tâata dayanmak ve sabretmek Allah teâlâ'nın tevfik ve inayetiyledir. Bunlar O'nun gücüyle ve O'nun verdiği güçle başarılırlar.

192 -En'âm, 59

193 -Nuh, 40, 41

Kur'ân-ı Kerim'in bu ve benzeri âyetlerinden açıkça anlaşıldığı gibi, âlemdeki bütün hareketler ve işler, Allah teâlâ'nın ezelde bildiği ve irade ettiği şekil, ölçü ve biçimde meydana gelirler. Ecel ve rızk da böyledirler.

Ecel konusunda Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince, ne onu bir saat geciktirebilirler, ne de öne alabilirler."[194]

"De ki: Ben Allah'ın dilediğinden fazla ne kendime bir fayda verebilirim, ne de kendimden bir zararı uzaklaştırabilirim. Her ümmetin bir eceli vardır.[195] Ecelleri geldiği zaman, onu bir saat geciktiremezler ve bir saat ileri alamazlar."[196]

"Hiçbir ümmet ecelini ne öne alabilir, ne de erteleyebilir."[197]

"Her hangi birinize ölüm gelip de, "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar geciktirirsen sadaka verir, iyilerden olurum!" demesinden önce, size verdiğimiz

---

194 -A'râf, 34

195 -"Her ümmetin bir eceli vardır." sözü, milletlerin tarih içindeki yıkılışlarına işaret ettiği gibi, milletlerin, ırkların ve belli bir zaman diliminde yaşayan insan kitlelerinin ortalama ömür sürelerinin az veya çok farklı olduğuna da işaret etmiştir. Bu husus da hem tarihî, hem de ilmî bir realitedir.

196 -Yunus, 49

197 -Müminun, 43

rızktan harcayın. Çünkü Allah, eceli gelen hiçbir canı geciktirmez."[198]

"Onları bırak, yiyip içsinler. Bunun kendilerine neye mal olduğunu yakında öğreneceklerdir. Biz her hangi bir ümmeti ancak, kendisi için belirlenen zamanda helâk ederiz. Bir ümmet de bu zamanı ne geciktirebilir, ne de çabuklaştırabilir."[199] Rızk konusunda da Allah teâlâ bütün canlıların rızkını kendi üzerine aldığını belirttiği gibi,[200] O'nun Resulu da şöyle buyurmuştur:

"Cebrail bana vahiy getirip dedi ki: Bir canlı kendisi için takdir edilen rızkı yiyip bitirmedikçe ölmez. Onun için, rızk konusunda endişeli olmayın ve rızkınızı güzel bir şekilde (helâl yollardan) arayın."[201]

Hareketler üç çeşittir. Bunlar aynı düzlemde gidip gelen hareketler, yukarıya doğru çıkan hareketler ve aşağıya doğru inen hareketlerdir. Yıldızların hareketleri birinci çeşit, buhar ve benzeri hafif şeylerin ha-

---

198 -Münafikun, 11

199 -Hıcr, 4, 5. Not: Eceli ileri almak öldürmek ve intihar etmek şeklinde düşünülebilir. Ancak, yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığına göre, öldürülen veya kendi kendisini intihar eden bir kimse de kendi eceli ile ölür. Bu o demektir ki, o öldürülmese veya kendisini öldürmese yine aynı vakitte ölür. Fakat o zaman kimse bundan sorumlu tutulmaz. Öldürme ve intihar etme halinde ise, bunu yapanlar ölümden sorumlu tutulurlar.

200 -Hud, 6; Ankebut, 60

201 -Et-Tergib, 2/535

reketi ikinci çeşit, taş gibi ağır maddelerin hareketi (düşmesi) de üçüncü çeşittendir. Bitki ve canlılarda ve özellikle insanlarda ise bu üç çeşit hareket de vardır. Kur'ân-ı Kerim'de hareket çeşitleriyle ilgili olan bazı âyetler şöyledir:

" Allah yere inen, yerden çıkan, gökten inen ve göğe çıkan şeyleri bilir. Ve siz nerede olursanız O sizinle beraberdir."[202]

"Melekler ve ruh elli bin senelik bir mesafede O'na doğru çıkarlar."[203]

"Sizleri karada ve denizde yürüten Allah'tır."[204]

"Bakıp görmüyorlar mı ki, biz suyu kurak bir araziye sevk ederiz ve onunla kendilerinin ve hayvanlarının yediği ekin ve bitkileri çıkarırız?"[205]

"Rüzgârı rahmetinin önünde (yağmurdan önce) müjdeci olarak gönderen Allah'tır. Rüzgâr yağmur yüklü bulutları sırtlanınca da, biz onları ölü bir toprağa sevk ederiz, oraya su indiririz ve bu su ile o yerden her çeşit meyveler çıkarırız. Biz ölü olan insanları da böyle çıkaracağız. Kıyaslarsınız diye size bunu örnek verdik."[206]

---

202 -Hadid, 4; Sebe', 2. Not: Allah teâlâ'nın insanlarla beraberliği ilim, müşahede ve el altında tutmak şeklindedir.

203 -Maâric, 4;Secde, 4

204 -Yûnus, 22

205 -Secde, 27

206 -A'râf, 57

"Biz istediğimiz kimseleri derecelerle kaldırıp yükseltiriz."[207]

"Allah iman edenleri ve kendilerine ilim verilenleri derece derece kaldırıp yükseltir."[208]

"Biz iman edip salih amel işlemeyenleri aşağıların aşağısına indiririz."[209]

İnsandaki akıl onu yukarıya çeker, nefis ise kendisini aşağıya iter. İnsan bu çekme ve itme kuvvetleri arasındadır. Kuvvetler kanunu gereğince, bu iki zıt kuvvetten hangisi daha baskın olursa, insan onun tarafına doğru hareket eder. Kimi insanlarda akıl her zaman baskın durumdadır. Bu sebeple, bu insanlar da her zaman yükseliş halindedirler. Buna mukabil, kimi insanlarda nefis her zaman baskındır. Bu insanlar her zaman alçalış halindedirler. Kimi insanlarda ise, akıl ve nefis çekişme halindedirler ve bu çekişme her seferinde birinin galibiyetiyle sonuçlanır. Bu insanlar da bu sonuca göre bazen yükselir, bazen de alçalırlar. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle bunlar, "iyi ameller de, kötü ameller de işlerler . Onun için amelleri karışıktır."[210] Bu insanların bir kısmı henüz hayatta iken bir yönde istikrara kavuşurlar ve ondan sonraki hareket-

---

207 -Yusuf, 76

208 -Mücâdele, 11

209 -Et-Tin, 5-6

210 -Tevbe, 102

leri tek yöne doğru, ya hep yükseliş veya hep alçalış şeklinde devam eder. Diğer bir kısmının istikrarsızlığı ve gelgitleri ise ölüm anına kadar sürer ve bunlar, buraya kadarki seyirlerine göre, ya yükseliş halinde veya alçalış halinde can verirler. Bu hususa işaret eden Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Kimin son sözü "lâ ilâhe illlellah" olsa, o kimse cennete gider.", "Zina eden, hırsızlık yapan, içki içen kimseler bu hallerde iken ölürlerse imansız olarak ölürler."

ALLAH TEÂLÂ, BU KADAR İŞLERLE NASIL BAŞA ÇIKAR?

Kâinatta olup biten işler ve hareketler akıl ve tasavvurları aşacak derecede çok ve karışıktırlar. Fakat Allah teâlâ, bütün bunları tek başına ve hiçbir sıkıntı çekmeden yaratır ve düzenli bir şekilde yürütür. O bunların üstesinden kolaylıkla gelir ve onlarla yine tasavvur edilemeyecek kadar rahatça baş eder. Çünkü O sonsuz bir ilim ve nihayetsiz bir kudretin sahibidir. Bunlar olunca da, her şeyi yapmak kolaylaşır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah, işinde galip ve hâkim durumdadır."[211]

"Hepinizi yaratmak ve öldükten sonra tekrar di-

211 -Yusuf, 21

riltmek, O'na birinizi yaratmak ve diriltmek gibidir."[212]

"Yaratmayı (bu dünyada) başlatan, sonra onu (kıyâmet gününde) tekrarlayan Allah'tır. Bu ikincisi O'na birincisinden de kolaydır. Göklerde ve yerde benzersiz olan O'dur. O güçlü ve hikmet sahibidir."[213]

"Biz gökleri, yeri ve aralarındaki şeyleri altı günde yarattık. Bundan dolayı bize bir yorgunluk da dokunmadı."[214]

"Müşrikler, Allah'ı lâyık olduğu şekilde tanıyamadılar. Yeryüzü O'nun bir elinde, gökler de O'nun öbür elinde dürülüdürler. O acizlikten ve ortaklara muhtaç olmaktan yücedir."[215]

"O bir şey istediği zaman, sadece "Ol!" der ve o şey olur."[216]

Bir işi yapmanın zorluk ve kolaylığı, o konuda bilgi sahibi ve güçlü olmakla alâkalıdır. Bu sebeple, insanlar da bir iş yaparken, eğer o iş kendi ilim ve kudretlerinin altında ise, onu yapmak onlara kolay gelir. Eğer o iş, ilim ve kudretlerinin çizgisinde ise,

---

212 -Lukman, 28
213 -Rum, 27
214 -Kaf, 38
215 -Zümer, 67
216 -Yasin, 82

onu yaparken biraz zorlanırlar. Ve eğer o iş ilim ve kudretlerini aşarsa, o zaman onu yapmaktan âciz kalırlar. Kaldı ki, insanlar işleri güç ve enerji tüketerek yaparlar. Bu da bir ölçüde yorulmalarına ve zorlanmalarına sebep olur. Allah teâlâ ise, sadece emretmekle yetinir. Bu emir de şifahî ve sözlü bir emir değil, irade etmek ve istemekten ibarettir. Bu sebeple, hiçbir iş O'na zor gelmez ve Kendisini yormaz.

İNSAN VÜCUDU BİR ŞEHİR GİBİDİR

Bil ki, insan vücudu bir şehir gibidir. Ruh bu şehirde hükümdar, akıl da onun danışmanıdır. Cesetteki âlet ve organlar ruhun emrine verilmişlerdir. Bu sebeple, onlar sağlıklı oldukları sürece ruha mutlak olarak itâat ederler. Ancak, vücuttaki bu düzeni kuran ve bu düzenlemeyi yapan yüce yaratıcı, ruhun yapacağı bütün işlerinde akla danışmasını ve onunla danışmadan her hangi bir şekilde hareket etmemesini emretmiş, aklın dışına çıktığı ve ona muhâlefet ettiği takdirde kendisinden uzaklaşacağını ve yanlış işler yaparak sorumlu ve cezalı durumuna düşeceğini bildirmiştir.

Ceset şehrinde, aklın zıt kutbunda da nefis yerleştirilmiştir. Nefsin yaratılışı zulmet ve karanlıktandır. Aklın yaratılışı ise nur ve ziyadandır.

Bu sebeple, akıl, kendileri de nurdan yaratılmış olan meleklerle temas halinde olur ve devamlı olarak

onlardan ilham alır.[217] Bu yüzden de o, peygamberlerin dediklerini kabul eder ve yüce yaratıcının emrinden dışarı çıkmaz. Onun için, kurtuluş arayan ruhun, her hareket ve davranışında akla danışması ve onun verdiği bilgi ve nasihate uyması lâzımdır.

Ancak bir kısım ruhlar akla uyarken, diğer bir kısmı nefse uyarlar. Bu ruhlar, nefsten aldıkları serkeşlik dersi ve telkini ile başına buyruk hareket etmenin muvakkat zevkini hak ve gerçeklere uymanın kazandırdığı ebedî kurtuluşa tercih ederler.

Kur'ân-ı Kerim'de, nefse uymanın değil, onu ıslah etmenin ve itâat altına almanın gerektiği bildirilerek şöyle buyurulmuştur:

"Nefsini frenleyen ve onu arındıran iflah olmuş, nefsini başı boş bırakan ve onu kirleten de hüsrana uğramıştır."[218]

---

217 - Arapça bir deyimde, "Cins cinse meyleder." denilmiştir. Yani, herkes kendi fıtrat ve tıynetinde olanı dinler, ona uyar ve onunla ülfet eder. Bu durum hayvanlarda da böyledir. Çünkü bu işte hüküm sahibi olan akıl değil, fıtrat ve tıynettir. Bundan dolayı esâfil takımından olan bir kimse, ehl-i kemâle iltifat etmez, onları sevmez ve onlara ilgi duymaz. Çünkü fıtratın frekansları tutmuyor.

218 -Şems, 9, 10

İNSAN NEFSİNE UYARKEN MUHTÂR (HÜR) MIDIR?

Görünüşe göre, insan, nefsine uyup uymamakta muhtâr, hür ve serbesttir. Fakat durum hakikatte de böyle midir?

Bu soruya cevap vermek kolay değildir. Çünkü tevhid ve kader'i ilgilendiren bu konu, en büyük akılları bile acze düşürecek derecede ince ve derindir. Bu sebeple, bizim gibi vasat akıllara sahip olan ve iyice bilip anladıkları şeylerden bile yeterli derecede faydalanma becerisini göstermeyen kimselere bu konuya girmemek ve yukarıdaki suâle cevap aramaya kalkışmamak en selâmetli yaklaşımdır. Fakat buna rağmen ve bunu bile bile biz bu konuyu bir parça kurcalamaya ve okuyuculara fayda sağlayan bir ışık bulmaya çalışacağız. Ancak bunu kendinden emin ve bu sebeple cesur davranan birisi gibi değil, sürçmekten korkan ve hataya düşme endişesi taşıyan bir kimse gibi yapacağız.

Öncelikle şunu söyleyelim: İnsanların hareketleri, görünüşe göre, zorunlu ve ihtiyarî olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlardan zorunlu olanlar, ihtiyarî olanlara göre çok daha fazladırlar. Göz kapaklarının hareketlerinden mide ve kalp hareketlerine kadar çeşitleri olan bu hareketler, tamamen Allah teâlâ'nın

emir ve direktifleriyle meydana gelirler. Bu hareketlerin kanun ve kurallarını O koymuş ve bunların yürütülmesini de kendisi üstlenmiştir. Bu sebeple, insanlar isteseler de, göz kapaklarının veya mide ve barsaklarının hareketlerini ne yeni bir düzene sokabilirler, ne de onları mevcut halleriyle yönetebilirler.

Bu kategoriye giren hareketler, insanların güç ve iradeleri dışında oluştukları için, onlar ne sevap, ne de cezaya tâbi değildirler. İhtiyarî olan hareketler ise, Allah teâlâ'nın yaratması ve kulun istemesi, dilemesi ve teşebbüs etmesiyle meydana gelirler.

Bu hareket iyi ve kötü (hayır ve şer;taat ve masiyet, güzel ve çirkin, yararlı ve zararlı) olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bunlardan iyi olan hareketlerde insanın katkısı çok azdır. Çünkü bunlar nefsin istek ve mizacına uymayan işlerdir. Bu sebeple, nefsin muhâlefetini kırarak bu türlü işleri yapmak, ancak Allah teâlâ tarafından verilen kuvvetli bir ilham ve güçlü bir destek sayesinde gerçekleşebilir. Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Sana isabet eden her hangi bir iyilik Allah'tandır."[219]

"Allah'ın fazıl ve rahmetiyle korunmasaydınız, çok az haller dışında hep şeytana uyardınız."[220]

---

219 -Nisâ, 79

220 -Nisâ, 83

"Allah'ın fazıl ve rahmetiyle korunmasaydın, şer güçleri seni saptırırlardı."[221]

Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de bu fiiller bazen Allah teâlâ'ya, bazen de kula nisbet edilmişlerdir.

Fakat buna rağmen, Allah teâlâ mutlak cömertlik ve kerem sahibi olduğu için, bu türlü hareketleri tamamen kulun kendisindenmiş gibi kabul eder ve kendisine bunlardan dolayı tam bir sevap ve derece verir.

Kötü olan hareketlerde ise, insanın katkısı daha fazladır. Çünkü bu hareketler onun nefsine tamamen uygundurlar. Bu yüzden de o bunları hırçın bir muhâlefetle karşılaşmadan kolayca yapar.[222]

Ancak bu hareketlerde de yaratma söz konusu olduğu için, bunlar da yaratma cihetiyle Allah teâlâ'ya âittirler.

Ehli Sünnet akîdesine göre, şer de Allah teâlâ'nın yaratması ve fakat kulun kesbi ve talebidir. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Onlara bir iyilik dokunduğu zaman, "Bu Allah'tandır." derler. Başlarına bir kötülük gelince de,

---

221 -Nisa, 113

222 - Bu işlerde akıl ve vicdana muhalefet varsa da, herkeste akıl ve vicdan kuvvetli olmadıkları için, bunların itiraz sesi çok az çıkar ve nefsin sevinç çığlıkları ve heyheyleri arasında kaybolup gider.

"Bu sendendir." derler. De ki: Bunların ikisi de Allah'tandır."[223]

Mutezile taifesi ise, kötü hareketlerin ve şerrin Allah teâlâ tarafından yaratılmadığını, bunların kulun kendi fiili ve yaratması olduğunu ve kulun bunları yapıp yapmamakta tamamen serbest ve özgür olduğunu söylemişlerdir. Mutezile'yi bu yanlış inanca iten sebep, onların şerrin de aslında hayır için yaratıldığını düşünememeleridir. Bu yüzden onlar, akıllarınca Allah teâlâ'yı şer yaratmak ve kötülük yapmaktan tenzih etmek istemişlerdir.[224] Fakat daha önce de işaret edildiği gibi, Allah teâlâ, şerri de hayra hizmet etmesi için yaratmıştır. Bu sebeple, O'nun şerri yarat-

---

223 -Nisâ, 78. Not: Yukarıdaki âyet, münafıkların savaşlardaki sözlerini nakletmiş ve yanlışlığını belirtmiştir. Münafıklar, savaş kazanılıp ganimet elde edildiği zaman, "Bu Allah'tandır." derlerdi. Bunu da gerçekten Allah'a inandıkları için değil, Peygambere minnet duymamak ve onun doğru bir iş yaptığını itiraf etmemek için söylerlerdi. Fakat savaş kaybedilip bir takım zararlar ortaya çıkınca da, şiddetli bir muhalefet yaparak, Peygamberi çekiştirir ve "Bu durumun sebebi odur." derlerdi.

224 -Mutezile'nin niyeti bu da olsa, yaptıkları hatanın vebalından kurtulamazlar. Çünkü, Allah'ın dininde kendi akılan göre yorumlar yapmak prensip olarak günahtır. Onun için Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, "Kur'ânı yalnızca kendi aklına göre yorumlayan bir kimse küfre girer." buyurmuştur. Bazı rivayetlerde bu hadise , "İsabet etse de." kaydı da eklenmiştir. Çünkü bu kimse prensip dışına çıkmıştır. Bu ise başlı başına büyük bir günahtır. Her bir büyük günahta da küfre giden bir yol vardır.

ması çirkin bir iş yapması ve kullarına kötülük etmesi anlamına gelmez.[225]

Yanlış bir noktadan yola çıkan Mutezile, şerrin kulun yaratması olduğunu söyleyince, hayrın da onun yaratması olduğunu söylemenin gereğini duymuşlardır. Çünkü, yaratma ve oluşturma yönüyle fiiller arasında fark yoktur. Bu sebeple, onların her çeşidini tek bir mercie izafe etme zorunluluğu vardır. Bu zorunluluk karşısında Ehl-i Sünnet, âyet ve hadislerin beyanlarını esas alarak bu merciin Allah teâlâ olduğunu söylemişler, Mutezile ise kendi akıllarına uyarak bu merciin insanın kendisi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre kul, iyi, kötü, hayır, şer, güzel ve çirkin bütün fiillerinin fâili ve yaratıcısıdır. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim, açıkça ve ısrarla Allah teâlâ'dan başka yaratıcı bulunmadığını bildirmiştir. Bu sebeple, Mutezile'nin görüşü yanlış bulunmuş ve şirk sayılmıştır. Bazı hadis-i şeriflerde de Mutezile'nin bu üm-

---

225 - Buna şöyle bir misâl verelim: Soğuk kış mevsiminde hayır sever bir zat, fakir ve muhtaçlara birer mangal ateş dağıtsa ve sıkıca tenbih ederek, "Bu ateştir. Sizi yakabilir de. Onun için, dikkatli olun ve onunla kendinizi ve çoluk çocuğunuzu ısıtın." dese, fakat bunlardan birkaç tanesi dikkatsizlik ve umursamazlıları yüzünden bu ateşle evlerini yakıp ocaklarını söndürseler, "Onlara ateş veren kendilerine kötülük etmiştir." denebilir mi? Nitekim, onun ateş verdiği diğer fakirler, bununla soğukta donmaktan kurtulmuş ve daha bir çok hayırlar görmüşledir. Bu yüzden de ona duacı olmuş ve teşekkür sunmuşlardır.

metin Mecusileri oldukları haber verilmiştir.[226] Konu muhtarlık ve özgürlük açısından ele alındığı zaman ise, Ehl-i Sünnet akîdesine göre, kulun muhtarlık ve özgürlüğü oldukça sınırlı, Mutezile inancına göre ise alabildiğine geniş ve hatta sınırsızdır.

Kur'ân-ı Kerim'de hayır ve şerrin ikisinin de Allah teâlâ'dan olduğunu bildiren âyetten sonra,[227] zâhire göre bununla çelişen bir ifade ile şöyle buyurulmuştur:

"Sana isabet eden hayır ve iyilik Allah'tan, sana isabet eden şer ve kötülük ise senin kendi nefsindendir."[228] Ancak, birinci âyetteki nisbet yaratmak cihetiyle, bu ikinci âyetteki nisbet ise sebep olmak itibarıyladır. Buna göre, nefis "kötülüğü emrettiği" için, insandaki hayır iradesi ve iyilik isteği Allah teâlâ'nın bir ilhamıdır, ondaki şer iradesi ve kötülük isteği ise kendi nefsinin eseridir. Bu böyle olduğu için de, iyiliğe karşı verilen sevaplar tamamen Allah teâlâ'nın lütuf ve keremi, kötülüğe karşı verilen cezalar ise bütünüyle kulun kendi yanlış tercihi ve nefsine uyması sebebiyledir.

---

226 -Mecusiler, nurun yaratıcısının bir ilâh, zulmet ve karanlığın yaratıcısının da başka bir ilâh olduğuna inanan müşrik bir topluluktur. Bu topluluğa göre, bütün hayırlar nurdan, bütün şerler de zulmetten yaratılmıştır.

227 -Nisâ, 78

228 -Nisâ, 79

VÜCUT MEKANİZMASININ ÇALIŞMASI

Vücut mekanizmasının çalışması ve hareket üretmesi şu şekilde tanzim edilmiştir: İnsan bir olay karşısında tutum belirlemeye çalışırken Allah teâlâ onun aklına ilham verir, akıl da bu ilhamı onun ruhuna iletir. Ruh, gelen bu yüce ilhamı ya dinleyip kabul eder, ya da duymazlıktan gelir. İlhamı kabul ettiği takdirde, organlara da bu yönde direktifler gönderir ve bu suretle ortaya Allah teâlâ'nın rızasına uygun doğru ve güzel hareketler çıkar. Bunu duymazlıktan geldiği takdirde ise, ikinci bir ses olan şeytanın sesini dinler ve organları buna göre çalıştırır. Bundan da şeytanın hoşuna giden yanlış ve çirkin işler ortaya çıkar. Ruhun vücuda ve organlara hükmetmesi de Allah teâlâ'nın kudreti ve emri sayesinde gerçekleşir. Onun için, ruhun vücutta ve ondan sudur ve zuhur eden hareketlerdeki rolü, akıl vasıtasıyla Allah teâlâ dan gelen ilhamı kabul edip organlara iletmek veya bunu yapmamaktan ibarettir. Buna göre ruhun görevi, bir santral memurunun görevi gibidir. Santral memuru gelen mesajları ilgili cihazlara ve yerlere ilettiği zaman ücret aldığı, bunu yapmadığı zaman cezalandırıldığı gibi, ruh da gelen ilhamları organlara iletip iletmediğine göre ya sevap veya ceza görür. Çünkü birinci durumda itaat etmiş, ikinci durumda da suç işlemiş olur.

ŞERRİN YARATILMASINDAKİ HİKMETLER

Yukarıda şerden de hayır üretilebileceğini ve şerrin bunun için yaratıldığını söyledik. Ancak şerrin yaratılmasındaki hikmet bundan da ibaret değildir. Yüce yaratıcının her işinde olduğu gibi, bunda da çok hikmetler vardır. Bu hikmetlerden bir tanesi de şudur: Eşya hem benzerleriyle, hem de zıtlarıyla bilinirler. Bu sebeple, yüce yaratıcı, her şeyi uyum ve benzerlik yönünden olduğu gibi, uyumsuzluk ve zıtlık yönünden de çift yaratmıştır. Onun için, ışıkla beraber karanlığı, sıcaklıkla birlikte soğukluğu, yumuşaklıkla birlikte sertliği, güzellikle birlikte çirkinliği, sağlıkla birlikte hastalığı, nimetle birlikte musibeti, hayatla birlikte ölümü de halk etmiştir. Bu zıtların karşılaştırılması, onlardan hayır olanların daha iyi anlaşılmasına ve değerinin daha iyi takdir edilmesine hizmet eder. Hayrın tanınmasına, beğenilmesine, talep edilmesine ve sahip çıkılmasına hizmet ettiği için, şerrin yaratılması da dolaylı olarak hayır olur. (İnsanların sürekli çalışarak günümüzde sanayi ve teknoloji seviyesine ulaşmaları, tıp ilminde ilerleyip çeşitli ilaç ve tedavi yöntemlerini geliştirmeleri, sağlık ve güzelliği korumak ve geliştirmek yönünde önemli adımlar atmaları ve bunların benzeri diğer gelişmeleri gerçekleştirmeleri hep şer zannedilen fakirlik, hastalık gibi durumlardan sakınmak istemelerinin sonuçlarıdır.)

Fiillerin hayır veya şer olmalarını niyet ve maksat belirler. Bu husus özellikle Allah teâlâ'nın fiilleri için böyledir. İnsanların fiillerinde ise, niyet ve maksat yanında, emredilen usul ve ölçülere uyup uymamak da tayin edicidir.

MADDECİ İLE ARAMIZDAKİ FARK

Yüce yaratıcı, insanları olup bitenler karşısında şaşkınlık ve belirsizlikten kurtarmak ve eli kolu bağlı bir vaziyette seyirci durumuna düşmekten korumak için, eşya ve hadiseleri sebep ve sonuç bağıyla birbirine bağlamıştır. Bu suretle, neyi ne zaman yaratacağının öğrenilmesini kolaylaştırmış ve bazı durumlarda yaratmanın taklid edilmesini ve sebeplerden sonuçlar çıkarılmasını mümkün kılmıştır. İnsanların yararına olan bu maksadı gerçekleştirmek için, yüce yaratıcı, ilk yaratıştan bu yana âlemde yaratıp yok ettiği şeyler arasında her zaman sebep ve sonuç bağlantısını gözetmiştir. Bu kanunu kendisi koymuş ve onu ihlâl etmeden bütün işlerinde tatbik etmiştir. Ancak, maddeci olan insan, eşya ve hadiseler arasında bu şaşmayan sebep ve sonuç bağlantısını görünce, ona takılıp kalır ve yaratma olayının bu bağlantının kendi eseri ve tabiî sonucu olduğunu zannederek, bunun arkasındaki hikmeti ve ilâhî kudret ve iradeyi inkâr etmeye kalkar. Bu suretle yetersiz ve eksik olan bilgisi onu küfür ve inkâra götürür. Halbuki, bu madde âleminde câri

olan sebep ve sonuç bağlantısına dikkatle bakan bir kimse, bu bağlantının kurulmasının ve aksamadan işlemesinin eşyanın doğrudan doğruya yaratılmalarından daha az bir ilim, kudret ve maharet gerektirmediğini anlamakta zorluk çekmez.

Yüce yaratıcı, bu sebebiyet bağlantısına işaret etmiş ve kuruyan toprağı yağdırdığı su ile dirilttiğini ve bu ikisinden, yani su ve topraktan her türlü bitki ve mahsul yetiştirdiğini bildirmiştir. Yağmur ve rüzgâr arasındaki bağlantıyı bildirmiş, rüzgârın aşılama görevine dikkat çekmiş ve yapılan amel ve işin çeşidine göre karşılık vereceğini açıklamıştır. Zülkarneyn'den bahsederken de, "Biz ona her şeyin sebebini öğrettik. O da bu sebeplere uydu."[229] buyurmuştur.

O halde, eşya arasında sebebiyet bağı vardır. Ancak bu bağ yaratıcı değildir. Çünkü onda yaratıcılığın gerektirdiği vasıf ve sıfatlar mevcut değildir. Onun için eşyayı yaratan da, onları sebebiyet bağıyla birbirine bağlayan da yüce yaratıcıdır. Akıl bu hükme vardığı gibi, peygamberlerin getirdiği vahiy de bunu bildirmiştir

(Eşya ve hadiseler arasındaki sebebiyet bağını[230] ortaya çıkaran fizik, kimya ve diğer pozitif ilimlerin

229 -Kehf, 84-85

230 -Buna determinizm demeyeceğiz. Çünkü determinizm kavramını icad edenler, onu ilâhlaştırırlar ve onu bahane ederek yüce yaratıcıyı inkâr ederler.

yaygınlaşması ve bunların yeterli akıl ve muhâkeme alt yapısına sahip olmayan çocuk ve genç yaştaki insanlara eksik bir anlatımla öğretilmesi, insanların Allah teâlâ'ya olan imanlarını zayıflaştırmış ve hatta bir kısmını açık inkârcılığa itmiştir. Çünkü aile ortamında her şeyin doğrudan doğruya Allah teâlâ tarafından yaratıldığı telkinatı yapılır. Ondan sonra insanlar okullarda, yaratılan her şeyin bir sebebi bulunduğunu ispatlı bir şekilde öğrenince, inançları sarsılır. Bu kötü sonucu önlemenin yolu ise, Allah teâlâ'nm her şeyi sebepler zinciri içinde yarattığını, bu şekilde yaratmayı kendisinin istediğini, bunda insanların faydasının bulunduğu ve eşyayı sıkı bir disiplin ve kurallar zinciri içinde yaratmanın onları birbirinden ayrı ve kopuk bir tarzda yaratmaktan daha büyük bir güç ve kudret gerektirdiğini, bu itibarla sebebiyet gerçeğinin yüce yaratıcıya duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmadığını, hatta onu daha da arttırdığını her yaştaki insanlara onların seviyesine göre anlatmaktır.)

DÖRDÜNCÜ BASAMAK

Kur'ân-ı Kerim'de "Allah göklerin ve yerin nurudur."[231] buyurulmuştur. Bu âyetten Allah teâlâ'nın doksan dokuz güzel isimlerinden bir tanesinin de

231 -Nur, 35

"Nur" olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu nur, güneşten ve diğer yanıcı maddelerden yansıyan ve maddelerin üzerine yapışan, göz bebeğinden de içeri giren ışık cinsinden değildir. Çünkü nur ismi değişik şeyler için kullanılır.

Bunlardan birincisi, ateşin nurudur. Bu nur, yanıcı maddelerin ürünüdür. Devamlılığı da yanmanın süresiyle sınırlıdır. Ondan sonra sönüp yok olur.

İkincisi, güneşin nurudur. Bu nur, gaz kütlesi olan güneşin yanmasından (ve içindeki atomların parçalanmasından) husule gelir. Mecusiler bu nuru kutsal sayar ve ona ibadet ederler. (Onu temsil etmek için de mabedlerinde devamlı surette ateş bulundururlar.)

Üçüncüsü akıldır. İlk iki nur çeşidi görmeyi sağlarken, akıl bizzat gören ve anlayandır.[232]

Dördüncüsü ilimdir. Çünkü ilim de görmeyi ve anlamayı sağlar. (İmam Şâfiî bir dörtlüğünde şöyle demiştir: "Hafızamın zayıflığını hocama şikâyet ettim. Bana günahları terk etmeyi salık verdi. Ve dedi ki: İlim nurdur, Allah'ın nuru günah işleyene verilmez.)

Beşincisi Kur'ân'dır. Kur'ân en hakikî ilimdir. Bu ilmin nuruyla bütün hakikatler görülür. Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

---

232 -Akıl mâna cinsinden olan şeyleri bizzat, madde cinsinden olan olan şeyleri de gözler vasıtasıyla görür.

"Ey insanlar! Size Rabbinizden bir delil geldi ve Biz size açık bir nur gönderdik."[233]

"Allah'a, Resuluna ve size indirdiğimiz nura iman edin."[234]

"Allah'ın nurunu dilleriyle (uydurdukları yalan ve iftiralarla ve aleyhteki propagandalarla) söndürmek istiyorlar. Fakat, inkârcılar hoşlanmasalar da Allah nurunu tamamlayacaktır."[235]

Altıncısı peygamberdir. Çünkü peygamber, ger-

---

233 -Nisâ, 4. Not: Kur'ân'ın delil olmasının mânası da şudur: Her hangi bir iş ve amel Kur'ân'a göre yapılırsa, o amel Allah tarafından doğru kabul edilir. Ve bir işin doğru olup olmadığı Kur'ân'daki hükmüne göre anlaşılır.

234 -Teğabün, 8

235 -Saf, 8. Not: Allah teâlâ, nurunu tamamlayacağını Peygamberimize va'detmiş ve bu va'dini yerine getirip Kur'ân'ı tamamlamıştır. Son indirilen âyette "Size dininizi tamamladım." derken, bu va'dini gerçekleştirdiğini bildirmiştir. Bazı vâiz ve hatipler, yaptıkları hamasî hitabetlerde, bu âyeti okurlar ve "Allah elbet nurunu tamamlayacaktır." derler. Bunlar, bu sözleriyle Allah teâlâ'ya vermediği bir sözü verdirmiş olurlar. Çünkü bu söz bir kere verilmiş ve yerine de getirilmiştir. Bu söz tekrarlanamaz mı? Elbet tekrarlanabilir. Ama kimlere ve kimler için? Şimdi yeryüzünde bulunan bir buçuk, iki milyar müslümana mı? İnsan bazen şöyle bir temennide bulunmak ister. Keşke şimdi müslümanların sayısı iki milyar değil, on milyon olsaydı da, bunlar gerçek müslümanlar olsalardı. Onlarda İslâmın hak inancı, amel ve ibadeti, ahlâk ve fazileti, samimiyet ve ihlâsı, doğru fikir ve tefekkürü, basiret ve feraseti, birlik, uhuvvet ve tesanüdü bulunsaydı. Fakat, yine de, Allah teâlâ işini hepimizden daha iyi bilir.

çekleri hem gören, hem de gösterendir. Kur'ân-ı Kerim'de, Peygamberimize hitap edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Ey peygamber! Biz seni hakkın şahidi, müjdeleyici ve uyarıcı, kendi emriyle Allah'a davet edici ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik. Sana iman edenlere müjde ver ki, onlar için Allah yanında büyük bir sevap vardır."[236]

Yedincisi, bütün bu nur çeşitlerinden üstün ve hepsinden farklı olan Allah teâlâ'nın zatıdır. Allah teâlâ'nın nur olması da, onun her şeyi engelsiz, perdesiz ve vasıtasız olarak görmesi anlamındadır. Bu anlam, " Allah, göklerde ve yerde olanları bilir.", "Allah kalplerde olanları bilir.", "Allah sır olan ve bundan daha gizli olan şeyleri de bilir." gibi pek çok âyetlerde de seslendirilmiştir.

Nur isminin Allah teâlâ için kullanılması hakikat, diğer şeyler için kullanılması ise mecazdır. Çünkü bu şeyleri nur ve ışık haline getiren, onlarda aydınlık ve aydınlatıcılık vasfı yaratan da O'dur.

Eğer denilse ki, "Onun nurunun misâli, tıpkı cam kafes içinde yanan bir lamba gibidir. Cam kafes inci gibi parlayan bir yıldızı andırır. Lamba, en halis zeytinyağıyla yanar. Bu yağ da ateş gibi parlar. Nurlar üst üste gelmiştir. Allah nuruna dilediği kimseleri hidayet

236 -Ahzâb, 45, 46

eder. Allah, bu şekillerde misâller verir. Allah her şeyi bilendir."[237] âyetindeki nurdan maksat nedir?

Biz de deriz ki, bu nurdan maksat akıldır. Ancak akıl nurunun yanıp parlaması ve hakikatleri görüp anlaması için, mahfazası ve kafesi olan ruhun da bir ölçüde aydınlık ve şeffaf olması lâzımdır. Bunun yanında, akıl fitilinin saf ve hâlis ilim olan ilâhî vahiy ve ilham yağından beslenmesi gerekir. Çünkü şeffaf olmayan ruh, paslı bir cam gibi aklın ışığını boğduğu gibi, ucu yağda olmayan bir fitil de az bir ışıkla yanıp kül olur.

Eğer denilse ki, bir takım sufiler, yukarıdaki âyetten daha değişik mânalar çıkarmışlar ve örneğin nur olan Allah teâlâ'nın kafes durumundaki insan kalbi içinde parladığını söylemişlerdir. Bu anlayışlarını şu şekilde şiir haline de getirmişlerdir:

Kadeh şeffaf, içki şeffaftır
İçki kadehte, kadeh içkide
Sanki içki var da, kadeh yok
Ya da kadeh var, içki yoktur[238]

---

237 -Nur, 35

238 -İçki, Allah teâlâ'nın pis saydığı ve her yönden uzak durulmasını emrettiği bir şeydir. Bu sebeple, mü'minlerin bu maddeye ağızları gibi, dillerini de bulaştırmamaları lâzımdır. Fakat ne yazık ki, kendilerini manevî zevk sahibi zanneden bir takım

Biz de deriz ki, bu anlayış Allah teâlâ'yı eşyanın içine sokmaktır. Mahal ve mekânı bulunmayan Allah teâlâ'yı eşya içine sokmak ise, bütünüyle yanlıştır ve tamamiyle sefihlik ve akılsızlıktır.

Eğer denilse ki, sufilerin "hülûl" ifade eden sözleri meşhurdur. Örneğin, Ebu Yezid Tayfur el-Bestamî[239] şöyle demiştir: "Cübbemin altında Allah'tan başkası yoktur."

Biz de deriz ki, bu sözleri değerlendirmeden önce, hülûl'un ne demek olduğunu açılayalım. Hülûl, bir şeyin diğer bir şeyin içine girmesi, ona karışması ve onunla birleşip bütünleşmesi demektir. Bu ise, iki

---

sufîler ve şairler, bu iğrenç ismi en temiz ve kutsal isimlerle birlikte zikretmiş ve hatta bunları içkiye, içkiyi bunlara benzetmişlerdir. Öyle ki, meselâ bu kabilden bir sufî veya şairin söz, şiir ve divanını sıksan, ondan bir küp içki akar. Şaşkınlık, zevksizlik ve zevzeklik olsa olsa bu kadar olabilir. Ha!.... Birisi çıkıp şöyle diyebilir: "Eleştirdiğin bu yüce himmetli zatlar, içkiden cennetteki içkiyi kasdetmişlerdir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de de bu içkiden bahsedilmiştir." Ben de derim: "Haydi oradan! Allah teâlâ, iki âlemin de Rabbi olduğu için, elbet âhiretteki temiz içkiyi bu dünyadaki kullarına bilgi kabilinden anlatabilir. Fakat siz hâşâ O musunuz ki, O'nun her yaptığını kendinize mübah görüyorsunuz. Hem sonra, Allah teâlâ, cennetteki temiz içkide sarhoşluk, baş dönmesi ve sekr bulunmadığını bildirmiştir. (Vâkıa, 19) Halbuki, siz içkiden bahsederken onun sarhoş ediciliğini, sekrini ve baş dördürmesini anlatıyorsunuz. Sizin bu içkiniz nasıl cennetteki içki olabilir?

239 -Ölümü: 261/804

şeyin en azından bazı yönlerden birbirine benzemesini ve bazı ortak yanlarının bulunmasını gerektirir. Allah teâlâ ise, yaratılan varlıklar cinsinden olmadığı ve onlarla hiçbir ortak yanı bulunmadığı için onlara hülûl etmesi mümkün değildir. Filozoflar, akıl ve ruhları maddî olmayan birer cevher kabul ettikleri için, bunların bile bir şeye hülûl etmediklerini ve bir şeyle terkip oluşturmadıklarını söylemişlerdir. Birer yaratık olan akıl ve ruhlar bile, hülûl ve terkip kabul etmezlerse, bunların da yaratıcısı olan ve ne başka bir şeye, ne de bizzat bunlara benzemeyen Allah teâlâ için hülûl düşünmek çok yanlıştır. Böyle bir inanç akîde yönünden de küfürdür. Ancak Allah teâlâ, zatı itibarıyla her şeyin dışında ve üstünde iken, güç ve tasarrufu açısından her şeyle beraberdir, onun yanındadır ve içindedir. Yukarıdaki söz bu ikinci anlamda söylenmişe, o zaman tevhidin hakikatini ifade etmişlerdir. Çünkü zahirî tevhid, Allah teâlâ dan başka ilâh ve mabud bulunmadığını söylemek, onun hakikati ise, Allah teâlâ'nın güç ve tasarrufuyla her şeyin yanında, içinde ve bütün zerrelerinde olduğuna inanmaktır. Buna işaret edilen Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: "Allah her şeyin üzerinde şahid ve yanında hazırdır."[240]

(Ancak ne bu âyette, ne de Kur'ân-ı Kerim'in diğer âyetlerinde ve hadis-i şeriflerde, Allah teâlâ'nın

---

240 -Büruc, 9;Mücadele, 6;Fussilet, 53

beraberliği yukarıda geçen sözle ifade edilmemiştir. Onun için, söyleyenin niyet ve maksadı hakikî tevhidi anlatmak bile olsa, onu bu türlü bir sözle anlatmaya kalkışmak bid'attır. Bid'at ise, kötü, çirkin ve günahtır. İlâhiyât (Allah teâlâ'nın zat ve sıfatları) ile ilgili olan bazı bid'atlar da küfürdürler. Te'vil yoluna gidilirse, her türlü sözden doğru bir mâna çıkarmak mümkündür. Ancak, bir te'vilin geçerli olabilmesinin bazı şartları ve kuralları vardır. Bu sebeple, geçerli bir te'vil yapabilmek için, bu şartlara ve kurallara uymak lâzımdır. Bu kurallar göz ardı edilirse, o zaman örneğin, yine bu zatın, "Ben kendimi tenzih ederim." sözünden çok yüksek bir tenzih mânası çıkarılabilir. Çünkü, bu sözün mânasının şu olduğu söyleyebilir: "Ben kendimi Allah teâlâ'ya şirk ve ortak tanımaktan tenzih ederim." Bu mâna ise pek tabii ki, doğrudur. Ancak, bu söz açıkça bu mânayı ifade etmediği gibi, onu bu şekilde te'vil etmek de te'vil kurallarına uygun değildir. Bu sebeple, kulağa hoş gelen bu te'vil, geçersiz ve kuralsızdır.

Allah teâlâ, kendisini tenzih etmemizi emrederken, "Rabbinizi tenzih edin." buyurmuş[241], "Ben kendimi tenzih ederim, deyin." dememiştir. Eğer, "Rabbimi tenzih ederim." sözü tevhid ve tenzihi ifade et-

---

241 -"Sübhâne" ile başlayan bütün âyetler buna misâldirler. Ama, isterseniz örnek olarak şu âyetlere bakın: Bakara, 32; Sâffât, 180; İsrâ, 93; Enbiyâ, 22

mekte yetersiz olsaydı ve, "Ben kendimi tenzih ederim." sözü doğru bulunsaydı, kendisi de bize bunu emreder ve önerirdi. Fakat O böyle bir sözü emretmediğine ve önermediğine göre, birilerinin kalkıp, "Allah teâlâ'nın emrettiği tenzih sözü eksiktir. Ben ondan daha mükemmelini buldum." derse, küfre girer. Herkes bilmelidir ki, kimse Allah teâlâ'yı O'ndan ve O'nun Resûlundan daha iyi bir şekilde tenzih edemez. Bunu yapabileceğini söyleyenler hem cahil, hem de Allah teâlâ'ya karşı su-i edep sahibi kimselerdir.)

BEŞİNCİ BASAMAK

İmanın altı rüknünden birisi peygamberlere iman etmektir. Peygamberlere iman ve itaat emenin gerekliliğini ve imanın olmazsa olmaz şartı olduğunu bildiren pek çok âyet-i kerimeler vardır. Biz burada onlardan yalnızca bir kaç tanesini nakletmekle yetineceğiz. Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Allah'a ve O'nun peygamberlerine iman edin. Eğer bunlara iman eder ve emirlerine muhâlefet etmekten sakınırsanız, sizin için büyük bir mükâfât vardır."[242]

"Allah'a ve O'nun peygamberlerine iman eden ve peygamberleri birbirinden ayırmayan (bazılarına

---

242 -Âl-i İmrân, 179

inanıp bazılarını inkâr etmeyen) kimselere Allah mükâfât verecektir."[243]

"Allah'ın peygamberlerini inkâr eden ya da onları birbirinden ayırıp "Bazılarına inanıyoruz, bazılarına inanmıyoruz."diyenler kâfirlerdir. Biz kâfirlere küçültücü azaplar hazırlamışız."[244]

"Allah'a, O'nun peygamberine (Muhammed Aleyhissalatu vesselâm'a) ve size indirdiğimiz nur'a (Kur'ân'a) iman edin."[245]

"Allah'a ve O'nun peygamberine (Muhammed Aleyhissalatu vesselâm'a) itâat edin."[246]

"Allah'a ve Onun peygamberine (Muhammed Aleyhissalatu vesselâm'a) karşı gelenler için cehennem ateşi vardır ve bu kimseler bu ateşte ebedi kalacaklardır."

Peygamberlik, Allah teâlâ'nm bir kuluna vahiy indirip onu diğer kullarını din konusunda irşâd etmek ve bilgilendirmekle görevlendirmesidir. Peygamberlik yedi şart dahilinde gerçekleşir.

1- Zamanın buna elverişli olması. Bu şarta göre, Muhammed Aleyhissalatu vesselâmdan sonra artık peygamberlik yoktur. Çünkü, kendisi son peygamber

---

243 -Nisâ, 152

244 -Nisâ, 150, 151

245 -Tegabün, 8

246 -Tegabün, 12

olduğu için, onunla peygamberlik hitama ermiştir. Bunu bildiren âyet şöyledir: "Muhammed Allah'ın Resulu ve nebîlerin sonuncusudur."[247]

2- Peygamberlik iddia eden zatın mucize göstermesi. (Peygamberin inandırıcı olması için, mucize göstermesi şarttır. Onun için bütün hak peygamberler mucize göstermişlerdir. Mucize göstęrme şartı, şarlatan yalancıların peygamberlik iddiasına kalkışmasını önlemiş ve bu yüce makamı bu aşağılık mahlukların tasallütünden korumuştur. Gerçi, buna rağmen, zaman zaman bazı yalancı peygamberler ortaya çıkmışlardır. Fakat, bunlar aklı başında hiçbir kimseyi inandıramamışlardır. Mucize ise, insan gücünü aşan ve tabiat kanunlarının ötesine geçen olağanüstü iş demektir. Mucize bu olduğu için, peygamberlerin gösterdikleri mucizeleri fizik ve kimya kanunlarıyla izah etmek mümkün değildir. Mucizelere inanmak için on-

---

247 - Ahzâb, 40. Not: Bazı zındıklar, bu âyeti kasıtlı olarak ters mânalandırırlar. Derler ki: Bu âyet, Muhammed Aleyhissalatu vesselâm'ın son nebi olduğunu söylemiştir. O halde, ondan sonra yeni resuller gelebilirler. Bu, gerçeği saptırmak gayretinden başka bir şey değildir. Bütün Arapça lügatler, resul olanın aynı zamanda nebi olduğunu belirtirler. Çünkü, nebi yalnızca vahiy alan anlamında iken, resul, aldığı vahyi tebliğ etmekle de görevli olan nebi anlamındadır. Buna göre, Muhammed Aleyhissalatu vesselâm son nebi ise, o aynı zamanda son resuldür demektir. Fakat eğer âyet, "Muhammed son resuldür." deseydi, o zaman bu peygamberden sonra yeni nebilerin gelmesi için kapı açık bırakılmış olurdu.

ların bu şekilde izah, ispat ve tekrar edilmelerini istemek de yanlıştır. Çünkü, bu şekilde izah, ispat ve tekrar edilebilen bir olay, herkesin yapabildiği bir iştir. Böyle bir işi ise doğru olan peygamber de, bir yalancı da gösterebilir. Ancak, ilim mucizeyi açıklayamazsa da, akıl onun gerekli olduğunu ve onun Allah teâlâ'nın gücüyle meydana gelebileceğini kabul eder.)

3- Mucizeyi gerektiği zaman göstermek. (Bu da mucizenin zamanlama yönüdür. Çünkü bu zamanlama şart koşulmazsa, yalancı bir kimse, kendisiyle alâkalı olmayan bir sebepten dolayı fevkalâde bir olay vuku bulduğu vakit, onu kendine mal edip kendi mucizesi gibi gösterebilir.).

4- Hal ve hareketleriyle davasının hak olduğunu teyid etmek. (Bu şart da, sapık ve günahkârların yalancılığını ortaya çıkarır. Kur'ân-ı Kerim'de bu şarta işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Sizden ücret istemeyen ve davranışlarıyla hidayet üzere oldukları görülen kimselere uyun."[248])

5- Samimî ve ihlâslı olmak. (Riyakârlar, çıkarcılar ve kutsal davaları kendi menfaat, şöhret ve ikballeri için kullanan kalpazanlar peygamber olmak şöyle dursun, orta halli bir mümin bile olamazlar.)

6- Hiç yalan söylememek ve yalancı yüzünü taşımamak. (Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm hicret

---

248 -Yâsin, 21

edip Medine'ye geldiği zaman, bu şehirdeki yahudilerin büyük âlimi Abdullah ibni Selâm onu tetkik etmek maksadıyla yanına gelmiş ve kendisiyle buluşunca hemen şunu söylemiştir: "Biz bu zatı tetkik etmeye geldik. Fakat buna lüzum yoktur. Bu zatın hakikaten peygamber olduğunu anlamak için yüzüne bakmak yeterlidir. Çünkü bu yüz, bir yalancının yüzü olamaz.")

7- Davasını zor şartlarda ve tehlikelere karşı da açıkça tebliğ etmek. (Bu şart da, tatlı su mücahidlerini dışlar. Çünkü bunlar, zor şartlarda deliklere girerler. Ancak ortam müsaid olmaya başlayınca, oltalarını alıp avlanmaya çıkarlar.)

Peygambere vahiy ya melek aracılığıyla, ya da aracısız olarak gelir. Birinci durumda, ilgili melek (genellikle Cebrail aleyhisselâm) ya bir insan suretine girip vahyi getirir, ya kendisini göstermeden onu seslice iletir, ya da onu sessiz bir şekilde peygamberin kalbine ve zihnine yansıtır. İkinci durumda vahyi bizzat Allah teâlâ peygamberin kalp ve zihnine ilham eder veya kendisiyle konuşur. Vahyin iletiş biçimleri şu âyette özetlenmiştir: "Allah bir insanla (bir peygamberle) ancak ona ilham vermek, yahut perde arkasından konuşmak, ya da bir melek gönderip dilediğini ona vahyetmek suretiyle iletişim kurar."[249]

---

249 -Şura, 51. Not: Perde arkasında konuşmaktan maksat, konuşurken peygamber Allah teâlâ'yı görmez, demektir. Bu

Vahyi inkâr eden filozoflar, peygamberlerin üstün yaradılışlı kimseler olduklarını, halka tebliğ ettikleri gerçeklerin de onların üstün olan ruh ve dimağlarının ürünü olduğunu söylemişlerdir. Bu anlamda peygamberlere inanmak onları inkâr etmekten farksızdır. Çünkü peygamberler, tebliğ ettikleri gerçekleri kendi dimağlarından çıkarmadıklarını, bunları kendilerine Allah teâlâ'nın vahiy ve ilham ettiğini açıkça ve ısrarla söylemişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de de şu cümle sık sık tekrarlanmıştır:

"De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim. Ancak bana Allah'ın birliği (ve diğer dinî hakikatler) vahyedildi." Peygamber bunu söylerken, onun vahiy almadığını, şâirler ve mistikler gibi, aklının veya kalbinin ilhamını seslendirdiğini söylemek ona inanmak değil, onu yalanlamak ve yalancı çıkarmaktır.

BİZİM PEYGAMBERİMİZ

Bizim peygamberimiz (aslında bütün beşeriyetin peygamberi) de daha önceki peygamberler gibi, mucizeler göstermiştir. Ancak diğer peygamberlerin mucizeleri kendi zamanlarıyla sınırlı olan (kendi zaman-

---

âyet, Miraçta Allah teâlâ'nın Peygamberimizle yüz yüze görüşmeden konuştuğunu da bildiriyor. Fakat buna rağmen bu mevzu ihtilâf konusu edilmiş ve kimi raviler, peygamberin Allah teâlâ'yı yüz yüze gördüğünü söylemişlerdir.

larında olup biten) mucize türünden iken, bu peygamberin mucizeleri kendi zamanında olup biten mucizelerle bizim zamanımıza kadar gelen ve âhir zamana kadar devam edecek olan mucizeler olmak üzere iki türlüdür. Onun birinci türden olan mucizeleri parmağının işaretiyle ayın yarılması, zehirli olan etin kendisiyle konuşması, mescid'teki kütüğün onun hasretiyle inlemesi, onun duasıyla anında yağmurun yağması (bu olay, defalarca ve çok çarpıcı bir şekilde gerçekleşmiştir), parmaklarının arasından orduları doyuracak miktarda suların akması, az olan yemeği çoğaltması gibi şeylerdir. Onun ikinci ve kalıcı olan mucizeleri ise, Allah teâlâ'nın kendisine vahyi olan Kur'ân-ı Kerim ile onun gelecekle ilgili olarak söylediği sözler ve verdiği doğru haberlerdir.[250]

Biz şimdiki insanlar, onun birinci çeşit mucizelerine şahid olmadık. Bu sebeple bunları ancak doğru kanallardan gelen rivayetlerden öğreniyoruz. Fakat onun ikinci çeşit mucizelerine şahidiz ve onlarla birlikte yaşıyoruz.

Peygamberlik sultanlık değildir. Çünkü onun he-

---

250 -Bu sözler ve haberler arasında âhir zamanla alâkalı olanlar da vardır. Ancak bunlara, Peygamberimize âit olmayan sözler de karıştırılmıştır. Hz. İsa'nın inişi, Mehdi'nin gelişi ve Deccal'ın meydana çıkmasıyla alâkalı sözlerin çoğu uydurmadılar. Bu uydurmaları büyük hadis âlimleri kendi teliflerinde belirtmişlerdir. Fakat, ne yazık ki, yarı okumuşlar bu kitaplardan yararlanamadıkları için sapla samanı karıştırırlar.

defi dünya değil, âhirettir. Sultanlığın hedefi ise dünyadır. Bu sebeple, peygamber din ve âhiret için çalışır ve savaşır. Sultan ise, dünya ve nefis için çalışır ve bunlar için savaşır. Mucize de sihir değildir. Çünkü sihir, gerçekliği olmayan geçici bir hayaldir.[251] Mucize ise, gerçektir. Bir mucize olan Kur'ân-ı Kerim halen de ortadadır. Bu mucizeyi gösteren Peygamberimiz ümmiydi. Okuma yazma öğrenmemiş ve ilimle meşgul olmamıştı. Buna rağmen, öyle bir kitap ortaya getirmiştir ki, kendisinden önce geçenlerin ve kendisinden sonra gelenlerin bütün ilimlerini kapsamış durumdadır. Bu sebeple, bu zatın peygamberliğinde şübhe edenler, önce onun hiçbir tahsil görmediğini düşünsünler, ondan sonra da getirmiş olduğu kitabın kapsadığı çeşitli ilimleri görsünler. Bu ilimler içinde ilim sahiplerinin ilgi duyup üzerinde çalıştıkları her türlü ilimler, ilâhiyât (Allah teâlâ ile ilgili ilim), felsefe, mantık, cedel, hitabet, delil, kıyas ve diğerleri vardır. Bunlara ilâve olarak ibadet, ahlak, teşri' ve kanunlar vardır. Bunlardan her biri de bir çok kollara ve dallara ayrılırlar. Hiç okumamış, kitap ve kalem taşı-

---

251 -Sihirin de hakikat olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ancak bunlar da onun mucize gibi uzun ömürlü olmadığını ve çabuk dağılıp yok olduğunu kabul etmişlerdir. Meselâ, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, bir asayı alıp bir sahâbiye kılıç niyetine vermiş ve o asa gerçekten kılıç olmuş ve peygamberin vefatından sonra da o şekilde devam etmiştir. Halbuki, sihirle yapılan bir şeyin bu şekilde devam ettiği hiç görülmemiştir.

mamış ve kimseden ilim öğrenmemiş bir zatın bütün bu ilimleri en yüksek seviyede açıklayan ve onların usûl ve prensiplerini vaz'eden ve ne lafzında, ne de mânasında bir benzeri daha bulunmayan bu büyük kitabı ortaya çıkarması (ve bu kitabın geçen asırlar içinde kaybolmaması, hiçbir değişikliğe uğramaması ve zaman içinde ilimlerin inkişafına ve bir çok yönden değişmesine rağmen onda hiçbir hatasının bulunamaması), onun kâinâtın büyük yaratıcısı tarafından gönderilen ve böyle bir mucize ile desteklenen hak bir peygamber olduğunu matematik bir kati'iyetle ve kesin bir şekilde ispat eder. Çünkü bu zatın bütün güçlü muarızları (bunların başında Arapların şâir ve edipleriyle yahudilerin âlim ve bilginleri vardı.) onun getirdiği Kur'ân'ın yalnızca lafzı, nazmı (dizimi) ve üslubuyla bile baş edememişler ve onunkine yakın bir üslupla bir söz ortaya koyamamışlardır. Onun kapsadığı manalara ise hiç kimse muhalefet etme ve karşı koyma niyetiyle yaklaşmayı göze alamamıştır.

Bu gerçek, belli bir zamanla da sınırlı kalmamış, hiç değişmeden günümüze kadar sürüp gelmiştir.

(Örneğin, günümüzde dünya ehli siyaset, hukuk, yönetim gibi konularda oldukça büyük birbirikime sahiptirler. Fakat buna rağmen, çok iyi bildiklerini zannettikleri bu konularda da Kur'ân'ın seviyesine ulaşamamış ve onun tespit ettiği doğruları bulamamışlardır. Bu yüzden de, her gün bir önceki gün yaptıkları hataları tamir etmeye, onarmaya, yeni bir şey-

lerle yamamaya ve önceki hatalardan dolayı ortaya çıkan zarar ve ziyanın acılarını insanlara çektirmeye devam edip gidiyorlar.)

Bütün bu gerçeklere rağmen, bu kitabın kâinât sahibinin muhit olan (bütün şeyleri, bütün zaman ve zeminleri kapsayan) ilminin bir ürünü olduğunu anlamakta sıkıntı çekenler, bilsinler ki, bu kitabın sahibi ve Rabbi, her şeye hükmeden ve her işe gücü yeten kudret ve gazabıyla onların kalplerini ve dimağlarını mühürlemiştir.

"De ki: Bu kitabı göklerde ve yerde olan sırları ve en gizli şeyleri de bilen Allah indirmiştir."[252]

"Allah bu kitabı kendi ilminden göndermiştir."[253]

"Kulumuza gönderdiğimiz bu kitapta şübheniz varsa, onun bir suresinin (toplamı 114 suredir) dengini getirin, bu konuda size yardım edebileceklerin hepsini de yardıma çağırın. Bunu yapamadığınız takdirde -ki yapamayacaksınız- o zaman, inkârcılar için hazırlanmış ve yakıtı insanla taşlar olan bir ateşten sakının."[254]

(**Suâl:** Daha önceki semâvî dinlere iman etmiş kimselerin (yahudi, hıristiyan ve sâbiilerin) de bu son peygambere iman etmeleri zorunlu mudur?

---

252 -Furkan, 6

253 -Nisa, 166

254 -Bakara, 24

Cevâp: Evet, kendi döneminden kıyametin kopacağı zamana kadar gelip geçen bütün insanların ve milletlerin ona iman etmeleri ve ona uymaları zorunludur. Çünkü o, bütün beşeriyete gönderilmiş bir peygamberdir. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de, ona hitaben şöyle buyurulmuştur:

"De ki: Ey insanlar! Ben hepinize gönderilmiş bir Allah elçisiyim. O Allah ki, göklerin ve yerin mülkiyeti O'na âittir; O'ndan başka ilâh yoktur ; dirilten ve öldüren O'dur. Hidayet bulmak için, Allah'a ve O'nun ümmî olan bu peygamberine iman edin ve ona uyun."[255]

"Biz seni bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."[256]

"Biz seni bütün âlemlere rahmet olarak gönderdik."[257]

Nass olup mânaları açık olan bu üç âyet-i kerime, diğer emsali ile birlikte, Muhammed aleyhissalatu vesselâm'ın bütün insanlara gönderilmiş bir peygamber olduğunu, bu sebeple, rahmet ve hidayet bulmaları için bütün bunların ona iman edip uymaları gerektiğini bildirmişlerdir. Hal bu olunca, hangi millet

---

255 -A'râf, 158
256 -Sebe', 28
257 -Enbiyâ, 107

ve dinden olursa olsun, bir kimse ona iman etmez ve onu kendisine peygamber ve din kılavuzu edinmezse, küfür üzerine olur ve kâfir olarak ölüp ebediyyen cehennemde kalır. Esasen yalnız ona değil, Kur'ân-ı Kerim'de isimleri zikredilen peygamberlerden her hangi birine iman etmeyen de kâfir olur. Bunu da açıkça bildiren bir çok âyetler vardır. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

"Allah ve resûllerine birlikte iman etmeyen, Allah'a iman edip resûllerine iman etmeyen veya peygamberleri birbirinden ayırıp bir kısmına iman edip bir kısmına iman etmeyen kimseler gerçek kâfirlerdir. Biz kâfirlere ihanet edici bir azap hazırlamışız. Allah ve resûllerine iman edip bunları birbirinden ayırmayanlar için de hakkettikleri mükâfâtı hazırlamışız."[258]

Mesele bu kadar açık ve kat'î iken, bazı kimseler inançsızlıklarından, bazıları da cehaletlerinden dolayı bir âyet-i kerimeye takılmışlar ve ondan çıkardıkları veya anladıkları yanlış bir mâna ile yahudi ve hıristiyanların da cennete gideceklerini söylerler. Kur'ân-ı Kerim'in genel icâz üslubuna uygun bir tarzda vârid olan âyet şöyledir: "İman edenler ve yahudilerden, hıristiyanlardan ve sâbiilerden Allah'a ve âhiret gününe iman eden ve salih amel işleyenler için Rableri yanında hak ettikleri mükâfâtları vardır. Onlar için korku

---

258 -Nisâ, 150-152

yoktur ve onlar üzülmezler."[259] Bu âyetin burada zikredilebilecek iki doğru mânası vardır.

Birincisi şudur: "Şimdi müslüman olanlarla İslâmdan evvelki dönemde o zamanlar hak olan dinlere iman eden ve salih amel işleyenler için mükâfât vardır."

İkincisi de şudur: "Şimdi müslüman olanlarla daha önceki dinlere mensup iken müslümanlığı kabul eden ve bu yeni dine göre iman edip salih amel işleyen kimseler için mükâfât vardır."

Görüldüğü gibi, bu âyette de ne inançsızların ve misyonerlerin, ne de cahil bir takım kimselerin anladıkları veya anlamak istedikleri mâna mevcut değildir. O halde, hıristiyan ve yahudilerin de cennete gidebileceğini söylemenin hiçbir delili yoktur.

Aksine, Kur'ân-ı Kerim'in onlarca âyeti (hadis-i şerifleri de söylemeyelim) bunların yeni din olan İslâma ve onun peygamberine iman edip uymadıkları takdirde kâfir olup cehennemde ebedî kalacaklarını bildirmişlerdir. Kaziye-i muhkeme durumundaki bu gerçeğe ters düşen bir iddia ileri sürenler, yahudi ve hıristiyanlarla birlikte küfre girer ve onlarla beraber cehennemde ebediyyen yanarlar. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in değil onlarca âyetinin ifade ettiği bir hakikati, bir tek âyetinin mânasını inkâr eden, onu kabul etmeyen, içi-

---

259 -Bakara, 62

ne sindirmeyen, aksini temenni ve arzu eden, hak ve gerçek olduğunu söylemekte tereddüt eden, çekingen davranan bir kimse de kâfir olur. Bu husus bütün İslâm âlimleri arasında ittifak ve icmâ halindedir.

Ancak, yahudi ve hıristiyanların müslüman olmadıkça kâfir olduklarını ve cehennemde ebedî kalacaklarını söylemek, mücerret inançlarından dolayı onlara düşmanlık etmeyi ve onlarla savaşmayı gerektirmez. Çünkü Kur'ân-ı Kerim, bunların âhiretteki durumlarını bu suretle ortaya koyarken, bir taraftan da onlara diğer müşrik ve maddecilere göre daha yumuşak davranılmasını ve onlar İslâma ve müslümanlara zulüm ve haksızlık yapmadıkları takdirde kendileriyle sulh ve barış halinde yaşanılmasını da emir ve tavsiye etmiştir.[260])

ALTINCI BASAMAK

Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri ve Allah Resulünün hadisleri talep ve haber olmak üzere iki kısımdırlar. Talep, emretmek veya nehyetmektir. Haber ise geçmiş zamanda olan hadiseleri anlatmak ve gelecek zamanda olanları bildirmektir. Gelecekte olanlar da dünyada olanlar ile âhirette olanlar olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde âhirette

260 -Ankebut, 46; Âl-i İmrân, 64; Enfâl, 61

olan işler çok geniş bir biçimde anlatılmış ve âhiret konusunda merak edilebilen bütün hususlar aydınlığa kavuşturulmuştur. Bunlarda (Kur'ân ve hadiste), dünyada olacak işler hakkında da çok bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler, bazen keşfedilecek yeni ilimlere, bazen de önemli hadiselere müteallik tir.

Kıyâmetin kopması da hakkında bilgi verilen bu önemli hadiselerdendir. Hatta o, dünyada olan bütün hadiselerin en önemlisidir. Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler, bu en büyük hadiseyi beşeriyetin gündemine taşımış ve ölüm gibi, onun da günlük hayat içinde düşünülmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Ancak bu hassas konu spekülasyonlara, aldatma ve istismarlara da müsait olduğu için, kıyametin ne zaman kopacağı hususunda Allah teâlâ dan başka hiç kimsenin ilim ve bilgisi bulunmadığı da önemle vurgulanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'den anlaşıldığına göre, bu bilgi peygamberden de esirgenmiştir. Çünkü bir âyet şöyledir: "Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: Bunun bilgisi yalnızca Rabbimin yanındadır. O, kıyameti istediği zaman koparacaktır. Kıyamet göklerde de, yerde de ağır bir hadisedir. O, size ansızın gelecektir."[261]

Nitekim Cebrail Aleyhisselâm da bunu bilmemiş ve meşhur Cibril hadisinde geçtiği gibi, peygambere

---

261 -A'râf, 187

sormuştur. Peygamber ise ona şu karşılığı vermiştir: "Bunu sen bilmediğin gibi, ben de bilmiyorum."

Kur'ân'da olan ve Allah Resûlünden tevatür yoluyla gelen bütün sözler[262] şübhesiz haktırlar ve yakîn (kesin bilgi ve inanç) ifade ederler. Bu sözlerin bir kısmı mâna itibarıyla çok açık oldukları için te'vil edilmezler.[263] Bir kısmı ise mâna yönünden bu kadar açık olmadıkları için te'vil edilebilirler. Bu sebeple, bu türlü sözleri usul ve kurallarına uygun olarak te'vil edenler yanlış bir iş yapmış olmazlar. Ancak, bir sözü te'vil ederken te'vil kurallarına uymayanlar veya te'vil edilmemesi gereken sözleri te'vil etmeye kalkışanlar, Allah ve Resûlünün sözlerine inanmamış ve onları kasıtlı olarak bozmaya kalkışmış olurlar. Böyle bir

---

262 -Allah Resûlünden bize gelen sözler ya tevatür, ya şöhret veya haber-i vahid yoluyla gelmişlerdir. Bir sözün tevatürle gelmesi, yalan söylemeleri veya yanılmaları aklen mümkün olmayan büyük bir kalabalığın ve çok sayıda râvinin görgü şahidi sıfatıyla o sözü rivayet etmeleri ve nakletmeleridir. Bu yolla gelen bir söz ve hadis kesinlik ifade eder. Şöhrette, rivâyet ve nakledenlerin sayısı tevâtürdeki sayıdan biraz daha azdır. Haber-i vahid'te ise rivayet ve nakleden bir kişidir. Fakat bazen bir kişi büyük bir kalabalıktan da daha güven verici olabilir. Onun için, bu türlü haber-i vahidler de kesin bilgi verirler. Hanefî mezhebinin fakîhleri haber-i vâhidi akîde konusunda delil saymamışlardır. Fakat diğer mezheplerin fakîhleri sahih olan haber-i vâhidleri bu konuda da delil saymışlardır. Çoğu âlimlerin görüşü de bu yöndedir.

263 -Bu türlü sözlere nass denir. Nasslar te'vil edilemezler.

hareket ise küfürdür. Bazı kimseleri bu küfre iten sebep, zındıklık ve inançsızlıklarıdır. Dinî nassları açıkça inkâr etmekte sakınca gören bu insanlar, onları tutarsız te'villerle bozmaya ve maksadından uzaklaştırmaya kalkışırlar. Bazıları da âyet ve hadislerden kendi fikir ve görüşlerini teyid eden bir mâna çıkarmak için onları te'vil edip bozarlar.

Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde ruh, cesedlerin haşri, cennet ve cehennem bahisleri de önemli yer tutarlar. Biz ruh bahsini daha önce bir nebze açıkladık. Şimdi de diğer iki mesele üzerinde duracağız.

Allah teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de, "Biz insanları birinci sefer (dünyada) nasıl yarattıksa, ikinci sefer (âhirette de) öyle iâde edeceğiz. Bunu söz vermişiz. Bu sözümüzü kesinlikle yerine getireceğiz."[264] buyurmuştur. Bu âyet, ruhla birlikte cesedin de diriltileceğine dair bir nasstır (te'vil edilemeyen açık bir sözdür). Çünkü birinci yaratılış ruh ve cesedin birlikteliği ile olmuştur. Öyle ise, ikinci yaratılış da böyle olacaktır. Bu mâna şu iki âyette de açık bir şekilde tekrarlanmıştır:

"İnkârcı, "Bu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" dedi. De ki: Onları ilkin kim yarattıysa, o diriltecektir."[265]

"Allah sizi topraktan yarattı. Ölünce tekrar topra-

---

264 -Enbiyâ, 104

265 -Yâsin, 78, 79

ğa çevirir. Sonra tekrar topraktan çıkarır."[266] Bu âyetlerde geçen kemikler ve toprak ruh için değil, ceset için söz konusudurlar. Bu ve benzeri âyet-i kerimeler, ruhlarla birlikte cesedlerin de iâde edileceğini, ruhların cesedlere sokulup o şekilde haşredileceklerini bildirdikleri için bu mesele te'vil ve tartışma kaldırmaz. Buna rağmen, bunu tartışma konusu yapanlar ve ruhların tek başlarına diriltileceğini söyleyenler Allah ve Resûlunun verdikleri habere inanmamış olurlar.

Haşir ve ikinci diriliş konusunda ikisi yanlış ve birisi doğru olan üç görüş ve inanış vardır. Yanlış olan görüşlerden birisi, haşir ve dirilişin hiç olmayacağıdır. Bu görüş sahiplerine göre, ruhlar da cesedlerle birlikte ölüp yok olurlar (veya başka canlılara geçerler.) Kur'ân-ı Kerim'de bu inkârcı görüş şiddetle reddedilmiş ve haşrin varlığı çeşitli delillerle ispatlanmıştır. Örneğin şöyle buyurulmuştur:

"İnkârcılar, diriltilmeyeceklerini söylüyorlar. Onlara de ki: Rabbime yemin ederim, diriltileceksiniz. Ondan sonra da, size yaptıklarınızın karşılığı verilecektir. Bunu yapmak Allah için çok kolaydır."[267]

"Biz sizi aşamalardan geçirerek yarattık. Bundan sonra öleceksiniz. Öldükten sonra da kıyamet gününde diriltileceksiniz."[268]

---

266 -Nuh, 17, 18

267 -Tegabün, 7

268 -Müminûn, 14-16

"İnsan atılan bir meni değil miydi? Sonra bir parça et haline geldi. Biz onu şekillendirip insan haline getirdik. Ve ondan erkek ve kadın çıkardık. İnsanları bu şekilde yaratan, onların ölülerini diriltemez mi?"[269]

"Allah'ın yeryüzündeki rahmet eserlerine bak. Gör ki, O ölmüş olan toprağı (ve onunla birlikte çeşitli bitki türlerini, ağaçları ve hayvanları) nasıl diriltiyor? Toprağı (ve bu şeyleri) bu şekilde dirilten, ölüleri de diriltecektir. O her şeye kadirdir."[270]

"Sûr'a üfürülünce, ölüler, (hesap vermek üzere) Rablerinin huzuruna çıkmak için, çarçabuk mezarlarından dışarı fırlarlar. İnkârcılar korku ve şaşkınlık içinde, "Bizi kim diriltip mezarımızdan çıkardı?" diye sorarken, mü'minler, "Bu, Rabbimizin bize va'detti gündür. Bunu peygamberler de haber vermiş ve doğru söylemişlerdi." derler."[271]

Yanlış olan görüş ve inançlardan ikincisi, haşir ve dirilişin yalnızca ruhlar için olacağı, cesedlerin haşredilmeyeceğidir. Bu görüş sahiplerine göre, cesedler öldükten sonra ebediyyen yok olurlar. Onun için de, âhirette yalnızca ruhlar var olacaklardır. Kur'ân-ı Kerim'de bu görüş de kesin bir dille reddedilmiş ve dirilişin ruh ve ceset birlikteliği ile olacağını bildirmiş-

---

269 -Kıyamet, 37-40

270 -Rûm, 50

271 -Yâsin, 51, 52

tir. Yukarıda geçen üç âyet-i kerime de bu gerçeği açıklamak sadedinde zikredilmişlerdir.

Doğru olan görüş ve inanç ise, dünyaya gelişin ve buradaki hayatın ruh ve cesedin birlikteliği ile olduğu gibi, âhirete gidişin ve oradaki hayatın da bu ikisinin birlikteliği ile olacağıdır. Bunu açıkça bildiren âyetlerden bir tanesi de şöyledir: "Allah sizi ilkin nasıl yarattıysa, O'na o şekilde döneceksiniz."[272]

Ruhların da ölüp yok olduğunu söyleyenler maddeci ve inkârcı filozoflardır. Yalnız ruhların dirileceğini söyleyenler ise, Allah teâlâ'ya ve âhirete inanan filozoflardır. Bazı müslüman filozoflar ve felsefeci sufiler de bunların içinde yer almışlardır.[273] Bunlar yanlış olan bu görüşü savunurken, delil olarak şunu söylemişlerdir: "Bazen bir insanın cesedi başka birisi tarafından yenilir ve[274] böylece yenilen ceset yiyenin vücuduna karışır. Bu durumda, birinci ceset diriltilirse, ikincisi eksik kalır;ikincisi diriltilirse birinci bulunmaz." Biz de bunlara diyoruz ki, ileri sürdüğünüz bu delil geçersizdir. Çünkü, diriltileceği bildirilen cese-

---

272 -A'râf, 29

273 -İmam Gazalî, bazı kitaplarında yalnızca ruhların haşredileceğini söyleyen müslüman filozofları tekfir etmiştir. Doğru da yapmıştır. Çünkü bu filozoflar bunu söylemekle Kur'ân-ı Kerim'in açık beyanlarını hiçe saymış veya inkâr etmişlerdir. Bu ise küfürdür.

274 -Yamyamlar insan cesedi de yerler.

din dünyadaki cesedin aynısı olması şart değildir. Önemli olan, ruhun çıplak ve yalın kalmaması, lezzet alması veya azap çekmesi için üstünde bir cesedin bulunmasıdır. Kur'ân-ı Kerim'deki, "Onlar orada yeni bir yaratılış libası içinde olurlar." Veya, "Yeni bir yaratılış giyerler." âyeti de ruhlara giydirilen cesedin yeni yaratılan bir ceset olduğunu açıklamıştır.[275] Filozoflara göre, semavî cisimler (yıldızlar), meleklerin cesedleridir. Allah teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de bu semavî cisimlerin de değiştirileceğini bildirmiş ve şöyle buyurmuştur:

"O gün yer başka bir yerle, gökler de başka göklerle değiştirilecektir. Ve onlar (bu her şeyiyle yeni olan âlemde) tek ve kahredici olan Allah'ın huzuruna çıkarlar."[276] Filozofların anlayışlarına göre meleklerin cesedleri olan gökler ve semavî cisimler değişecekse, insanların cesedleri niçin değişmesin? Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da, diriltilen cesedlerin yeni cesedler olduğunu şu sözüyle bildirmiştir:

"Allah teâlâ, ikinci dirilişi gerçekleştirmek isteyince, bir yağmur yağdırır ve bu yağmurun karıştığı topraktan cesedleri bitki gibi yaratır." (Bitkiler ise, her bahar faslında daha öncekilerin aynısı olarak değil, benzerleri olarak yaratılırlar.)

---

275 -Kaf, 15. Not: Yukarıdaki âyet, " Onlar yeni bir yaratılışa karşı şübhe içindedirler." şeklinde de tefsir edilmiştir.

276 -İbrahim, 48

Cesedlerin diriltileceğini inkâr edenler, bu inkârın tabiî bir sonucu olarak cennet ve cehennemin de olmayacağını veya en azından buralardaki lezzet ve azapların yalnızca ruhlarla duyulan manevî şeyler olduklarını söylemişlerdir. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim hem cennet ve cehennemin mevcut olduklarını, hem de bu yerlerdeki lezzet ve azapların cesetlerde de duyulduğunu pek çok âyetlerde bildirmiştir. Bunlardan birkaç tanesi şöyledir:

"Onlar (cennette), mücevherlerle işlenmiş koltuklarda karşılıklı olarak otururlar. Ebediyyen genç kalan hizmetçiler, onlara akıl gidermeyen ve baş ağrısı yapmayan içki çeşitlerini, beğendikleri meyve türlerini ve canlarının çektiği kuş etlerini getirirler. Onlar için (cennette), el değmemiş inci gibi güzel gözlü huriler de vardır. Bütün bunlar dünyadaki amellerinin karşılığıdır."[277]

"Küfür ve günahlardan sakınanlar ağaçların gölgelerinde, pınarların başlarında ve hoşlandıkları meyvelerin arasında olacaklardır. (Ve onlara şöyle denilecektir:) "Dünyadaki amellerinizden dolayı afiyetle yiyip için!" Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız."[278]

"Takva sahiplerine va'dedilen cennet benzersizdir. Orada pınar suyu ırmakları, yeni sağılmış süt ır-

---

277 -Vakıa, 17-24

278 -Mürselât, 41-45

makları, içenlere yalnızca lezzet veren içki ırmakları ve süzülmüş bal ırmakları vardır. Orada bu kimseler için her türlü meyveler bulunur. Rableri de onları bağışlamıştır. Bunlar, ateşte ebedî olup kaynar su içirilen ve bu suyla barsakları parçalanan kimseler gibi midirler?"[279]

"Âyetlerimizi inkâr edenleri ateşe atacağız. Ateşte ciltleri pişip döküldükçe, azabı duymaları için onlara yeni ciltler yaratırız. Allah güçlü ve hikmet sahibidir."[280]

"Dini ve âhireti inkâr edip sefihçe yaşayanların vay haline! Bunlar o gün hayvan sürüleri gibi cehennem ateşine sürülürler. (Orada yanıp çığlıklar atınca da) onlara, "Bu, inkâr ettiğiniz cehennem ateşidir." denir."[281]

(Bazı kimseler de reenkarnasyon'a inanırlar. Bunlara göre, ruh ölen bir cesetten çıkınca mükâfât veya ceza görmek üzere âhirete gitmez;yine bu dünyada kalarak başka bir cesede geçer. Hiçbir aklî ve ilmî delili bulunmayan bu inanç, eski ilkel dinlerden kalmış bir hurafeden ibarettir. Bunun hurafe olduğunu şu durumlar da gösterirler:

1-Allah teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de her türlü yaratı-

---

279 -Muhammed, 15
280 -Nisâ, 56
281 -Zâriyât, 12-14

lış biçimlerimden, ölümden, kabirden, haşir ve kıyametten, cennet ve cehennemden genişçe bahsettiği halde, reenkarnasyon diye bir olaydan hiç bahsetmemiştir. Bu da Allah teâlâ'nın tasarrufları arasında böyle bir olayın mevcut olmadığını ifade eder.

2-Enkarnasyon olayını gerçekleştiren başka bir ilâh da yoktur. Çünkü bu âlemde Allah teâlâ'dan başka tasarruf sahibi bir ilâhın bulunmadığı çeşitli delillerle sabit olmuştur. Varlığının pek çok delilleri bulunduğu halde Allah teâlâ'yı inkâr edip varlığına dair hiçbir delil, emâre ve işâret bulunmayan başka bir ilâha inanmak ise şaşkınlığın en çarpıcı türüdür.

3- Bu olay kendiliğinden de gerçekleşemez. Çünkü o basit bir olay değildir. Her gün meydana gelen yüz binlerce ölüm hadisesinde ruhların bir cesetten çıkıp başka bir cesede geçmeleri, tıpkı her gün yüz binlerce insanı askere alıp orduya yerleştirmek ve aynı ordudan yüz binlerce askeri terhis edip ayırmak gibi düzen, disiplin, hesap, kuvvet ve kanun gerektiren bir iştir. Bu şeylerin de kendiliğinden olması mümkün değildir.

4-Ruhlar ilk cesetlerinde olgunlaştıktan sonra bir daha çocuklaşamazlar. Bu sebeple, büyüklerin ruhları, yeni doğan bebeklerde bebekleşemez.

5-Hayvanlarda insanlardaki ruh yoktur. Bu yüzden, bunlardan birinden ötekine ruh geçemez.

6-Ruhların geçişi gerçek olsaydı, o zaman bu ola-

yı yaşayan bütün insanların eski hayatlarını net bir şekilde hatırlamaları ve anlatmaları gerekirdi. Böyle kapsamlı ve şümullü bir olay, trilyonlarca insanın içinden üç beş kişinin hayal meyal bir şeyler hatırlar gibi olmaları veya bir şeyler uydurup anlatmalarıyla sabit olmaz.

Gerçek şudur ki, Allah teâlâ'nın varlığına inanmayanlar, nasıl ki, mecburiyetten sahte ilâhlar icad edip onlara inanmışlarsa, âhiretin varlığına inanmayanlar da bu inancın kalplerinde boş kalan yerini böyle ipe sapa gelmez bir hurafe ile kapatmaya çalışmışlardır. Hâlen de olay bundan ibarettir.)

YEDİNCİ BASAMAK

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Her canlı ölümü tadacaktır. Amellerinizin karşılığı âhirette verilecektir. Orada kim cehennemden uzaklaştırılır ve cennete konursa, gerçekten kurtulmuş ve kazanca ermiş olur."[282]

"Her canlı ölümü tadacaktır. Ondan sonra bize getirileceksiniz ve biz iman edip salih amel işleyenleri altından ırmaklar akan köşklere ebedî kalmak üzere yerleştireceğiz. Amel edenlerin mükâfatı ne güzeldir!"[283]

---

282 -Âl-i İmrân, 185

283 -Ankebut, 58

"Biz senden önce hiçbir insana ebediyet vermedik.[284] Bu itibarla, sen ölürsen, muârızların dünyada ebedî mi kalacaklardır? Hayır! Herkes ölümü tadacaktır. Bu arada biz sizi hoşa giden ve gitmeyen şeylerle imtihan edip sınayacağız. Sonra bize getirileceksiniz."[285]

"Sen öleceksin, muarızların da öleceklerdir. Sonra kıyamet gününde Rabbinizin yanında birbirinizle davalaşacaksınız."[286]

"Dünya üzerinde olan insanların hepsi ölümlüdür. Ölümsüz olan, yalnızca azamet ve yücelik sahibi olan Rabbinin zatıdır."[287]

"Allah'tan başka bir şeyi ilâh edinip ona tapma. Çünkü Allah'tan başka hak ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey helâk olmaya (ölmeye) mahkûmdur. Hüküm Allah'ındır ve O'na götürüleceksiniz."[288]

---

284 -Bu âyet-i kerime, Peygamberimizden önce dünyaya gelen hiç bir insanın normal bir ömür süresinin dışında yaşamaya devam etmediğini, eski dönemlerden hâlâ hayatta olan hiç kimsenin bulunmadığını açıkça bildirmiştir. Nass olan bu âyete göre, Hızır, İlyas ve İsa gibi şahsiyetler de vefat etmişlerdir. Bu zatların şimdi de hayatta olduklarını bildiren bazı rivâyetler varsa da, bu rivâyetler Kur'ân'ın açık nassı karşısında hükümsüzdürler.

285 -Enbiyâ, 35

286 -Zümer, 31

287 -Rahmân, 26, 27

288 -Kasas, 88

Bu âyetler gibi, müşâhede ve hayat gerçeği de ölümün hak olduğunu ve herkesin (her canlının) mutlak surette öleceğini göstermiştir. Bu sebeple, ölümün hak olup olmadığı konusunda şüphe ve tartışma yoktur. Bunun yerine, ölümün ne olduğu tartışılmıştır. Ruh ve ebediyeti inkâr edenler, ölümün fizikî ve biyolojik bir olay olduğunu, cesedin sağlık ve gücünü kaybetmesi üzerine, bütünlüğünün bozulması ve bunu takip eden dağılma ve parçalanma hali olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ruh ve ebediyeti kabul edenler ise, ölümün (insan ölümünün) ruh ve bedenin birbirinden ayrılması olayı olduğunu söylemişlerdir. Dinin görüşü de budur. Ölüm, bir anlamda eskiyen elbiseyi çıkarıp atmak veya yıkılan evden dışarı çıkmak gibi bir olaydır. Ancak bu olay, kendiliğinden oluşmaz, ona nezaret eden görevli melekler tarafından gerçekleştirilir. Bunu bildiren bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur:

"Allah, kulları üzerinde hâkim ve galip olandır. Size koruyucu melekler gönderen (sizi bunlarla koruyan) O'dur. Birinizin eceli geldiği zaman onun canını da görevli meleklerimiz alırlar. Bunlar, bu konuda bir yanlışlık yapmazlar. Ondan sonra, ölenler gerçek yaratıcıları ve Rableri olan Allah'a getirilirler. Bilin ki, kulları üzerinde hüküm yalnızca O'na âittir ve O, hükümleri en çabuk verendir."[289] Allah teâlâ, ölümü ya-

289 -En'âm, 61, 62

rattığı gibi, canlıyı ölüme götüren sebepleri de yaratmıştır. Ve O, ölüm gibi, sebeplerini de melekler vasıtasıyla vücuda getirir. Bu sebepler hüzün, keder gibi yıkıcı iç etkenlerle vücut mekanizmasını bozan dış etkenlerdir.

Ölümün insan için yükselme mi, alçalma mı olduğu meselesi de tartışılmıştır. Ancak, bu sorunun cevabını mücerret ölüm olayında aramak yanlıştır. Çünkü ölüm herkes için aynı şey değildir. O, kişinin ruhî ve dinî seviyesine göre değişkenlik gösterir.

Bu sebepten dolayı, ölümün gerçekleşme tarzı Kur'ân-ı Kerim'de farklı kesimler için farklı ifadelerle anlatılmıştır.

Örneğin bir âyette şöyle buyurulmuştur:

"Rabbimiz Allah'tır, diyen, ondan sonra da istikamet ve doğruluk çizgisinde yürüyen kimselerin üzerine (ölüm anında) melekler inerler ve onlara: "Korkmayın, üzülmeyin ve size va'dedilen cennetle müjdelenip sevinin. Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarınızız. Size cennette canınızın istediği her nimet vardır ve sizin için orada istediğiniz her şey mevcuttur." derler."[290]

Diğer bir âyette ise şöyle buyurulmuştur:

"Meleklerin inkârcıların canlarını nasıl aldıklarını görebilseydin! Bunların yüzlerine ve kıçlarına

---

290 -Fussılet, 30, 31

vurur ve onlara, "Ateş azabını tadın!" diye bağırırlar."[291]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da müteaddit hadislerinde ölümün mümin, kâfir, iyi ve kötü insanlar için farklı şekil ve mahiyetlerde gerçekleştiğini bildirmiş ve bunları açık açık anlatmıştır.

Ancak insanın dünyadaki yaratılış seyrine bakılırsa, onun devamlı surette yükselme halinde olduğu görülür. Çünkü o önce topraktır. Sonra bir damla su haline gelir. Sonra rahimde kan pıhtısı, et parçası ve cenin haline gelir. Bundan sonra, rahimden daha geniş olan bu dünyaya gelir ve gittikçe güç ve kuvveti artarak büyür. (Yaklaşık kırk kırk beş yaşından sonra) fizikî gücü azalsa da, buna mukabil, aklî melekeleri, tecrübeleri ve bilgi birikimi artmaya devam eder.[292]

---

291 -Enfâl, 50. Not. Muhammed suresi, 27 ve 28 nci âyetlerde de şöyle buyurulmuştur: "Melekler onların canlarını alırken yüzlerine ve kıçlarına vurduklarında halleri ne olacak? Onlar bunu hak etmişlerdir. Çünkü Allah'ın hoşlanmadığı şeyleri yapmışlar ve O'nun rızasını gözetmemişlerdir. Bu sebeple, O bunların iyi amellerini de yakıp boşa çıkarmıştır." Meleklerin bu kimselerin yüzlerine ve kıçlarına vurmaları ölüm anında da olabilir, ölümü hemen takip eden saniyelerde azaba sürülmeleri anında da olabilir. Bu âyetler, Bedir savaşı üzerine indirilmişlerdir. Buna bakılırsa, meleklerin savaş meydanında da bazı müşrikleri kırbaçladıkları söylenebilir.

292 -Bazı insanların ihtiyarlık döneminde zihnî melekelerini de kaybetmesi ender ve istisnaî bir vak'adır. İstisnalar ise kaideleri bozmazlar. Çünkü hüküm ekseriyete göredir.

Allah teâlâ tarafından konulan ve yürütülen bu gelişme kanununa bakılırsa, ölümün de insan için bir yükselme olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ölüm ceninin dar ve karanlık olan rahimden geniş ve aydınlık olan dünyaya gelişine benzer. Onun için, şayet rahimde ceninle beraber şuurlu varlıklar bulunsalardı, onun rahimden çıkıp dünyaya geliş olayını da ölüm olarak değerlendirirlerdi. Halbuki gördüğümüz gibi, rahimde ölüm zannedilen bu olay, gerçekte bir doğuş ve yükseliş olayıdır. (Ancak, ölüm ile doğum zahirde birbirine benzeseler de, gaye itibarıyla birbirinden farklıdırlar. Çünkü doğmak, amel etmek için, ölmek ise, yapılan amelin karşılığını almak içindir.)

Ölüm insan için yükselme bile olsa, dünyaya karşı duyulan ülfet ve muhabbet, onun istenmemesine, ondan korkulmasına, vukuunun yaklaşması halinde de üzüntü ve elem duyulmasına sebep olmuştur. Din, bu olumsuzluklara sebep olan dünya ülfet ve muhabbetini azaltmak için, bütün ilgi ve alakanın dünya üzerine teksif edilmemesini, dünya hayatını yaşarken âhiret hayatının da unutulmamasını, istek ve beklentilerin hiç olmazsa bir kısmının ölüm sonrasına yönlendirilmesini emir, tavsiye ve telkin etmiştir. Bu cümleden olarak, şeytan, nefis ve ham hislerin dünya hayatını süsleyip göz ve gönülde büyütmelerine karşı, Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şerifler onun (dünya hayatının) üzerindeki sihir perdesini kaldırmış ve onun gerçek (ve bazı yönleriyle çirkin, değersiz ve önemsiz

olan) mahiyetini ortaya çıkarmışlardır. Örneğin, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Dünya hayatı (oluş ve bitiş tarzıyla) şu olaya benzer: Biz gökten su indiririz ve bu suyla insan ve hayvanların yedikleri türlü bitkiler çıkarırız. Yeryüzü (tarla, bahçe, dağ ve bayırlar) bu bitkileri elbise gibi giyip onlarla süslenir. Bunların sahipleri de artık onları biçip stoklayabileceklerini sanırlar. Fakat tam bu sırada, gece veya gündüz emrimiz (fırtına veya bir âfet) gelir ve bu bitkileri dün hiç yokmuş gibi, silip süpürür. Düşünebilenler için böyle misâller zikrederiz."[293]

"Dünya hayatı, aldanmaya sebep olan kısa ve önemsiz bir meşguliyetten ibarettir."[294]

"De ki: Dünya hayatı az bir şeydir. Takva sahipleri için âhiret hayatı bundan daha hayırlıdır."[295]

"Dünya hayatı oyun ve eğlencedir. Takva sahipleri için âhiret hayatı ondan daha iyidir. Niçin aklınızı kullanmıyorsunuz?"[296]

---

293 -Yunus, 24

294 -Âl-i İmrân, 185

295 -Nisâ, 77

296 -En'âm, 32. Not: "Dünya hayatı oyun ve eğlencedir." sözü hem hakikat, hem de benzetmedir. Onun hakikat oluşu, şundandır: Nefis hesabına yaşanan dünya hayatında asıl ve temel olan, oynamak ve eğlenmektir. Nitekim, gaflet ve dalalet ehli hep eğleniyor ve her şeyden bir eğlenme ve eğlence payı çıkarmaya çalışıyorlar. Dünyanın eğlence türü şeylerle dolup taşma-

"Allah dünyada rızkı bazıları için genişletir, bazıları için de daraltır. İnkârcı ve gafil kimseler rızıkları genişletilince buna sevinirler. Halbuki bu, âhiret ha-

---

sı da bundan dolayıdır. Âhiret hesabına yaşanan hayatta ise asıl ve temel olan çalışmak, üretmek ve yararlı iş yapmaktır. Bu sebeple, bu hayatı yaşayanlar oyun ve eğlencelerden uzaktırlar. Bundan dolayı toplumda birbirinden tamamen farklı iki hayat ve yaşama biçimi ortaya çıkmış ve bu fark bütün işlere yansımıştır. Bundan tabiatiyle çeşitli sorunlar ve sıkıntılar da doğmuştur. Bu çelişkili hal, komşulukta da olumsuz bir durum oluşturmuştur. Ehl-i dünya olan bir komşu sabah gözlerini uykudan açar açmaz televizyon ve eğlence araçlarını açıp ortalığı vaveylaya verir. Bu gürültü ve temaşa gece yarılarına kadar fasılasız devam eder ve ertesi gün tekrar yenilenir. Onun bitişik komşusu ise, abesle iştigal, günahla meşguliyet ve hasarla vakit geçirmek şeklinde değerlendirdiği bu gürültü ve şematadan rahatsız olup kaçacak yer arar. Fakat nafile! Duvarlar onu sınırlandırmış ve şehir onu hapsetmiştir. Bu sebeple, kafasını karıştıran, tefekkürünü bozan, çalışmasını aksatan ve huzurunu kaçıran bu ardı arkası gelmeyen, muttasıl gürültü ve şamatayı, bu zulüm ve işkenceyi sineye çekmek ve "lâ havle" okuyarak fısk ve sefâhetin bu tufan ve tuğyanına katlanmak zorunda kalır. Sonra da, sırası gelince, birinci aile tipi medenî, görgülü, hukuka saygılı ve efendi sayılır, ikini âile türü ise, bunun aksi vasıflarla vasıflandırılır. Vay canına, vay! Medeniyetiniz, saygınız, efendiliğiniz bu ise, bunlar kadar gökten başınıza taş yağsın, yıldırım düşsün!

Yukarıdaki sözün benzetme olması ise şundandır: Bir fasıllık oyun ve eğlence ne kadar nefse hoş gelse ve lezzet verse de kısa sürer. Dünya hayatı da bunun gibidir. O da bazılarına çok lezzetli gelse de, çok kısa sürelidir. Ondan sonra ya insan ölüp gider, ya da fırsat elden çıkar. Âhiret hayatı ise ebedî ve kalıcıdır.

yatı yanında bir anlık bir yararlanma olayından ibarettir."[297]

"İnkârcılar için şiddetli azap vardır. Bunlar dünya hayatını sevip onu âhirete tercih ederler. (Bunun tabiî sonucu olarak da) Allah yolundan ayrılır ve onu kötülemeye çalışırlar. Bunlar açık bir dalâlet, şaşkınlık ve kayboluş hali içindedirler."[298]

"Bunlar, dünya hayatını sevip onu âhirete tercih etmişlerdir. Allah, bunları doğru yola hidayet etmez. O, bunların kalp, kulak ve gözlerini mühürlemiştir. Bunlar, yaptıklarından ve geleceklerinden habersiz, gafil kimselerdir. Bunların âhirette hüsran içinde olmaları ve zararlı çıkmaları kaçınılmazdır."[299]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şunları söylemiştir:

"Dünyada bir garip ve bir yolcu gibi ol ve kendini kabristanda yatanlar arasında say."[300]

"Dünya bir ağaç gölgesi gibidir. Ebede giden yol-

---

297 -Ra'd, 26

298 -İbrahim, 2, 3

299 -Nahl, 107, 109

300 -Bazı kimseler bu sözün tembellik aşıladığını düşünürler. Halbuki, gerçek bunların düşündüklerinin tam aksinedir. Çünkü, bir yerde en çok çalışan, zaman kaybetmekten sakınan ve işlerini ciddiyetle takip eden kimseler garipler ve yolculardır. Bir yerin yerlisi olduklarını veya orada uzun bir süre kalacaklarını düşünenler ise, tembelleşir ve işi yavaşlatırlar.

cular, kısa bir süre için onun altında dinlenirler. Ondan sonra kalkıp yollarına devam ederler."

Gerçek bu olmasına ve bu konuda bu türlü ısrarlı ve aydınlatıcı uyarılar yapılmasına rağmen, insan cehâlet (gerçekleri bilmemek, dinlememek) veya gaflet (düşünmemek ve unutmak) sebebiyle kendisini gerektiğinden fazla dünya hayatına kaptırır ve bu suretle âhiret hayatıyla tamamen zıt olan bir hayatın ortamına girer. O bu halde iken ölürse, zıt bir hayata geçmiş olur. Bu da tıpkı çok şiddetli bir sıcaktan çok şiddetli bir soğuğa veya bunun tersi bir havaya geçmek gibi, şok etkisi yapar. Kullarına karşı merhametli olan yüce yaratıcı, bu zıtlığı azaltmak ve onun olumsuz etkisini gidermek için, genellikle ya ölüm gelmeden önce kuluna hidayet verir ve onu gönüllü olarak âhiret yolculuğuna hazırlanmaya ve âhiretteki hayatın ortamına girmeye sevk eder, ya da ona hastalık gibi acı ve dünya hayatından soğutucu musibetler verir ve bu şekilde onu kendisine rağmen âhiret hayatına ilgi duymaya ve bu hayatla kendi arasındaki mesafeyi kapatmaya ve meydana gelmiş olan zıtlık ve tersliği ortadan kaldırmaya zorlar. Bu musibet dönemi kış mevsimine benzer. Kış mevsimi dışardan yıkıcı gibi görünse de, hakikatte baharı hazırlayan yapıcı bir zaman faslıdır. Çünkü bitkilerin ruhu olan yağmurlar bu mevsimde yağarlar ve yer altına sığınan veya kendi içlerine kapanan bitki ve ağaçlar da yeni açılımlar için sessizce çalışmaya girerler. Bu çalışma ve hazırlanma-

lar sayesindedir ki, bahar mevsimi gelir gelmez, bunlar (bitki ve ağaçlar) da hemen ona uyum sağlar ve yapraklarını açıp ürünlerini vermeye başlarlar. Fakat bitkiler ve ağaçlar doğrudan doğruya Allah teâlâ'nın yönetimi altında hareket ettikleri için, kışın soğuğunda hazırlanmak, baharın serinliğinde de yaprak açmak ve meyve vermek şeklindeki düzenlemeye kusursuz bir biçimde uyarlar. İnsanlar ise, bir ölçüde özgür bırakıldıkları ve yapacaklarını düşünüp kararlaştırma işi kendi akıl ve iradelerine tevdi edildiği için, bazen akıl ve iradesi olmayan bitkiler gibi, mevsimlerin icaplarına göre hareket etmeyi becermez ve âhiret hayatıyla tanışma ve onun ortamına girmeye çalışma mevsimi olan musibet ve yaşlılık zamanını felâket telakki edip ah vah etmek ile vakit geçirirler.

Söz mevsimlere getirilmişken, yüce yaratıcının bir lütuf ve merhametine daha dikkat çekmek istiyoruz. O da şudur: Bilindiği gibi, dört mevsimin hararet, rutubet ve hava özellikleri az veya çok birbirinden farklıdır. Kış ve yaz mevsimleri ise, birbirinin tamamen zıddıdırlar. Durum bu olunca, eğer bu iki mevsim bitişik olup birinden diğerine doğrudan doğruya geçilseydi, o zaman, hava şartlarındaki anî ve küllî değişmeler bir yandan, canlı organizmaları ve özellikle insan bünyelerini çok olumsuz bir biçimde etkiler, hastalıklara ve ölümlere yol açardı;bir yandan da bitki ve ağaçlar için kuluçka dönemi veya rahim süreci olan kış ortamını birden değiştirerek, yumurtanın kan ha-

linde kırılması veya ceninin düşük doğması gibi, tohum, çekirdek ve köklerin gerekli olan gelişmelerini tamamlayamadan ortaya çıkmasına ve güdük kalıp bozulmalarına sebep olurdu. Böyle umumî bir kırım ve yıkımı önlemek için, yüce yaratıcı, kış ve yazın arasına iki baharı yerleştirmiş ve bu baharların iki mevsime de yakın olan hava özellikleriyle kıştan yaza ve yazdan kışa geçişi zararsız ve hatta faydalı hale getirmiştir. Mevsimler arasındaki bu hikmetli ve merhametli düzenleme, gece ve gündüz için de gözetilmiştir. Bu sebeple, geceleyin yeryüzü serinlediği için, sabah vaktinde güneş doğarken, onun harareti yavaş yavaş çoğaltılır. Serin olan gecenin başlangıcı olan akşam ve batış vaktine yaklaşınca da tekrar harareti azar azar azaltılır.[301] Bu düzenleme ve ayarlama ile birbirinin

301 -Bu satırları çevirirken, hayalimde güneş kuluçkaya yatan bir dişi kuş gibi canlandı. Yüce yaratıcının emir ve ilhamı ile manzume ve feleğinin kümesinde yerdeki varlıklar üzerinde kuluçkaya yatan (daha doğrusu, yatırılan) bu büyük kuş, yumurtalarının bozulmaması ve civcivlerinin ölmemesi için hararetini gerektiği şekilde sürekli olarak değiştirip ayarlamaktadır. Ay da, hayalimde bir erkek kuş gibi oldu.. Dişi kuş, bir müddet kuluçkadan kalkınca, bu sefer erkek kuş olan ay, onun yerine kuluçkaya yatar ve bu suretle gece ile gündüz arasındaki sıcaklık ve suhunetin çok farklılaşmasını ve bu sebeple yumurtaların çok soğuyup bozulmalarını ve civcivlerin donup ölmelerini önler. Yüce yaratıcının bütün işleri, sanatları ve yarattığı şeyler aynı düzen, nizam ve kanunlara tâbi oldukları için, bunlar bir birlerine çok benzerler. Onun için, gözle görülmeyen bir zerre olan ato-

zıddı olan gece ve gündüzün hava şartları birbirine yaklaştırılmış ve insanlar, canlılar ve bitkiler üzerinde olumsuz etki yapmaları önlenmiştir. "Bu, aziz ve hakîm olan Allah'ın takdiridir."[302], "Güneş ve ayın yaratılışları ve hareket tarzları hesaplı ve maksatlıdır. Bundan hasıl olan fayda ve nimetlerin hangisini gereksiz bulabilir veya inkâr edebilirsiniz?"[303]

İNSANIN MİSÂLİ

İnsan o memur'a benzer ki, zamanın sultanı onu bir görev ifası için bir yere (şehire, memlekete) gönderir. Memur akıllı ise, o yere gidince, gönderiliş sebebi olan görevi ifâ etmeye çalışır, onu yapıp tamamlayınca da dönüş emrini bekler. O yabancı olduğu ve geçici olarak bulunduğu bu yerde, insanlarla ve diğer

---

mun tertip ve teşkil tarzı birinci semayı kaplayan güneş manzumesine benzer, pirenin şekil ve biçimi deve veya file benzer, güneş ve ayın yeryüzüyle olan ilişkisi, kuşların kuluçkaya yatmasına benzer, insan maddî yönüyle maymuna, ruh yönüyle meleklere benzer, hatta insan kapsadığı teşkilât ve aletler itibarıyla kâinâta benzer, kâinât da ona benzer. "Allah'ın yaratma üslup ve sitilinde değişiklik göremezsin." (Mülk, 3) Bunların hepsi birbirine benzer ve hepsinde aynı sikke, aynı mühür ve aynı imza görülür. Bu hal de bütün bunların sanatkârının, sahibinin, yaratıcı ve yöneticisinin bir tek ilâh olduğunu gösterir.

302 -Yâsin, 38

303 -Rahmân, 5, 13

şeylerle ancak görevinin gerektirdiği ölçüde ünsiyet peyda eder ve ilişki kurar. O bu yerin kendisine ters gelen örf ve âdetlerine, ahlâk ve anlayışlarına karşı da ilgisiz kalır. Kendisi böyle davrandığı için, yerin halkı tarafından bir ölçüde yadırganır. Fakat, sultan onu geri çağırdığı zaman, kendisini takdir eder ve büyük mükâfatlar ve rütbelerle ödüllendirir. Memur akılsız ve sorumsuz ise, gönderiliği yere gidince, gönderiliş gayesi olan vazifeyi ve sultanın emrini bir kenara atarak kendisine yerli süsü verir, oradakilerle keyfine göre işret ve muâşerete kalkışır ve kısa süren tatlı bir gaflet ve sorumsuzluk hayatı yaşar. Fakat sultan hiddet edip onu geri çağırır ve kendisini şiddetli bir şekilde cezalandırılıp zindana atılır. Bu misâldeki sultan Allah teâlâ'dır. Yer bu dünyadır. Vazife kulluk ve itâattır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Ben cinleri ve insanları bana ibadet ve kulluk etsinler diye yarattım."

"Biz gökleri, yeri ve bunlardaki varlıkları boş ve gayesiz yaratmamışız. Gayesizlik kâfirlerin zannıdır. Kâfirlerin ateşten dolayı vay hallerine!"

"Biz hiç, iman edip salih amel işleyenleri yeryüzünde bozgunculuk yapan ve sorumsuzca yaşayan kimseler gibi tutar mıyız? Biz hiç, takva sahiplerini fasıklarla eşitleştirir miyiz?"[304]

---

304 -Sad, 27, 28

O halde, insan dünyaya geliş gayesini ve vazifesini unutmamalı ve buradaki şeylerle ancak kulluğunu en iyi şekilde yerine getirmek için ilgilenmelidir. Kendisi diğer insanlarla beraber yaşamalı, onlarla konuşmalı, birlikte yemeli ve içmeli, fakat kalbi, düşüncesi ve fikri hep vazifesine bağlı olmalı, onun üstünde yoğunlaşmalı ve onun sorumluluğunu duymalıdır. İnsanların çoğunun yanlış yolda olduklarını düşünüp[305] onların her yaptığını yapmamalı ve her dediğine uymamalıdır. O bu şekilde davrandığı takdirde, geri dönüş zamanında ne dünyadan gideceğine üzülür, ne de Allah teâlâ tarafından cezalandırılacağından korkar. Aksine, daha dönerken müjdelenir ve mükâfât alacağı kendisine bildirilir. Onun için dönüşü gelişinden, ölümü doğumundan daha kutlu ve daha çok sevindirici bir olay haline gelir. Aksi takdirde, geri çağrıldığı zaman, hem alışıp ısındığı ve kalbini bağladığı şeyleri terk etmenin büyük üzüntüsünü duyar, hem de vazifeyi ihmal etmenin cezasına çarptırılmanın şiddetli korkusunu yaşar. Teselli, ümit ve sevinmeye en çok muhtaç olduğu sıkıntılı ölümü bu hüzün ve korku fırtınaları içinde gerçekleşecektir.

---

305 - Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: "Biz insanların ve cinlerin çoğunu cehennem için yaratmışız." (A'râf, 179), "İnsanların çoğu, sen hırsla istesen bile, iman etmezler." (Yûsuf, 103), "Yerdeki insanların çoğuna uyarsan, seni Allah'ın yolundan uzaklaştırırlar." (En'âm, 116)

MUTLULUK ÇEŞİTLERİ VE SEBEPLERİ

Mutluluk iki çeşittir. Bunlardan birisi gerçek ve mutlak, diğeri ise sınırlı ve nisbîdir. Gerçek ve mutlak olan mutluluk, kesintiye uğramayan, sonu gelmeyen ve sınırlı olmayan mutluluktur. Bu mutluluk, cennet ehlinin cennetteki mutluluğudur. Nisbî ve sınırlı olan mutluluk ise, daha kötü hallere göre olan ve fakat hem kesintiye uğrayan, hem de sonu gelen mutluluktur. Bu mutluluk, dünya ehlinin ondan sonraki acılıklarla bozuluncaya kadar süren sevinme halidir. Ancak hiçbir mutluluk sebepsiz ve bedelsiz gerçekleşmez. **Mutluluğun başlıca sebepleri dört şeydir.**

Birincisi ilimdir. İlim, çeşidine göre sahibine ya dünya, ya da âhiret mutluluğunu kazandırır. Ancak ilim tahsili çalışmayı gerektirir. Çünkü ilim ne mal gibi, babadan evlada miras olarak geçer, ne de hibe ve bağış gibi, bir kimseden diğer bir kimseye intikal eder. "İnsana ancak kendi çalışmasının karşılığı vardır."[306] âyetiyle öncelikli olarak ilim ve onun gibi kişisel çalışma ve gayrete bağlı olan fazilet ve meziyetler kasdedilmiştir.

İlimler genel bir tasnifle, ilâhiyât ve tabiiyât olmak üzere iki kısımdır. İlâhiyât, Allah teâlâ'yı, me-

---

306 -Necm, 39

lekleri, peygamberleri ve âhireti tanımaya vesile olan ilimlerdir. Bu ilimler, insan için gıda gibidirler. İnsan gıdaya muhtaç olduğu, onunla beslendiği ve onunla doyup mutlu olduğu gibi, bu ilimlere karşı da aynı vaziyet ve durumdadır. Bu sebeple, din ve ilâhiyât bilgisi olmayan bir insan, akıl ve ruh yönüyle açtır, ahlak ve fazilet itibarıyla zayıftır ve manevî tatminsizlik içinde mutsuz ve huzursuzdur. Şu âyet-i kerimeler bu insanın kötü olan halini şöyle ifade etmişlerdir:

"Allah kimi dalâlette bırakırsa, onun göğsünü daraltır ve kalbini atmosfere doğru çıkıyormuş gibi sıkıştırır."[307]

"Kim Rabbinin zikrinden yüz çevirirse, Rabbi onu git gide artan bir sıkıntı ve azaba iter."[308]

"Kim benim zikrimden yüz çevirirse, ona dünyada sıkıntılı bir hayat vardır ve o kimse âhirette de kör olarak haşredilir."[309]

Din ve ilâhiyât bilgisi ve bu bilgiye göre ameli olan bir insan ise, bunun aksine bir vaziyettedir. Bunun iyi olan hali de şu âyetlerle ifade edilmiştir:

"Allah, iman eden ve ilim tahsil eden kimseleri diğerlerinden derecelerle üstün kılar."[310]

---

307 -En'âm, 125

308 -Cin, 17

309 -Tâhâ, 124

310 -Mücâdele, 11

"De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olurlar mı?"[311]

İlmi öven, onu kazanmaya teşvik eden ve cahillikten sakındıran şu âyetler de öncelikle din ve ilâhiyât ilmiyle ilgilidirler:

"De ki: Rabbim! İlmimi arttır."[312],

"Cahillerden olma!"[313]

"Cahillerden yüz çevir!"[314]

Kâinâtta asıl varlık Allah teâlâ'dır. Bu sebeple, öncelikli ilim de O'nu bilmek ve O'nu tanımaktır.

Tabiiyât (tabiat ilimleri) ise, âlemde olan şeyleri tanımaya vesile olan ilimlerdir. Bu ilimler ilaç gibidirler. İlaç gibi, bunlardan da ihtiyaç nisbetinde istifade edilir. Herkesin bu ilimlerle derinlemesine uğraşması gerekli değildir. Bu tavsiye de edilmez. Çünkü, kısa olan ömürde bundan daha lüzumlu işler ve meşguliyetler vardır. Fakat, bazı kimselerin toplum adına bunlarla meşgul olması ve onları ihtisas derecesinde öğrenmesi vaciptir.[315]

---

311 -Zümer, 9

312 -Tâhâ, 114

313 -En'âm, 35

314 -A'râf, 199

315 -Pratikte de olan budur. Ancak, sözde topluma hizmet için tabiat ilimlerini okuyanlar, ayakları yere basınca, toplumun tepesine çıkmaya ve onlar üzerinde üstünlük taslamaya başlarlar. Özellikle tıp ilminde ve doktorlukta bu durum çok açık bir biçimde görülür. Akıllı bir zat bir gün, bazı doktorların münase-

Türüne göre, gıda veya ilaç olan ve sahibine fayda veren ilimler, bazı kimselerde zehir etkisi yaparlar. Bu sebeple, bu kimseler ilâhiyât tahsil etseler, bununla ıslah olmazlar; aksine daha çok bozulurlar ve onlarda riyâ, nifak, kibir, haset, dünya sevgisi, şöhret düşkünlüğü, nefse taparlık, hakka saygısızlık gibi illetler baş gösterir. Bunlar tabiiyât tahsil etseler, bundan da olumlu yönde yararlanmazlar; aksine ondan olumsuz yönde etkilenirler ve onlarda dinsizlik, zındıklık ve maddecilik illetleri nükseder. (Buna şaşmamak da lâzımdır. Çünkü, "bed- asl'a (soysuza) üniforma necabet (soyluluk) kazandırmadığı" gibi, ilim de bu tip bir kimselere yetişkinlik ve olgunluk kazandır-

---

betsizliğinden kızmışken bana şöyle dedi: "Doktorları seven hiçbir Allah kulu yoktur. Onların merhametsizliği, sevgisizliği, kibir ve kabalığı, hastaları insan yerine koymamaları ve onlardan para sızdırmaktan başka hiçbir düşüncelerinin bulunmaması bütün insanları onlardan soğutmuş ve düşman haline getirmiştir." Bazı helâl süt emmiş ve temiz bir soya çekmiş doktorları istisna ettikten sonra bu isabetli ve yerinde tesbite katılmamak mümkün müdür? Zamanımız göstermiştir ki, artık insanları söz ve nasihatle ıslah etmek hemen hemen imkânsız hale gelmiştir. Buna mukabil, onları sözle ifsad etmek ise alabildiğine kolaylaşmıştır. Çünkü mevsim hidayet mevsimi değildir. Âhir zaman olması hasebiyle zamanımız çürüme ve bozulma zamanıdır. Bu sebeple, doktorları veya her hangi bir kimseyi söz ve laf ile insafa getirmeye çalışmak abesle iştigaldır. Onun için, laf yerine, devletin önemli sorunları ve en başta da sağlık sorununu ciddî bir şekilde ele alması ve vatandaşın lehine zorlayıcı bazı düzeltme ve düzenlemeler yapması lâzımdır.

maz. Bal şifa veren bir maddedir, fakat mizacı ve midesi bozuk olan kimseyi hasta eder. Ceylan ve yılan aynı pınardan su içerler. Fakat içtikleri su ceylanda misk, yılanda zehir haline gelir.) İsa aleyhisselâm şöyle demiştir:

"Ehil olmayanın sahip olduğu ilim, domuzun boynuna geçirilen inci gerdanlık gibidir."

Bir şâir şöyle demiştir:

"Gerçekleri bilmek bazı insanlara zarar verir. Gül kokusu da zevksiz olanı rahatsız eder."

Bir diğeri de şunu söylemiştir:

"Tıynetsize ilim öğretmek, ilmi zâyi etmektir."[316]

Tıynetsiz bazı kimseler, vaktiyle Kur'ân ve ilâhiyât ilmini öğrenince, bu ilmi İslâm birliğini bozmak ve ümmet bütünlüğünü parçalamak için kullanmışlardır. Bunlar bu maksadla bir birine zıt ve ters fırkalar ve mezhepler (fikir ve inanç ekolleri) ortaya çıkar-

---

316 -Önceki dönemlerde takva sahibi âlimler, ilim öğrettikleri talebelerini sıkı bir gözlem ve gözetim altında tutarlardı. Şayet söz, hal ve hareketlerinde onların soysuzluğuna delâlet eden bir işaret ve alâmet görürlerse, hemen onları rahle-i tedrislerinden çıkarıp kovarlardı. Çünkü soysuz ve tıyneti bozuk kimseler ilim öğrenmekle islah olmazlar. Aksine, bunlar ilmi de kendileri gibi bozarlar. Zamanımızda ise ilim kapıları herkese açıldığı için, bu kapıdan nice soysuz ve tıynetsizler de geçer ve ilim öğrenip toplumun başına belâ ve musibet kesilirler. Bu millet, bu gün bunlardan çekip duruyor.

mışlardır. Bu tuzak gelişmelere önceden işaret eden Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Benim ümmetim yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Biri hariç, onların hepsi cehennemliktir."

Eğer desen ki, cehennemlik olmayan fırka hangisidir?

Ben de derim ki, bu fırkayı bulma görevi sana düşer. Çünkü Allah teâlâ insana tatlı ve acıyı birbirinden ayıran tat zevkini verdiği gibi, hak ve batılı, doğru ve yanlışı ayıran basireti de vermiştir. Bu sebeple, şunun bunun sözüne uymak yerine, basiretini kullanıp hak ve doğru olanı bulman lâzımdır. Çünkü hak ışık gibi kendisini gösterir. Fakat onu körler değil, gözü olanlar görürler.[317]

Eğer desen ki, hak olduğu kabul edilen dört mezhep de birbirinden farklı hükümler taşırlar. Bu duruma karşı ne yapmak lâzımdır?

---

[317] -Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, cehennemlik olmayan fırkayı şöyle tarif etmiştir: "Bu fırka, benim ve ashâbimin yolunu izleyenlerdir." Bu yolu da sadece ehl-i sünnet fırkası izlemiştir. Fakat ne var ki, fırkaların hepsi cehennemlik olmayan fırkanın kendileri olduklarını iddia etmişlerdir. Bu sebeple, hak olan fırkayı bulmaya açlışmak yine ferdin kendisine düşer. Hani, kimse "ayranım ekşidir." demez. Fakat Allah teâlâ, herkese dil ve damak zevki verdiği için, körü körüne başkasının sözünü dinlemek yerine, ayranı tadıp tatlı olanını bulması lâzımdır.

Ben de derim ki, bu duruma karşı yapılacak şey sıra ile şunlardır:

1- Usul'ül fıkh'ı ve ahkâm hadislerini iyice öğrenmek ve bunlardan öğrendiklerini kişisel hayatında tatbik etmek. (Bu sözün anlamı ictihad etmektir. Ancak ictihad etmek, mücerret akıl veya aklî bilgilerle olmaz. Bunu yapmak için, usul'ül fıkh'ı ve ahkâm hadislerini iyice öğrenmek lâzımdır. Bunları iyice ve yeterince öğrendikten sonra, kişisel hayatında ve ibadetinde ictihad etmek câizdir. Umuma yönelik ictihad ise, daha başka bilgileri de gerektirir. Fakat her şeye rağmen, ictihadın kapısını kapatmak ve ictihad sözünü edenlerin üzerine yürümek yanlış bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın altında daha kötü niyet ve düşünceler yoksa, sebebi dini bilmemektir.)

2- Mezheplerin farklı olan görüşlerinden ihtiyata en uygun olanı almak. Buna göre meselâ, imamın arkasında Fatiha okumanın gerekmediğini söyleyen mezhebin görüşüyle değil, bunun gerektiğini söyleyen mezhebin görüşüyle amel etmek. Çünkü, ihtiyata uygun olan yapmaktır.

3- Dört mezhepten birini taklid etmek. Dinde taklid kötülenmişse de, ümmet ekseriyetinin tasvibine mazhar olan mezheplerden birine uymak, kötü olan taklide dahil değildir. Çünkü bu mezheplerin hak ve doğru oldukları delillerle sabit olmuştur. Delille sabit olan bir şeye uymak ise taklid sayılmaz. Ortada bu üç çözüm yolu bulunduğuna göre, mezhepler arasında-

ki fark ve ihtilafları sorun haline getirmek doğru değildir.

Diğer bir açıdan ilimler şu kısımlara ayrılırlar:

1- Aklî ilimler. Bu ilimler yalnızca akıl ve tefekkürle elde edilirler. Aklın yolu bir olduğu için, bu ilimler ihtilâf kaldırmazlar.[318]

2- Hissî ilimler. Bu ilimler, duyu organları vasıtasıyla kazanılırlar. Renkler, kokular, tatlar ve sesler bunları algılayan duyularla bilinirler. Hissî ilimler, duyu organlarındaki farklılık, bozukluk veya yetersizlik yüzünden farklı olabilirler.

3- Âdetler ve telakkiler. Bunlar, başlangıcı bilinmeyen bir zamandan itibaren milletlerin fikir ve hayatına giren ve genellikle doğru mu, yanlış mı oldukları tartışılmayan şeylerdir. Bunların doğru olup olmadıkları, İslâmın temel prensiplerine ve adalet düsturlarına uyup uymamalarıyla tayin edilir.

4- Kabuller. Kabuller, başkasının haber vermesiyle kazanılan bilgilerdir. Bu bilgilerin doğruluğu, onları haber veren şahıs veya şahısların doğru sözlü ve güvenilir olmasına bağlıdır. Bu sebeple, kabullerin en sıhhatli ve güvenilir olanları peygamberin verdiği haberlerdir. Çünkü peygamber, hiç yalan söylememiş ve

---

318 -Felsefe gibi şeyler aklî ilimler değil, aklî nazariyelerdir. Bunlardaki ihtilâf da bundan dolayıdır.

doğruluktan zerre kadar ayrılmamıştır. Onun bu müstesna ve yüce vasfını hem Allah teâlâ teyid etmiş, hem de onun muâsırları tasdik etmişlerdir. Örneğin Kur'ân-ı Kerim'de onun için şöyle buyurulmuştur:

"Sen büyük bir ahlak üzerindesin."[319]

"Onlar sana yalancı demiyorlar. Bu zâlimler, Allah'ın âyetlerini kabul etmek istemiyorlar."[320] İslâmın en büyük düşmanı olan Ebucehil de şöyle demiştir:

"Ben Muhammed'i iyi tanırım. O hiç yalan söylemez. Fakat, be mesele başka bir meseledir. Biz onun peygamberliğini kabul ettiğimiz takdirde, kendi kabilesinin de bizden üstün olduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Buna ise asla râzı olmayız." (Ebucehil, Allah Resûlunu dinleseydi, onun kendi kabilesini üstün çıkarmak gibi bir davası bulunmadığını anlayacaktı. Fakat, İslâm düşmanları her zaman yarım yamalak bilgilerle ve peşin hükümlerle onu değerlendirmiş ve kendi kendilerini ona inanmamakta haklı ve mazur görmeye ve göstermeye çalışmışlardır.)

Aşağıdaki şeyler [ilim olmadıkları halde, kimilerince ilim sayılmıştır:]

[1- Safsata, diğer adıyla mugalata. Safsata veya mugalata, ilk bakışta doğru gibi görünen, fakat ince-

---

319 -Kalem, 4. Not: Büyük ve güzel ahlâkın birinci vasfı yalancı olmamaktır. Çünkü yalancılık ahlâksızlıktır.

320 -En'âm, 33

lendiğinde yanlış ve geçersiz olduğu görülen delildir. Bâtıl davaları savunan veya hakkı reddetmek isteyen kimseler safsatayı delil olarak kullanırlar.

2- Hitabet. Hitabet, sözün kuvvetiyle muhatabı etkilemektir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, "Kuvvetli hitabet sihir gibi etkileyicidir."[321] buyurmuştur. Ancak hitabet, dinleyenleri doğru yönde etkilediği gibi, yanlış yönde de etkileyebilir. Onun için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Ümmetim için zararından en çok korktuğum kimseler, dil bilen (hitabet gücü olan) münafıklardır." Bir rivayette bu hadis şöyle tamamlanmıştır: "Bu münafıklar, kurt kalbini taşıdıkları halde, bal gibi bir dil kullanırlar."[322]

3- Şiir. Şiir, duyguları uyandırmak, şehvet veya nefreti harekete getirmektir. Gereksiz yerde duyguları uyandırmak hayra hizmet etmediği için, şiir de makbul sayılmamıştır. Kur'ân-ı Kerim'de, şiir söyleyen şairler hakkında şöyle buyurulmuştur: "Şâirlere sapık kimseler uyarlar. Görmez misin, bunlar her vadide dolaşırlar ve hayalî şeyler söylerler. İman edip salih amel işleyen, Allah'ı çokça zikreden ve zulme karşı kendilerini şiirle koruyan kimseler bu

---

321 -Müslim, Ebu Davud, Tirmizî, Darimî, Ahmed

322 -Müslümanlar bu türlü münafıklardan çok çekmişler, halen de çekiyorlar. Her meslekte bulunabilen bu tipler, özellikle siyasette yoğundurlar.

hükmün dışındadırlar."[323]

[4- Mücâdele etmek ve tartışmak. Tartışanın gayesi, hakkı ortaya çıkarmak değil, karşısındakini mağlup etmek ve bu suretle kendi üstünlüğünü etrafa kabul ettirmek ve şöhret kazanmaktır. Onun için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bu türlü tartışmayı nehyetmiştir.[324]]Tartışmada üstün gelmek, her zaman haklı olmaktan ve fazla bilgiden ileri gelmez. Bunun mugalata yapmak, yalan söylemek, çene kuvvetine sahip olmak, utanmamak ve kendine çok güvenmek gibi sebepleri de vardır.

[5- Menkıbe (çoğulu menâkıp). Menkıbe; şeyhler, veliler ve büyük zatlar hakkında söylenen övgü içerikli rivâyetler, masallar ve efsanelerdir. Bunların manalarının bir kısmı doğru olabilir, ancak bunlarda abartma payı da mevcuttur. Bu sebeple, menkıbeler her zaman bilgi ifade etmezler.]Menkıbeler, sevilen bazı zatların daha geniş bir çerçevede kabul görmesini amaçlarlar. Ancak bu amaç istikametinde menkıbe söylenirken,

---

323 -Şuarâ, 224-226. Not: Bu âyet-i kerimede şiirin niçin kötülendiği de belirtilmiştir. Buna göre, şâirler her vadide dolaşırlar. Yani, helâl, haram, doğru yanlış, hak, haksızlık, iffet ve edebsizlik ayırımı yapmazlar. Ve onlar hayalî şeyler söylerler. Halbuki, gerçekçi olmak ve gerçeklere göre hareket etmek lâzımdır. Gerçekçi olmanın bir boyutu da oturup temennide bulunmak veya ah vah etmek yerine, çalışmak ve bu sayede sıkıntıları aşmaktır.

324 -Bak, et-Tac, 5/40

çoğu zaman İslâmın önemli bulduğu doğruluk çizgisinden sapma gösterilir. Bu sebeple de, menkıbeler İslâmın ruhuna yabancı bir kimlik kazanırlar.

Mutluluğun ikinci ve üçüncü sebepleri mal ve evlattır. Hayırlı olan mal ve evlat dünyada da âhirette de mutluluk vesilesidirler. Bundan dolayı Allah teâlâ bunları nimetler arasında saymış ve karşılığında şükür istemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Mallar ve çocuklarla gücünü arttırdık."[325]

"Sevdiğiniz şeyler olan davarlar (büyük ve küçük baş hayvanlar) ve çocuklarla gücünüzü arttıran Allah'tan sakının."[326]

"Rabbinizden bağış ve mağfiret dileyin. Üzerinize bolca yağmur yağdıran, sizi mallar ve çocuklarla güçlendiren ...O'dur."[327]

"Beni o şükürsüz nankörle baş başa bırak. Onu ben yarattım. Ona çokça mal ve gözü önünde duran çocuklar verdim . .."[328]

Ancak, her nimet gibi, mal ve evlat da yanlış tutum ve şükürsüzlük yüzünden musibet haline gelebilirler. Bu sebeple bir âyette şöyle buyurulmuştur:

---

325 -İsrâ, 6

326 -Şuarâ, 132-133

327 -Nuh, 10-12

328 -Müddessir, 11-13

"Bu nankörler sanırlar mı ki, kendilerine verdiğimiz mal ve evlat onların yararına olmuştur? Hayır! Nankörlükleriyle her türlü nimeti aleyhlerine çevirdiklerinin farkında değildirler."[329]

[**Mutluluğun dördüncü sebebi de salih ve yararlı ameldir**. Bu türlü amel, dünyada sahibinin vicdanını rahatlatır, ona sevgi ve takdir kazandırır, âhirette de cennete gitmesine ve ebedî saadeti bulmasına vesile olur.] Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Erkek veya kadın kim salih ve yararlı amel işlerse, dünyada ona hoş bir hayat yaşatırız, âhirette de onu güzel ameliyle mükâfatlandırırız."[330]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Kişi öldüğü zaman, malı, evladı ve ameli onunla mezara kadar giderler. Ondan sonra, mal ve evladı geri dönerler. Ameli ise (ona ünsiyet vermek, onu savunmak ve ona saâdet kazandırmak üzere) onunla birlikte kalır."[331]

Bu türlü bir amele sahip olduğunu bilmek, insana huzur, güven ve mutluluk verir. Salih ve yararlı amelin verdiği huzur ve mutluluğu duyanlar, onun ötesinde ne bir zevk, ne de bir servet aramazlar. (Bun-

---

329 -Müminûn, 55-56
330 -Nahl, 97
331 -et-Terğib, 4/171

dan dolayıdır ki, Yunus Emre, içinden gelen bir coşkunlukla şöyle haykırmıştır: "Ballar balını buldum, kovanım yağma olsun." Dünya malı ve imkânları kovandır. Âhiret yolculuğunda azık olan ve âhiret yurdunda servet ve saâdet haline gelen salih ve yararlı amel ise baldır. Balı bulan artık kovanı neylesin? Ancak herkes bala talip olmaz ve onu aramaz. Nitekim eşek arısı da bal yerine, kan ve pisliğe tâlip olur.)

Burada bu risâlenin sonuna gelmiş olduk. Bu risâlede, kurtuluş ve yükseliş sağlayan yedi basamağı izah etmeye çalıştık. Maksadımız, doğruları göstermek ve bu suretle müminlerin bilerek veya bilmeyerek yanlış bir yol izlemelerini önlemeye çalışmaktır. Çünkü bu dünyada yanlış yolları izleyip uçurumlara düşen veya bataklıklarda boğulan insanların sayısı, ürperti verecek derecede fazladır. Allah teâlâ, bu duruma karşı kendi yolunu açıklamış ve kullarını uyararak şöyle buyurmuştur:

"Bu benim yolumdur ve dosdoğrudur;ona uyun. Onun dışındaki yollara uymayın . Bu yollar istikametinizi değiştirir ve sizi saptırırlar. Size emir ve tavsiyemiz budur. Buna uymak sizi kötü akıbetlerden korur."[332] Bu âyet-i kerimede, aynı zamanda, doğruya ve kurtuluşa götüren yolun bir tane, yanlışa ve felâkete götüren yolların ise çok olduğu bildirilmiştir. Doğ-

---

332 -En'âm, 153

ru olan yolda gidenlerin sayısının zaman geçtikçe daha çok azaldığı da şu âyetlerle haber verilmiştir:

"Peygamber dönemindeki müminlerden sonra onların nesil ve zürriyetleri kitaba (Kur'ân'a) vâris olacaklardır. Ancak bunlar, öncekilerin aksine, değersiz olan dünya çıkarının peşine düşecekler ve günah işledikçe, "Zarar yok, bağışlanırız." diye (Allah hesabına hüküm verip) kendilerini avutacaklardır. Bunların dünya hırsı tükenmez ölçüde olacaktır... Biz bunlardan ayrılıp kitaba sıkıca sarılan ve dosdoğru namaz kılan kimselerin[333] ücretini zâyi etmeyeceğiz."[334]

"Öncekilerden sonra onların yerine geçen nesil ve zürriyetleri namazı zâyi edecekler[335] ve nefislerinin (kötü) isteklerine uyacaklardır. Bunlar, bunun cezasını çekeceklerdir. Bunlardan ayrılıp iman eden ve salih amel işleyenler ise cennete gireceklerdir. Bunlar da iyiliklerinin karşılığını bulacaklardır."[336]

"Amel ve hayırlarda önde giden ve Allah'ın rızasını arayan kimseler, nimet cennetlerinde olacaklar-

---

333 -Dosdoğru namaz kılmanın ne demek olduğunu şu âyet-i kerime açıklamıştır: "Sana indirilen kitabı oku ve dosdoğru namaz kıl. Hiç şüphesiz, dosdoğru namaz kılmak, (insanı) çirkin ve kötü işlerden uzaklaştırır." (Ankebut, 45)

334 -A'râf, 169

335 -Namazı zâyi etmek iki türlüdür. Birisi onu terk etmek, diğeri ise namaz kılmanın gerektirdiği şekilde kötü ve çirkin işleri bırakmamaktır.

336 -Meryem, 59, 60

dır. Bunların çoğu öncekilerden, azı da sonrakilerdendirler."[337]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da, zaman geçtikçe insanların bozulacaklarını ve bozulmaları tamamlanınca da, başlarına kıyametin koparılacağını haber vermiştir. Ancak, düzelmesi mümkün olmayan son bozulma aşamasına gelmeden önceki dönemler boyunca, az sayıda da olsa, hakka bağlı ve dine sıkı ve samimî bir şekilde uyan grupların bulunacağını da bildirmiştir.[338]

Dua ve dileğimiz odur ki, yüce Rabbimiz bizi bu gruplardan eylesin, dağınıklığımızı gidersin, kırık ve çatlaklarımızı tamir etsin, basiretimi nurlandırsın, dilimizi doğruluğa alıştırsın, kendi rızasını tahsil için yaşamayı, alıp verdiklerimizde bunu gaye haline getirmeyi bize nasip etsin. Affına muhtaç, fakat lütfuna na-ehil bir bir perişanlıkla huzuruna çıktığımız zaman bizi hoş görüp affetsin ve bolca lütufta bulunsun. Rabbimiz, ecelimizi iman ve hayırla kapatsın.

---

337 -Vakıa, 10-14

338 -Müttefekun aleyh. Not: Bu grupların sayıca azalması veya kalite cihetiyle düşmesi kıyametin yaklaşmasının en büyük delil ve alâmetidir. Günümüzde, müslümanların ve cemaatlerin sayısı oldukça fazladır. Fakat, buna rağmen İslâmî kalite gittikçe düşmektedir. Sıradan müslümanlar şöyle dursun, iddialı olan cemaatlerin çoğunda veya bunların çoğu mensuplarında İslâm ahlâkı, ihlâsı, takvası ve şuuru mevcut değildir.

Kardeşlerim! Burada son olarak ölüm halini ve bu dünyadan gidiş vaktini düşünmenizi isterim. Hani ya, o vakit gözler tavanda bir ümit arar, dudaklar ciğer hararetinden ve ruh sıkıntısından kuruyup çatlar, eller ve ayaklar güçsüzlükten kütük gibi ağırlaşır, evlat ve sevenlerden ayrılma anı yaklaşır, ağlamalar ve feryatlar başlar, ölümün gecikmesi için yapılan dua ve dilekler hükümsüz, ilaçlar ve tedaviler etkisiz ve faydasız kalır, ölenin canı parçalanırken, yakını da üst ve başını parçalar. Sonu bu olan dünya sizi ve bizi aldatmasın!

Rahmet nebîsi ve ümmetin şefaatçisi yüce Resûle ve onun âl ve ashâbına salât ve selâm olsun. Hamd, övgü ve minnet de âlemlerin Rabbi olan Allah teâlâ içindir.

ISBN 975-290-626-5
9 789752 906266

